

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Відділ проблем аграрного, земельного, екологічного
та космічного права

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут
Кафедра трудового, екологічного та аграрного права

Всеукраїнська науково-практична
конференція

«ДОВКІЛЛЄВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧ- НИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ»

*21 листопада 2025 р.
м. Івано-Франківськ*

**Co-funded by
the European Union**

УДК 349.6:502.131.1:061.1ЄС-044.247(082)
Д 58

Редакційна колегія:

Малишева Н. Р. – головний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України;

Яремак З. В. – професор кафедри трудового, екологічного та аграрного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент;

Данилюк Л. Р. – завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент.

Д 58 **Довкілляве законодавство України та захист екологічних прав громадян в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 21 листопада 2025 р.)** / Ред. колегія: Н. Р. Малишева, З. В. Яремак, Л. Р. Данилюк. Івано-Франківськ : Голіней О. В., 2025. 277 с.

ISBN 978-617-8470-49-4

Матеріали публікуються в авторській редакції.

Збірник матеріалів містить тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, що відбулася на базі навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника 21 листопада 2025 року.

Для науковців-правників, викладачів, аспірантів, студентів вищих юридичних закладів, юристів-практиків, фахівців у сфері аграрного, довкіллявого, земельного та природоресурсного права.

УДК 349.6:502.131.1:061.1ЄС-044.247(082)

ISBN 978-617-8470-49-4

© Навчально-науковий юридичний інститут, 2025

© Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2025

Публікація здійснюється в рамках реалізації проєктів:

Цільової програми наукових досліджень НАН України «Правотворчість в Україні: доктринальні засади, правове регулювання і практика здійснення»

ЄС Еразмус+ Жан Моне
«Європейська система захисту права на безпечне довкілля: досвід для України» 101127083 —
ES PRSE EU — ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH

**Deliverable D1.3 –Scientific and practical webinar
with further publication of materials of the event
for the project “European system for the protection of the right
to a safe environment: experience for Ukraine”**

101127083 — ES PRSE EU —
ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH
(Grant Agreement № – 101127083 — ES PRSE EU)

Project implementation period: October 1, 2023 – September 30,
2026

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов’язково відображають Європейський Союз або Європейське виконавче агентство з освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні орган, що надає гранти, не можуть нести відповідальність за них.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

=====

Багай Надія Онуфріївна

*суддя Верховного Суду, доктор юридичних наук,
доцент*

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ І СУДОВА ПРАКТИКА

Способи захисту прав на землю визначені у частині третій статті 152 Земельного кодексу України, відповідно до якої захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом: а) визнання прав; б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав; в) визнання угоди недійсною; г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; ґ) відшкодування заподіяних збитків; д) застосування інших, передбачених законом, способів [1].

Крім того, перелік способів захисту цивільних прав передбачений статтею 16 Цивільного кодексу України [2]. При цьому як Земельний кодекс України, так і Цивільний кодекс України не визначає вичерпного переліку способів захисту прав, оскільки відповідно до частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України «суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках» [2].

За загальним правилом спосіб захисту повинен відповідати вимогам щодо належності та ефективності. Як зазначено в постанові Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2022 р. у справі № 908/976/19, «застосування будь-якого способу захисту цивільного права та інтересу має бути об'єктивно виправданим та обґрунтованим. Це означає, що: застосування судом способу захисту, обраного позивачем, повинно реально відновлювати його

наявне суб'єктивне право, яке порушене, оспорується або не визнається; обраний спосіб захисту повинен відповідати характеру правопорушення; застосування обраного способу захисту має відповідати цілям судочинства; застосування обраного способу захисту не повинно суперечити принципам верховенства права та процесуальної економії, зокрема не повинно спонукати позивача знову звертатися за захистом до суду» [3].

Згідно з висновками, викладеними в постанові Верховного Суду від 09.04.2024 р. у справі № 912/4031/20, «ефективний спосіб захисту має бути таким, що відповідає змісту порушеного права та забезпечує реальне поновлення прав особи, за захистом яких вона звернулась до суду, відповідно до вимог законодавства» [4]. Водночас такий захист має бути повним і забезпечувати досягнення мети правосуддя та процесуальну економію.

З метою захисту прав на землю застосовуються речово-правові, зобов'язально-правові та інші способи захисту. Відповідно до висновків Великої Палати Верховного Суду, викладених у постанові від 18.12.2019 р. у справі № 522/1029/18 «одна з умов застосування як віндикаційного, так і негаторного позову – відсутність у позивача з відповідачем договірних відносин. В іншому разі захист порушеного права власності здійснюється за допомогою зобов'язально-правових способів» [5].

Сьогодні в судовій практиці сформульовано важливі правові висновки щодо застосування віндикаційного та негаторного позовів у земельних правовідносинах. При цьому відповідно до висновків Великої Палати Верховного Суду, викладених у постанові від 23.11.2021 р. у справі № 359/3373/16-ц, «визначальним критерієм для розмежування віндикаційного та негаторного позовів є відсутність або наявність у позивача володіння майном; відсутність або наявність в особи володіння нерухомим майном визначається виходячи з принципу реєстраційного підтвердження володіння; особа, до якої перейшло право власності на об'єкт нерухомості, набуває щодо нього всі правомочності власника, включаючи право володіння» [6].

Згідно з висновками, викладеними в постанові Великої Палати Верховного Суду від 14.11.2018 р. у справі № 183/1617/16,

«метою віндикаційного позову є забезпечення введення власника у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений. У випадку позбавлення власника володіння нерухомим майном означене введення полягає у внесенні запису про державну реєстрацію за власником права власності на нерухоме майно» [7].

Віндикаційний позов, зокрема, вважається належним способом захисту прав на земельні ділянки лісогосподарського призначення, які вибули з володіння власника. Так, у постанові від 23.11.2021 р. у справі № 359/3373/16-ц Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на те, що володіння приватними особами лісовими ділянками цілком можливе, оскільки вони можуть мати такі ділянки на праві власності. В силу зовнішніх, об'єктивних, явних і видимих природних ознак таких земельних ділянок (якщо такі ознаки наявні) особа, проявивши розумну обачність, може і повинна знати про те, що земельна ділянка є лісовою земельною ділянкою. Це може свідчити про недобросовісність такої особи і впливати на вирішення спору, зокрема про витребування лісової земельної ділянки, але не може свідчити про неможливість володіння (законного чи незаконного) приватною особою такою земельною ділянкою. Тому Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що вимога про витребування земельної ділянки лісогосподарського призначення з незаконного володіння (віндикаційний позов) в порядку, передбаченому статтею 387 Цивільного кодексу України, є ефективним способом захисту права власності [6].

Водночас, за висновками Великої Палати Верховного Суду, для захисту прав на земельні ділянки водного фонду, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, історико-культурного призначення, на яких розташовані пам'ятки археології, може застосовуватися негативний позов.

Зокрема, відповідно до постанови Великої Палати Верховного Суду від 28.11.2018 р. у справі № 504/2864/13-ц заволодіння громадянами та юридичними особами землями водного фонду всупереч вимогам Земельного кодексу України (перехід до них права володіння цими землями) є неможливим. Розташування земель водного фонду вказує на неможливість виникнення при-

ватного власника, а отже, і нового володільця, крім випадків, передбачених у статті 59 цього Кодексу. Отже, зайняття земельної ділянки водного фонду з порушенням статті 59 Земельного кодексу України має розглядатися як не пов'язане з позбавленням володіння порушення права власності держави чи відповідної територіальної громади. У такому разі позовна вимога зобов'язати повернути земельну ділянку має розглядатися як негативний позов, який може бути заявлений упродовж всього часу тривання порушення прав законного володільця відповідної земельної ділянки водного фонду [8].

Згідно з висновками, викладеними в постанові Великої Палати Верховного Суду від 20.06.2023 р. у справі № 554/10517/16-ц, зайняття фізичними та юридичними особами земельних ділянок природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення не пов'язане з позбавленням власника цих ділянок володіння ними. Це стосується і тих випадків, коли право приватної власності на земельні ділянки природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення було зареєстровано на підставі неправомірних рішень про передачу таких земель у власність фізичних чи юридичних осіб. Такі рішення не створюють тих юридичних наслідків, на які вони спрямовані. За таких умов ефективним способом судового захисту щодо повернення земельної ділянки природно-заповідного фонду власнику є негативний, а не вимогний позов. Вимогу про усунення перешкод державі чи відповідній територіальній громаді у користуванні чи розпорядженні такими земельними ділянками можна заявити впродовж усього часу, поки триває відповідне порушення [9].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 12.03.2024 р. у справі № 927/1206/21 сформульовано висновки про те, що правовий режим земельної ділянки, на якій розташована пам'ятка археології, не має відрізнятися від правового режиму самої пам'ятки, яка згідно із Законом України «Про охорону культурної спадщини» не може перебувати в приватній чи комунальній власності. З огляду на особливості правового режиму земельних ділянок, на яких розташовані пам'ятки археології, та неможливість їх передання у комунальну чи приватну власність, Велика

Палата Верховного Суду констатувала, що позов із вимогою про визнання незаконним і скасування наказу Головного управління Держгеокадастру відповідає критерію правомірності та ефективності вибраного позивачем способу захисту порушеного права, оскільки усуває стан юридичної невизначеності щодо цільового призначення земельної ділянки та особи її власника [10].

Слід зазначити, що Законом України від 12.03.2025 р. «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» доповнено статтю 391 Цивільного кодексу України частиною другою, відповідно до якої в разі «якщо органом державної влади або органом місцевого самоврядування, незалежно від того, чи мав такий орган відповідні повноваження, вчинялися будь-які дії, спрямовані на відчуження майна, в результаті яких набувачем такого майна став суб'єкт права приватної власності, спори щодо володіння та/або розпорядження, та/або користування таким майном відповідним органом державної влади або органом місцевого самоврядування вирішуються на підставі статей 387 і 388 цього Кодексу» [11].

Відтак згідно з висновками, викладеними в постанові Верховного Суду від 11.11.2025 р. у справі № 918/265/25, «за змістом частини 2 статті 391 Цивільного кодексу України (в редакції Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача») негаторний позов не застосовується до випадків, якщо органом державної влади або місцевого самоврядування, незалежно від того, чи мав такий орган відповідні повноваження, вчинялися будь-які дії щодо відчуження майна, в результаті яких набувачем такого майна стала фізична особа та/або юридична особа приватної власності. Отже, захист права власності на нерухоме майно, яке було відчужене органом державної влади або місцевого самоврядування на користь суб'єкта права приватної власності, здійснюється шляхом витребування такого майна» [12].

Наведені новели в законодавчому регулюванні способів захисту цивільних прав, що спрямовані на посилення захисту прав добросовісного набувача, в майбутньому можуть призвести до зміни основних підходів до застосування речово-правових способів захисту прав на землю.

1. *Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001 р. (станом на 20.11.2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>*
2. *Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. (станом на 20.11.2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>*
3. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2022 р. у справі № 908/976/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930841>*
4. *Постанова Верховного Суду від 09.04.2024 р. у справі № 912/4031/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118294480>*
5. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.12.2019 р. у справі № 522/1029/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144996>*
6. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.11.2021 р. у справі № 359/3373/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985>*
7. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.11.2018 р. у справі № 183/1617/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574015>*
8. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.11.2018 р. у справі № 504/2864/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81842010>*
9. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.06.2023 р. у справі № 554/10517/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113091902>*
10. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.03.2024 р. у справі № 927/1206/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757951>*
11. *Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача: Закон України № 4292-IX від 12.03.2025 р. (станом на 20.11.2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#Text>*
12. *Постанова Верховного Суду від 11.11.2025 р. у справі № 918/265/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132043270>*

Балюк Галина Іванівна

професор кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, відмінник освіти України

Ковальчук Тетяна Григорівна

в.о. завідувача кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент, відмінник освіти України

**СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА:
НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Впровадження в нашій державі стратегічної екологічної оцінки є фундаментальною зміною в розвитку України, яка, не зважаючи на воєнний стан, продовжує виконувати свої міжнародні зобов'язання та підтверджувати свій європейський вибір.

Основою правового регулювання стратегічної екологічної оцінки в Україні є: Протокол про стратегічну екологічну оцінку від 21.05.2003 року до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенції Еспо, 1991), ратифікований Законом України від 01.07.2015 року; імплементація Директиви №2001/42/ЄС «Про оцінку впливу на стан довкілля окремих проєктів і програм» від 27.06.2001 року, закони України “Про охорону навколишнього природного середовища”(1991), “Про стратегічну екологічну оцінку”(2018), “Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку здійснення стратегічної екологічної оцінки”(2022)(Далі - Закон України № 2717-1X) та інші закони і підзаконні акти [1]. Також важливе значення в реалізації процедури стратегічної екологічної оцінки мають методичні рекомендації центральних органів державної виконав-

чої влади, зокрема, Методичні рекомендації із здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування, затверджених Наказом Мінікоресурсів України від 10.08.2018 року № 296; Методичні рекомендації щодо здійснення стратегічної екологічної оцінки містобудівної документації, затверджені наказом Міндовкілля від 18 жовтня 2023 року, №705.

Поняття “стратегічна екологічна оцінка” (далі - СЕО), на нашу думку, доцільно розглядати як багатоаспектне поняття:

по-перше, як один із основних принципів охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (п.м ч.1 ст.3 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” (1991р));

по-друге, як складова засад державної екологічної політики та один із інструментів її реалізації (так, зокрема, згідно з розділом II Мета, засади, принципи та інструменти державної екологічної політики “Основних засад (стратегії) державної екологічної політики на період до 2030 року”(2019) серед основних засад державної екологічної політики визначено запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки);

по-третє, як одне із екологічних прав громадян України, легалізованих ст.9 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” (п.1 ч.1 ст. 9 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” передбачена можливість кожного громадянина України брати участь у процесі здійснення стратегічної екологічної оцінки.

по-четверте, як міжгалузева функція управління в галузі екології;

по-п’яте, як процедура з визначеними етапами. При цьому доцільно зазначити, що змістом такої процедури є визначення, опис та оцінювання наслідків виконання документів державного планування для довкілля, у тому числі для здоров’я населення, виправданих альтернатив, розроблення заходів із запобігання, зменшення та пом’якшення можливих негативних наслідків, а

такими етапами є: 1) визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки (далі - CEO); 2) складання звіту про CEO; 3) проведення громадського обговорення та консультацій, у тому числі, транскордонних консультацій; 4) врахування звіту про CEO, результатів громадського обговорення та консультацій; 5) інформування про затвердження документа державного планування; 6) моніторинг наслідків виконання документа державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення (п.7 ч.1.ст.1 та ст. 9 Закону України "Про CEO" (2018));

по-шосте, як правовідносини із визначеним чинним законодавством суб'єктно-об'єктним складом, змістом, підставами виникнення, зміни та припинення. На нашу думку, в цій частині важливо підкреслити об'єктний склад цих відносин: документи державного планування (стратегії, плани, схеми, містобудівна документація, загальнодержавні програми, державні цільові програми та інші програми і програмні документи, які розробляються та/або підлягають затвердженню органом державної влади, органом місцевого самоврядування та які стосуються, зокрема, сільського, лісового, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, управління відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій, туризму, містобудуванню або землеустрою (схеми), щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури оцінки впливу на довкілля).

На нашу думку, можна виділити наступні найсуттєвіші зміни в об'єктному складі правовідносин стратегічної екологічної оцінки та в процедурі проведення стратегічної екологічної оцінки за період воєнного стану в Україні.

1. Розширення переліку документів, на які не поширюється дія Закону України "Про CEO".

Так, по-перше, у зв'язку з прийняттям Закону України "Про публічно-приватне партнерство" були внесені доповнення до п.1 ч.2 ст.2 Закону «Про CEO», згідно яких до переліку документів державного планування, на які не поширюється дія Закону України «Про CEO», відносяться поряд з документами, що стосуються національної оборони або дій у разі надзвичайних ситуацій (п.1 ч.2 ст.2 Закону України Про CEO) документи державного плану-

вання, що стосуються проектів публічно-приватного партнерства (у тому числі проектів концесії) з відновлення інфраструктури та економіки. На нашу думку, таке доповнення п.1 ч.2 ст.2 Закону України «Про СЕО» позбавляє громадськість доступу до інформації на стадії розробки таких важливих документів державного планування та є порушенням одного із основних принципів здійснення публічно-приватного партнерства: прозорість та доступність надання інформації про проекти публічно-приватного партнерства, який закріплений п.14 ч.2 ст.3 Закону України “Про публічно-приватне партнерство”. По-друге, відповідно до Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів” від 9 липня 2022 року до переліку документів, які не підлягають СЕО було віднесено план відновлення та розвитку регіонів, плани відновлення та розвитку територіальних громад (п.3 ч.2 ст.2 Закону України «Про СЕО»), що, так само, на нашу думку, позбавляє можливості населення, яке проживає у межах відповідних територіальних громадам ознайомитись з такими документами на стадії їх розробки, порушуючи право громадян на екологічну інформацію, яка є публічною та має бути відкритою.

2. Створення Єдиного реєстру стратегічної екологічної оцінки як єдиної інформаційно-комунікаційної системи, що забезпечує створення, перегляд, збирання, внесення, накопичення, обробку, використання, розгляд, зберігання, захист, облік та надання інформації у сфері СЕО. Правова основа: доповнення закону України “Про СЕО” новою статтею 9-1 Єдиний реєстр стратегічної екологічної оцінки (відповідно до Закону України № 2717-IX, Постанова Кабінету Міністрів України від 2 травня 2023 року № 430, якою затверджено Порядок ведення Єдиного реєстру стратегічної екологічної оцінки.

3. Доповнення Закону України «Про СЕО» новим Розділом VI Відповідальність за правопорушення у сфері стратегічної екологічної оцінки з визначенням: **по-перше**, невиключного переліку правопорушень у сфері СЕО: 1) нездійснення стратегічної екологічної оцінки; 2) порушення процедури СЕО; 3) неврахування результатів СЕО під час затвердження документів держав-

ного планування (ст. 18 Закону України «Про СЕО»); **по-друге**, визначення невиключного переліку наступних несприятливих наслідків у разі нездійснення СЕО та порушення процедури СЕО: 1) скасування рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування про затвердження документів державного планування, визнання документів державного планування недійсними; 2) відмови у погодженні та затвердженні проєктів документів державного планування; 3) відмови у погодженні встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок, а також меж населених пунктів, що здійснюються на підставі, або з урахуванням відповідних документів державного планування. (ст. 19 Закону України “Про СЕО”)

4. Внесення змін та доповнень до Статті 12 Громадське обговорення у процесі стратегічної екологічної оцінки Закону України “Про СЕО”: за станом на листопад 2025 року зі змінами і доповненнями викладені частини 2, 4, 7 та 9.

Так, зокрема, ч.4 ст.12 в новій редакції чітко визначені місця оприлюднення замовником проєкту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку з конкретизацією місць у сільських населених пунктах: на офіційному веб-сайті замовника, а у сільських населених пунктах - також не менш як у трьох публічних місцях (на дошках оголошень органів місцевого самоврядування, об’єктів соціально-культурного призначення, на стаціонарно обладнаних зупинках маршрутних транспортних засобів, у місцях масового перебування населення). Зазначені документи замовник вносить також до Єдиного реєстру СЕО.

Щодо вирішення спорів на предмет обов’язковості чи необов’язковості проведення СЕО документів державного планування доцільно звернутись до судової практики. Так, згідно п.101 Постанови Верховного Суду від 4 серпня 2023 року у справі № 320/9672/21 передбачено, що для визначення наявності підстав для обов’язкового проведення СЕО документа державного планування необхідно перевірити: 1) сферу та вид діяльності, щодо якого розробляється проєкт відповідного документа, 2) наявність положень законодавства, які встановлюють для такого виду діяль-

ності обов'язкову оцінку впливу на довкілля. Отже обов'язкова стратегічна екологічна оцінка проводиться під час розроблення проекту містобудівної документації на місцевому рівні, зокрема детального плану території, у разі якщо сфера та вид запланованої на відповідній території діяльності віднесені законодавством до тих, щодо яких передбачено здійснення процедури ОВД, або які вимагають оцінки, зважаючи на особливості такої діяльності та ймовірні наслідки від її здійснення для територій та об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі, а також для довкілля та здоров'я населення [2].

1. *Законодавство України: офіційний портал Верховної Ради України*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
2. *Постанова Верховного Суду від 4 серпня 2023 року у справі № 320/9672/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112646698>*

Ващишин Марія Ярославівна

*професор кафедри соціального права Львівського
національного університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор*

ПРОБЛЕМИ АПРОКСИМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄС У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

У преамбулі Конституції України від 07.02.2019 р. політико-правовим рішенням було підтверджено європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського і євроатлантичного курсу України. Поряд із антикорупційною реформою у рамках євроінтеграції України одним із найскладніших завдань є узгодження національного довкілляєвого законодавства та інституційного механізму із екологічними стандартами ЄС, адже це потребує глибокої трансформації практично усіх сфер існуючої системи охорони довкілля в Україні.

Ще 1 серпня 2014 року в Міністерстві екології та природних ресурсів відбулося представлення Національної стратегії наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у царині охорони довкілля, яка охоплює дві (нормативну та функ-

ціональну) найважливіші стадії процесу апроксимації: приведення законодавства країни у відповідність до вимог права ЄС та практичного впровадження вимог і стандартів ЄС. Імплементация вимагає значних ресурсів: часу, фінансових і людських. Тому Угодою про асоціацію на імплементацию було відведено від двох до десяти років, а у низці випадків термін мав визначатися Радою асоціації в залежності від досягнутого прогресу. Через війну євроінтеграційні процеси в Україні сповільнилися і у визначені терміни наша держава не вклалася. Прогнозована сума вартості робіт з транспозиції та заходів з імплементации складала близько півмільярда гривень. Однак, ця цифра охоплювала тільки ті заходи, що їх передбачав Додаток XXX до Угоди про асоціацію. Повне впровадження напряму «Навколишнє середовище» потребує значно більших коштів. За досвідом держав-членів ЄС витрати на повне впровадження становлять у середньому близько 1 тис. євро на особу [1].

Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля фокусується на положеннях статті 363 Глави 6 «Навколишнє середовище» і Додатку XXX до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Стратегію розроблено за методом ієрархічного планування, що складається з трьох рівнів: загальний напрям «Навколишнє середовище» (найвищий рівень), сектори («Управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузеві політики», «Якість атмосферного повітря», «Управління відходами та ресурсами», «Якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище», «Охорона природи», «Промислове забруднення та техногенні загрози», «Зміна клімату та захист озонового шару» та «Генетично модифіковані організми») та окремі джерела права ЄС, наведені у Додатку XXX до Угоди про асоціацію [2].

У сучасних умовах ключовим стратегічним документом у сфері охорони довкілля залишаються Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджені Законом України № 2697-VIII від 28 лютого 2019 року [3]. У ньому зафіксовано потребу запровадження екосистем-

ного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління. На виконання цього завдання вже ухвалено Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» від 16 липня 2024 року № 3855-IX, який набрав чинності 08.08.2025. Цей Закон покликаний забезпечити високий рівень захисту довкілля та конституційних прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом застосування інтегрованого підходу до регулювання забруднення та впровадження найкращих доступних технологій та методів управління [4].

Крім того, важливо забезпечити інтеграцію екологічної політики до інших політик (регіональної, енергетичної, аграрної, соціальної, економічної тощо) [3]. Однак така інтеграція не повинна реалізовуватися шляхом ліквідації профільного Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, як це відбувається згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства» від 21 липня 2025 р. № 903, де перелік визначених Положенням про Мінекономіки повноважень становить 570 пунктів, серед яких напрями довкіллевої політики не є пріоритетними.

Гостро стоїть питання щодо обов'язкового врахування екологічної складової під час розроблення та затвердження документів державного планування та у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля [3]. При цьому неприпустимо розширювати перелік відступів процедур ОВД і СЕО. У Європейському Союзі суворо контролюють дотримання державами-членами ЄС Директиви 2011/92/ЄС щодо оцінки впливу на навколишнє середовище (зі змінами, внесеними Директивою 2014/52/ЄС)), на виконання якої і запроваджено процедуру ОВД в Україні.

Так, Європейська комісія подала на Грецію до Суду ЄС через неправильну транспозицію цієї Директиви, яка зобов'язує держави-члени проводити оцінку впливу на навколишнє середовище для певних великих інфраструктурних проєктів. Натомість грецьке законодавство не поширює положення Директиви про оцінку впливу на навколишнє середовище на всі проєкти, що служать

цілям національної оборони. Директива 2011/92/ЄС зазначає, що це звільнення може бути надано лише в кожному окремому випадку для проєкту та лише якщо держава-член вважає, що застосування процедури ОВД негативно вплине на оборонні або надзвичайні випадки цивільного характеру. Наразі в умовах воєнного стану в Україні оцінці впливу на довкілля не підлягає планована діяльність, у разі, коли вона спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків військової агресії РФ проти України (зокрема, будівництво об'єктів військового та оборонного призначення, які використовуються виключно для забезпечення оборони держави та на які поширюються вимоги законодавства про державну таємницю), що передбачено Постановою КМУ від 30 вересня 2022 р. № 1121.

Не менш важливо забезпечити нормативну базу для економічного стимулювання свідомого екологічного менеджменту на виробничому рівні. На часі є екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції, що є шляхом до сучасної системної екологічної політики, яка реалізується у країнах-членах Європейського Союзу. Європейський зелений курс є стратегічною ініціативою Європейського Союзу, спрямованою на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та забезпечення збалансованого розвитку через реформування підходів до охорони довкілля та управління природними ресурсами [5]. Суттєвим поступом на шляху до євроінтеграції та посилення протидії глобальному потеплінню й адаптації до змін клімату в Україні можна вважати ухвалення Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8 жовтня 2024 року. Прогресивним у цьому контексті в умовах воєнного стану є відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, запроваджене відповідним законом від 8 січня 2025 року № 4187-IX, який вже набрав чинності.

Апроксимація національного законодавства до права ЄС у сфері охорони довкілля відбувається на законодавчому й урядово-

му рівні. Так, у 2024 році Кабінетом Міністрів України у рамках імплементації Директиви 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики, виконання положень Водної стратегії України на період до 2050 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 № 1134, з метою впровадження інтегрованого управління водними ресурсами за районами річкових басейнів було прийнято важливі розпорядження про затвердження планів управління річковими басейнами: Дніпра та Дону; Вісли, Дністра та Південного Бугу; Дунаю; річок Приазов'я, Причорномор'я та Криму. Басейновий принцип управління водними ресурсами узгоджується з екосистемним підходом та відповідає базовим засадам довкілльової політики Європейського Союзу.

Важливу роль у наближенні національного довкілльового законодавства до екологічних стандартів ЄС повинні відігравати дієві принципи охорони довкілля та ефективна юридична відповідальність за порушення екологічних вимог. У цьому контексті на шляху до рівноправного і повноцінного членства в ЄС Україні потрібно імплементувати та забезпечити практичне застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), *in dubio pro natura*, «забруднювач платить», посилити санкції еколого-правової відповідальності, визначити механізм припинення еколого-деструктивної діяльності, а також забезпечити невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства.

1. *Мінприроди представило Національну стратегію наближення законодавства України до права ЄС в галузі охорони довкілля.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247539701>
2. *Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля.* URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/aproksimatsii1.pdf>
3. *Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
4. *Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: Закон України № 3855-IX від 16.07.2024.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text>

5. *The European Green Deal: Communication of 11.12.2019 no. COM/2019/640 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN>*

Гафурова Олена Вікторівна

*професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і
природокористування України, доктор юридичних
наук, професор*

**ЩОДО ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ ПАРИЗЬКОЇ
УГОДИ**

Україна є одним із ключових гарантів продовольчої безпеки у світовому масштабі, забезпечуючи, зокрема, значну частку виробництва та експорту соняшникової олії, кукурудзи, ячменю та пшениці. Але, здійснення сільськогосподарського виробництва в умовах війни значним чином ускладнюється, зважаючи на безпрецедентний рівень забруднення довкілля. Так, за даними Центру екологічних ініціатив «Екодія», викиди парникових газів тільки за 24 місяці війни підвищились до 175 млн тонн CO₂ екв. [1]. Відповідно постає питання щодо здійснення заходів, спрямованих на адаптацію аграрного сектора країни до нових реалій. До того ж, ліквідація наслідків війни для сільського господарства потребуватиме значних фінансових вкладень. За інформацією Мінагрополітики, станом на 2025 рік прямі збитки в агросекторі склали – 11,2 млрд дол. Окремим пунктом, 700 млн дол. - затрати на зрошення та водні ресурси [2].

В таких умовах наша країна має виконувати взяті на себе зобов'язання у напрямі протидії зміні клімату і мінімізації наслідків глобального потепління, що передбачено Паризькою угодою до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, ратифікованою Законом України від 14 липня 2016 р. Як сторона цієї угоди, вона повинна готувати, повідомляти та підтримувати послідовні національно визначені внески, що мають бути досягнені (п. 2 ст. 4). Такі документи країни-учасниці подають кожні п'ять років і в них

визначаються заходи (у т. ч., правові) щодо зменшення викидів парникових газів та пом'якшення наслідків зміни клімату. Оновлений національно визначений внесок України до Паризької угоди було схвалено розпорядженням КМУ від 30 липня 2021 р. № 868-р. Україна зобов'язалася досягти мети скорочення викидів парникових газів на 65% до 2030 р. порівняно з 1990 р., досягнувши вуглецевої нейтральності до 2060 р., як це передбачено Національною економічною стратегією до 2030 року, затвердженою постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179 [3] (далі – Економічна Стратегія). Аналогічне зменшення обсягів викидів парникових газів передбачено і Законом України від 8 жовтня 2024 р. «Про основні засади державної кліматичної політики». При цьому, згідно з вказаним нормативно-правовим актом, Україна бере на себе зобов'язання забезпечити кліматичну нейтральність до 2050 р. (п. 2 ст. 4). Що повністю відповідає статті 2 т. з. Європейського кліматичного Закону [4], але не співвідноситься із положеннями вищезгаданої Стратегії. Вказане примушує замислитися про обґрунтованість відповідних положень Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики». Більше того, виконуючи взяті на себе зобов'язання, Україна розробила проект Другого національно визначеного внеску (англ. Nationally Determined Contribution of Ukraine – далі NDC- 2), який передбачає скорочення чистих викидів парникових газів на 68-73 % від рівня 1990 р. до 2035 р. [5]. Слід зазначити, що в громадських колах цей підхід не був підтриманий. Так, зокрема, Європейська Бізнес Асоціація звернулася до КМУ із закликом переглянути вищезазначені плани, адже через війну їх неможливо реалізувати [6]. Науковці також наголосили на необхідності перегляду цілей NDC-2 [7, с. 217].

До прикладу, розглянемо ситуацію, яка склалася із зниженням рівня парникових газів у сільському господарстві. За офіційними даними у 2023 р. тільки його частка в загальних викидах парникових газів становила 14,2% [8, с. 14]. При цьому, до повномасштабного вторгнення аграрний сектор мав найбільш різку тенденцію до зростання таких викидів протягом останнього десятиліття, збільшившись майже на 30% за 10 років [9]. Їх ос-

новний обсяг пов'язується із застосуванням мінеральних азотних добрив, кишковою ферментацією тварин (викиди метану), втра-тою органічного вуглецю під час обробітку ґрунтів тощо.

Законом України «Про основні засади державної кліматичної політики» передбачено, що з метою досягнення цілей державної кліматичної політики, необхідним є стимулювання здійснення діяльності, спрямованої на збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами, у т. ч. за рахунок запровадження більш екологічних сільськогосподарських практик (п. 1 ст. 18). На жаль, що вкладається у поняття відповідних практик у Законі не розкривається. Крім того, на сьогоднішній день відсутній і механізм стимулювання їх розвитку. Щодо фінансових ресурсів, то у проєкті Плану відновлення України «Нова аграрна політика», розробленому Національною радою з відновлення України від наслідків війни, вказується, що на впровадження технологій для скорочення викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату сільського господарства орієнтовно потрібно 167 млрд грн (5,6 млрд доларів США) [10, с. 16]. При цьому, не планується виділення коштів з Державного бюджету України, а очікується, що вони надійдуть від міжнародних фінансових організацій. На наш погляд, ставлячи вирішення вищезазначених проблем у залежність від фінансових ресурсів іноземних донорів, фактично визнається наступне: по-перше, в умовах повномасштабної війни Україна не може виконати взяті на себе міжнародні зобов'язання щодо зменшення рівня викидів парникових газів. По-друге, не дивлячись на критичну ситуацію в якій опинилася аграрна галузь, вирішення питання її адаптації до зміни клімату не є пріоритетним для нашої держави.

Слід відмітити, що законодавство у вказаній сфері складається переважно із документів стратегічного характеру, які містять довгострокові цілі і окреслюють лише в загальних рисах шляхи їх досягнення. Відповідно, хотілось би згадати Економічну Стратегію і Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, схвалену розпорядженням КМУ від 15 листопада 2024 р. № 1163-р. Хоча, ці документи і передбачають ряд заходів, спрямованих на вирішення проблем

пом'якшення наслідків змін клімату, але за відсутності відповідних правових механізмів, їх реалізація сьогодні є неможливою. Так, перший, визначаючи, у т. ч. стратегічний курс політики держави у сфері розвитку агропромислового сектору, передбачає, зокрема поступове поширення застосування методів «кліматично розумного» сільського та лісового господарства із скороченням викидів парникових газів та адаптацією до зміни клімату. Другий також розглядає у якості стратегічної цілі необхідність розвитку «кліматично орієнтованого сільського господарства». При цьому, не розкривається сутність вказаних понять.

Легальне визначення «кліматично раціонального» сільського господарства (в оригіналі – «Climate Smart Agriculture», далі - CSA) закріплене у Протоколі про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, до якого Україна приєдналася на підставі Закону України від 2 грудня 2020 р. Воно передбачає комплексний підхід до вирішення взаємопов'язаних проблем продовольчої безпеки і зміни клімату, який спрямований на: (1) стаке підвищення продуктивності праці на (2) стійких системах сільського господарства та з метою продовольчої безпеки шляхом вжиття заходів з адаптації до змін клімату, а також на (3) видалення парникових газів (пом'якшення наслідків змін клімату) (п. 3 ст. 3). Слід звернути увагу, що хоча вказаний документ і має локальний характер – його дія розповсюджується на визначену територію, зміст процитованого поняття є практично тотожним тому, що використовує Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (англ. Food and Agriculture Organization, FAO) [11].

Таким чином, CSA є комплексним підходом, визнаним на міжнародному рівні, який дозволяє вирішити не тільки проблему негативного впливу сільськогосподарського виробництва на довкілля, а й сприяє його ефективному функціонуванню в умовах зміни клімату. Вказане досягається, зокрема, шляхом стимулювання суб'єктів господарювання до застосування новітніх технологій зрощування, мінімального чи нульового обробітку ґрунту, точного землеробства тощо. Відповідно, на наш погляд, розвиток такої системи господарювання є особливо актуальним для нашої

країни, враховуючи необхідність виконання нею міжнародних зобов'язань, зокрема Паризької угоди. З цією метою пропонується включити CSA у Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики», як різновид «більш екологічних сільсько-господарських практик» (п. 1 ст. 18).

1. *Вплив російської війни в Україні на клімат. 24 лютого 2022-23 лютого 2024. Ініціатива з обліку викидів парникових газів внаслідок війни.* URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/vplyv-ros-viyny-na-klimat2024s.pdf>
2. Коваль В. За оцінкою Світового банку, прямі збитки в агросекторі склали – 11,2 млрд доларів. URL: <https://minagro.gov.ua/news/vitalii-koval-za-otsinkoiu-svitovoho-banku-priami-zbytky-v-ahrosektori-sklaly-112-mlrd-dolariv?v=67bdc67383c46>
3. *Updated Nationally Determined Contribution of Ukraine to the Paris Agreement.* URL: https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/Ukraine%20NDC_July%2031.pdf
4. *Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 («European Climate Law»).* URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj/eng>
5. *Ukraine Publishes Draft of Its Second Nationally Determined Contribution to the Paris Agreement for Public Consultation.* URL: <https://iki-ukraine.org/ukraine-publishes-draft-of-its-second-nationally-determined-contribution-to-the-paris-agreement-for-public-consultation/>
6. *Бізнес закликає переглянути кліматичні цілі України з урахуванням воєнної та економічної ситуації.* URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/biznes-zaklikaie-pereglyanuti-klimatichni-cili-ukraini-z-urahuvannjam-voennoi-ta-ekonomichnoi-situacii/>
7. Чумаченко О. Г. Особливості відновлення економіки України в поствоєнний період. Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови [Електронне видання] : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 31 травня 2024 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. с. 216 -219. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20ekonomiki%20pidpriemnictva%20ta%20biznes-administruvanna/ZBIRNIK_Konferencia_Ekonomichni_perspektivi_pidpriemnictva_31.05.2024_.pdf

8. *Ukraine's greenhouse gas inventory 1990-2023. Annual National Inventory Report for Submission under the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Paris Agreement*. Kyiv, 2025 587 с. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Ukraine_NID_2025.pdf
9. *Декарбонізація секторів економіки України*. URL: <https://ecoaction.org.ua/dekarbonizatsia-ekonomiky-ua.html>
10. *Проект Плану відновлення України «Нова аграрна політика»*. Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика». Липень 2022 URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>.
11. *Climate-Smart Agriculture*. URL: <https://www.fao.org/climate-smart-agriculture/en/>

Гетьман Анатолій Павлович

ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Статівка Ольга Олександрівна

асистент кафедри екологічного права, заступник декана факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Актуальність модернізації правового забезпечення відновлення довкілля в Україні сьогодні набуває виняткового, без перебільшення цивілізаційного значення, оскільки наша країна опинилася перед необхідністю вирішення одного з найскладніших завдань державної екологічної політики за всю історію незалежності. Масштабні наслідки збройної агресії спричинили системну, а подекуди невідворотну, деградацію природних екосистем, руйнування ландшафтів, забруднення ґрунтів, водних ресурсів та атмосферного повітря, що створює безпрецедентний рівень еко-

логічних ризиків і ставить під загрозу екологічну безпеку, як складову національної безпеки України. За цих умов відновлення довкілля виходить далеко за межі суто природоохоронного завдання й перетворюється на стратегічний, багатовимірний процес, який вимагає глибокого науково-теоретичного обґрунтування, а також концептуального оновлення всього масиву нормативно-правових актів у зазначеній сфері регламентації еколого-правових відносин.

Еколого-правова доктрина сучасності одноставно виходить із того, що належна протекція національних інтересів у сфері природокористування становить не лише галузевий пріоритет, а й фундаментальний індикатор здатності держави забезпечувати стійкий соціально-економічний розвиток. Як слушно підкреслює В. І. Андрейцев, саме еколого-правові та соціальні пріоритети формують підґрунтя для цілісного поступу держави, оскільки визначають якість нормативного забезпечення раціонального природокористування та системного відновлення природних ресурсів [1, с. 12]. У такій парадигмі механізми відновлення екосистем постають квінтесенцією концепції сталого розвитку, яка інтегрує екологічний, соціальний і економічний виміри в єдиний нормативно-правовий простір.

Принагідно зазначимо, що потужне концептуальне підґрунтя для формування нової моделі екологічного відновлення пропонує глобальна ініціатива Десятиліття ООН із відновлення екосистем (2021–2030). У межах цієї ініціативи відновлення природи вперше набуло статусу ключової передумови досягнення Цілей сталого розвитку, а природні екосистеми розглядаються як фундаментальний системоформувальний елемент, від функціональної цілісності якого залежить рівень екологічної безпеки, адаптивний потенціал до кліматичних змін та довгострокова соціально-економічна стабільність держав і суспільств. Відповідно, Десятиліття ООН закріплює нову глобальну парадигму, де відновлення екосистем є імперативом, який вимагає трансформації національних екологічних політик.

У цьому ж концептуальному руслі еволюціонує й нормативно-правова система Європейського Союзу. Зокрема, кардинально оновлений вектор еколого-правового регулювання, що імператив-

но орієнтує держав-членів не лише на запобігання деградаційним процесам, а й на досягнення нормативно окреслених параметрів екологічного відновлення, сконцентрований у положеннях Регламенту (ЄС) 2024/1991 «Про відновлення природи», який набув чинності 18 серпня 2024 р. За переконанням Є. П. Суєтнова зазначений Регламент є надзвичайно амбітним і перспективним нормативним актом, а його унікальність полягає в тому, що він ґрунтується на екосистемному підході – стратегії комплексного управління природними ресурсами, в основу якої покладено концепцію екологічної системи [2].

У контексті гармонізації з європейським правом особливо помітною наголосимо, що хоча Регламент (ЄС) 2024/1991 «Про відновлення природи» не має прямої юридичної обов'язковості для України та не створює імперативних зобов'язань у межах національної правової системи, його нормативно-ціннісний зміст становить надзвичайно важливий орієнтир для трансформації державної екологічної політики. У процесі реформування природоохоронного законодавства та формування стратегічних засад післявоєнного відновлення довкілля доцільно враховувати ключові положення Регламенту.

З огляду на євроінтеграційний курс України, положення цього акта можуть відігравати роль концептуального «дороговказу» у розробленні довгострокових стратегій відновлення деградованих екосистем, модернізації екологічного законодавства та імплементації принципу відновлення довкілля як складової сталого розвитку.

До того ж, повоєнне відновлення України за європейським курсом визначено стратегічною ціллю держави на 2024-2028 роки [3]. Реалізація цієї стратегічної мети нерозривно пов'язана із запровадженням екосистемного підходу як одного із основоположних принципів екологічного права й законодавства.

Разом із тим, у спеціальному екологічному законодавстві спостерігається непослідовність законодавця у питаннях відновлення природних екосистем, та, що не менш важливо, не враховується нагальність застосування концепції екосистемного підходу у контексті сталого розвитку та післявоєнного відновлення довкілля нашої держави.

Так, Закон України «Про Основні засади державної екологічної політики до 2030 року» [4] проголошує екосистемний підхід ключовим вектором державної політики, проте його імплементація в галузеві кодекси носить фрагментарний характер. Науково виважене удосконалення правового механізму екологічного відновлення в Україні потребує не фрагментарних змін, а системної, доктринально обґрунтованої трансформації природоресурсного законодавства. Для забезпечення внутрішньої нормативної узгодженості та, що принципово важливо, реальної результативності післявоєнного відновлення довкілля, необхідно здійснити комплексну, міжгалузеву ревізію чинних природоресурсних кодексів та законів.

Для прикладу, в основоположному Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5] взагалі відсутнє поняття «відновлення екосистем», «екосистема», «екосистемний підхід» тощо, що не відповідає міжнародним та європейським підходам. Лісовий кодекс України, попри наявність положень про відновлення лісів, функціонує в парадигмі відтворення лісових ресурсів, а не екосистем. Його норми побудовані переважно на економічному індикаторі лісокористування, що суперечить сучасним підходам ЄС, де ліс розглядається як природний комплекс із критично важливими регулювальними, кліматичними та біотичними функціями. Відповідно й Водний кодекс України також не інтегрує сучасні європейські екологічні підходи до відновлення водних екосистем.

У контексті післявоєнного відновлення ця фрагментарність є особливо небезпечною, адже відновлення природних екосистем де *jure* та *de facto* вимагає системної гармонізації природоресурсного законодавства. Необхідною є комплексне оновлення природоресурсних кодексів у напрямі: 1) інкорпорації екосистемного принципу як базового; 2) деталізації процедур відновлення функціональної цілісності екосистем; 3) нормативного закріплення механізмів компенсації втрачених екосистемних послуг; 4) посилення відповідальності за порушення, що призводять до екологічної деградації.

Таким чином, еколого-правові механізми відновлення природних ресурсів постають квінтесенцією сучасної парадигми ста-

лого розвитку, що забезпечує кореляцію екологічних, соціальних та економічних вимірів у цілісний нормативно-правовий масив. Цей імператив обумовлений перманентною глобальною екологічною кризою, інтенсифікацією антропогенного навантаження на природні ресурси та необхідністю забезпечення екологічної безпеки як конститутивного елемента національної безпеки України. Відтак, першочергове завдання полягає у гармонізації національного законодавства з універсальними та регіональними природоохоронними стандартами для ефективної імплементації стратегій екологічного відновлення нашої держави.

1. *Андрейцев В. І. Еколого-правові та соціальні пріоритети як провідні детермінанти соціально-економічного прогресу держави України. Еколого-правові детермінанти соціально-економічного розвитку держави: виклики воєнного часу та перспективи повоєнного відновлення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 26 квітня 2024 р.) за заг. ред. В.А. Устименка; НАН України, ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України». – Електрон. дані. – Київ, 2024. С. 11-15.*
2. *Суєтнов Є.П. Закон про відновлення природи як приклад впровадження екосистемного підходу в екологічне право Європейського Союзу. Проблеми законності. 2025. Вип. 168. С.113-132. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.325506>.*
3. *Стратегічний план Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України на 2024-2028 роки. 2024. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/plany/strategichnyj-plan-roboty-ministerstva-zahystu-dovkillya-ta-prirodnyh-resursiv-ukrayiny-na-2024-2028-roky/> (дата звернення 28.10.2025 р.).*
4. *Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 28.10.2025).*
5. *Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. №1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. №41. Ст.546.*

Григор'єва Христина Антонівна

професор кафедри земельного, екологічного та енергетичного права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

КЛІМАТ VS. ТВАРИННИЦТВО (ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ПРОТИСТОЯННЯ)

Як відомо, зміни клімату прискорюються та набувають катастрофічного характеру передусім через накопичення в атмосфері парникових газів, до яких відносять, зокрема, вуглекислий газ (CO₂), метан (CH₄), оксид азоту (N₂O) та інші. Окрім традиційної енергетики, промисловості і транспорту, відчутний вклад у глобальні викиди цих парникових газів робить тваринництво, адже життєдіяльність сільськогосподарських тварин, їх годівля та обслуговування мають вагомий вуглецевий слід. Таким чином, екологи уже давно оголосили тваринництво «ворогом» клімату та наполягають на суттєвому скороченні поголів'я сільськогосподарських тварин на планеті. Однак подібні рішення даються важко і мають багато довгострокових наслідків. Україні необхідно не лише відстежувати тенденції кліматоохоронного права у світі та сліпо їх наслідувати. Вкрай важливо ретельно вивчати, які ризики вони в собі несуть, а також які захисні правові механізми пропонуються для уникнення та нейтралізації можливих негативних наслідків.

Узагалі, сільське господарство довгий час оминалося під час становлення та формування кліматоохоронного законодавства в багатьох правових системах світу. Це пояснювалося багатьма факторами, серед яких два є найбільш суттєвими: 1) політичний – сільське господарство є особливою чутливою сферою відносин як у розвинених країнах світу, так і у країнах, що розвиваються; 2) технічний – відсутність прийнятої методології обрахування викидів у сільському господарстві через його неоднорідність та специфіку діяльності.

Проте необхідність досягнення амбітних завдань підштовхнуло подальшу еволюцію кліматоохоронного законодавства.

Так, ЄС подав сигнал, прийнявши Регламент (ЄС) 2021/1119 Європейського Парламенту та Ради від 30 червня 2021 року, що встановлює рамки для досягнення кліматичної нейтральності та вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 401/2009 та (ЄС) 2018/1999 («Європейський кліматичний закон»). Фактично, в ЄС політичний бар'єр було подолано, і сільське господарство увійшло до системи відносин, що є кліматично відповідальними. Усунення технічних бар'єрів перебуває у розробці, однак якраз щодо тваринництва цей процес здійснити дещо легше. У тваринництві часто використовуються стаціонарні об'єкти, які можуть бути проконтрольовані та відносно стандартизовані, що полегшує та уможливорює обрахування здійснених викидів. Саме тому для доведення своєї кліматичної дружності стаціонарне тваринництво використовує свої переваги, встановлюючи системи уловлювання парникових газів. Однак це не захищає галузь від постійної загрози опинитися поза рамками кліматоохоронного законодавства.

У світовій практиці можна знайти різні варіанти обмежень та вимог, що накладалися на тваринництво з кліматоохоронних мотивів. Однак у рамках цієї доповіді ми зупинимось на аналізі новітніх перспектив, які відкриваються у зв'язку з деякими ініціативами в європейських країнах. Так, Данія зробила кардинальний крок для реалізації кліматичної політики та досягнення поставлених перед нею завдань. Внаслідок законодавчих реформ у цій країні з 2030 року буде стягуватися вуглецевий податок з тваринницьких ферм. Хоча розмір такого податку планується невеликий, саме його існування вплине на ринок не лише у межах Данії, але й в цілому на ринок ЄС. У зв'язку з цим уже зараз обговорюються питання щодо колективності в цьому напрямі задля уникнення «витоку вуглецю» [1].

Водночас, датські учені визнають, що вуглецевий податок «допоможе зменшити загальний обсяг викидів сільського господарства, але найбільша частка скорочення викидів буде пов'язана із падінням виробництва, оскільки в сільському господарстві все ще існує мало недорогих технічних можливостей для їх зменшення» [2].

Разом із тим, не можна упускати важливу економічну деталь: накладання будь-яких додаткових зобов'язань на бізнес (зокрема,

кліматоохоронних вимог, на кшталт вуглецевих податків, тощо) оплачує споживач кінцевої продукції. В ЄС ще десять років тому проводилися дослідження попиту для того, щоб вияснити, наскільки споживачі готові платити за дорожчу продукцію тваринництва з маркуванням вуглецевого сліду [3].

У цілому слід визнати, що інформаційна підготовка споживачів є важливим та стратегічним напрямом боротьби з тваринництвом. Це можна простежити, наприклад, за стійким збільшенням кількості вегетаріанців у світі (станом на 2025 рік, близько 1,5 млрд осіб), а також за різким збільшенням виробництва та споживання рослинних замінників молока та молочних продуктів. З одного боку, зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин, що стає наслідком таких змін у споживчих тенденціях, було би бажаним у розрізі охорони клімату. Однак, з іншого – це відбувається на тлі хронічного дефіциту білків у харчуванні людства. Для України ця проблема завжди була актуальною, а в умовах війни та економічної кризи вона лише загострюється.

Так, характерною особливістю вітчизняної продовольчої безпеки є не стільки недостатність продовольства, скільки незбалансованість раціону (дефіцит білків, свіжих фруктів, овочів тощо), що в довгостроковій перспективі негативно впливає на здоров'я нації та генофонд. Слід зазначити, що проблема пошуку альтернативних протеїнів стоїть перед багатьма країнами світу, навіть найбільш розвиненими. В ЄС активно досліджують та апробують технології, пов'язані із вирощуванням водних біоресурсів, які здатні одночасно і задовольняти потреби в білках, і виступати поглиначами вуглецю з атмосфери (так званий «блакитний вуглець»). Однак це ще не масове виробництво, яке змогло би повноцінно замінити у фізичному та економічному аспектах тваринницьку продукцію в раціоні людей.

В Україні поголів'я сільськогосподарських тварин скорочується за усіма галузями, а зростання демонструвало лише птахівництво. Війна загострила ці процеси, але не спричинила їх – у цілому загальна негативна тенденція занепаду тваринництва простежувалася протягом усього періоду незалежності. При цьому Україна постійно декларує свої євроінтеграційні та кліматоохо-

ронні наміри. Варто простежити, наскільки відповідає таким за-
явам ситуація із тваринництвом.

По-перше, щодо кількості сільськогосподарських тварин. Поки що зменшення вітчизняного поголів'я відбувається поза рамками кліматоохоронних програм чи виконання інших ціле-спрямованих екологічних завдань. Навпаки, незважаючи на ре-гулярну державну підтримку певних напрямів тваринництва (передусім, скотарства, і меншою мірою вівчарства, свинарства, козівництва тощо), кількість продуктивних тварин зменшується з року в рік. Тобто зменшення кількості сільськогосподарських тварин розцінюється державою негативно. Більше того, у Стра-тегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року передбачено одним із напрямів підтримки «відновлення та збільшення чисельності поголів'я сільськогосподарських тварин, зокрема шляхом використання ге-нетичних ресурсів племінних тварин, застосування інтенсивних технологій вирощування, годівлі та розведення тварин», тобто закріплено подальше стимулююче ставлення уряду до кількості тварин в Україні.

По-друге, щодо контролю та зменшення парникових газів у тваринництві. Хоча у процесі життєдіяльності сільськогосподар-ські тварини фактично продукують парникові гази, це не робить їх автоматично об'єктами регулювання вітчизняного кліматоохо-ронного законодавства. Так, Закон України «Про засади моні-торингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» від 12.12.2019 року розповсюджує свою дію лише на встановлені урядом види діяльності, серед яких не фігурують сільськогоспо-дарські роботи. Тобто вітчизняне законодавство не вимагає від тваринницького бізнесу контролювати викиди парникових газів та/або зменшувати їх. Однак можна передбачити, що такі вимоги будуть з'являтися все частіше перед українськими експортерами тваринницької продукції, які захочуть продавати свою продукцію в країнах, де діятимуть підвищені кліматоохоронні вимоги до на-ціональних виробників.

По-третє, щодо достатності білків у харчовому раціоні. Ви-рішення цієї проблеми має два принципових напрями: посилен-

ня традиційного тваринницького виробництва або розвиток альтернативних способів (аквакультура, вирощування комах тощо). Прийнята Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року вказує на консервативне бачення уряду щодо вирішення білкової проблеми, а саме: «зростання споживання протеїнів тваринного походження на 5% та 10% після скасування воєнного стану».

Отже, при подальшій стрімкій еволюції кліматоохоронного законодавства слід враховувати його вплив на аграрний бізнес та продовольчу безпеку, що проявляється через окреслене протистояння із традиційним тваринництвом. Враховуючи простежені нами тенденції, можна спрогнозувати через певний час тиск на Україну в цьому питанні, оскільки сучасне українське законодавство є консервативним та стимулює розвиток тваринництва без кліматичних обмежень. Під час євроінтеграційних перебудов свого законодавства Україна має дуже обережно ставитися до потенційного введення додаткових кліматоохоронних вимог до власного ослабленого тваринництва. Перевантаження його подібними зобов'язаннями може знищити вітчизняну тваринницьку галузь і перетворити Україну на ринок збуту для продукції тваринництва інших країн.

1. Blandford D. *The Vikings have landed – Denmark's decision to tax livestock emissions as a 'game changer'.* EuroChoices. 2024. Vol. 23. P. 38 – 41.
2. Sørensen P. B., Beck U. R., Berg A. K., Christiansen S., Jørgensen C. L., Kirk J. S. et al. *The effects of unilateral climate policy towards agriculture: A case study of Denmark.* Journal of Agricultural Economics. 2025. Vol. 76. P. 3 – 23.
3. Coderoni S., Valli L., Canavari M. *Climate Change Mitigation Options in the Italian Livestock Sector.* EuroChoice. 2015. Vol. 14. P. 17 – 24.

Єрмоленко Володимир Михайлович

*завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і
природокористування України, доктор юридичних
наук, професор, член-кореспондент Національної
академії правових наук України*

НАСУЩНІ ПИТАННЯ ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ І ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ РУЙНУВАННЯ КАХОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

Будь-які питання подолання негативних наслідків руйнування Каховського водосховища в кінцевому підсумку неминуче зосереджуються на об'єктивності потреби відновлення водосховища, греблі та гідроелектростанції, щодо чого існують прямо протилежні погляди: представники економічного блоку наполягають на їх відбудові, тоді як екологи аргументують заперечення цього кроку. Таким чином, відправною точкою перетину у вирішенні цього питання є суто економічні та екологічні інтереси.

Слід звернути увагу на те, що негативні екологічні наслідки підризу Каховської ГЕС досить системно відображені в Резюме аналітичного звіту «Попередній екологічний та юридичний аналіз руйнування Каховської ГЕС і його наслідків», реалізованого у рамках проекту «Об'єднані на шляху до правосуддя: документування тяжких міжнародних злочинів під час російської збройної агресії в Україні», що реалізується Регіональним центром прав людини за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Королівства Нідерланди. Наведений в ньому перелік напрямів негативного впливу, завданого навколишньому природному середовищу Азовсько-Чорноморського регіону, складає 21 пункт [1, с. 13–14].

Уникаючи надлишкового дубляжу у відображенні напрямів нанесеної екологічної шкоди, варто зупинитись на тому, що переважна позиція вітчизняних вчених-екологів базується на необхідності відновлення первісного природного ландшафту затопленого водосховищем урочища «Великий луг», супроводжуваного від-

новленням знищеного біорізноманіття. Наслідком такого підходу має стати створення другого (крім Чорнобильського) біосферного заповідника, зелений масив якого, підживлюваний дніпровськими водами, стане своєрідним щитом від глобального потепління в степовій зоні через вплив на регіональний температурний режим. Крім зниження температури навколишнього середовища це дозволить суттєво зменшити вплив вітрової ерозії на ґрунтовий покрив. Додатковим досить переконливим доказом є значна вартість відновлення Каховської ГЕС, яка перебуває наразі на рівні 1,2 млрд. євро. І це дуже наближені цифри, адже вартість демонтажу залишків руйнації, а також зведення тимчасових гідроспоруд стане відома лише після визволення території Каховської дамби. Наведені ці та інші аргументи природоохоронців є беззаперечно вагомими, а тому безумовно заслуговують на увагу і сприйняття до відома.

Однак на іншій шальці терезів перебувають економічні інтереси, які охоплюють значну сферу галузей економіки, зокрема енергетики через зменшення вироблюваної електроенергії, водного транспорту через втрату водних транспортних артерій, рибництва і рибальства через скорочення водних площ, а також агросфери через порушення зрошуваного режиму степової зони як головного постачальника овочевої та зернової продукції країни. Без належного зрошення ці родючі землі однозначно приречені на поступове засихання, засолення з подальшим перетворенням на солончаки та напівпустелю за аналогією до кримських угідь Сиваської зони. Не варто відкидати також соціальний фактор забезпечення населення прісною водою, причому не тільки міської, а й сільської поселенської мережі, оскільки вже сьогодні на віддалі до 80 км від зруйнованої Каховської дамби рівень води в колодязях впав на 5 метрів, що потребує її завезення з інших місць. А це безумовно значні матеріальні затрати. З цього боку варто звернути увагу на вже розпочату роботу держави з реалізації публічного інвестиційного проекту «Будівництво магістральних водогонів у Миколаївській області, у зв'язку з недостатністю ліквідації негативних наслідків, пов'язаних із знищенням Каховської гідроелектростанції», затверджену відповідною урядовою

постановою від 7 лютого 2025 р. № 135 [2]. А це вказує на існуючу альтернативну можливість забезпечення водопостачання населення постраждалих регіонів.

Разом з тим в засобах масової інформації мусується тенденція саме відновлення Каховського водосховища і ГЕС. Так, за повідомленням генерального директора ПрАТ «Укргідроенерго» Ігоря Сироти, планується побудувати нову гідроелектростанцію потужністю 550-600 МВт з дотриманням усіх сучасних екологічних вимог, хоча до підриву вона виробляла 340 МВт [3]. Насамперед, викликає питання у частині формулювання щодо дотримання екологічних вимог, адже справді екологічним імперативом є відмова від такого будівництва.

Зумовлює обґрунтовані зауваження і підстава необхідності заповнення прогалини в заповненні дефіциту в електроенергії. За нескладними розрахунками, сучасна потужність електрогенеруючих станцій України становить 34 ГВт, що в розрізі їх різновидів складає: по атомним електростанціям (АЕС) – 7,7 ГВт без Запорізької АЕС (6 ГВт), гідроелектростанціям (ГЕС) – 3,7 ГВт, теплоелектростанціям (ТЕС) – 14 ГВт, сонячним електростанціям (СЕС) – 7 ГВт, вітровим електростанціям (ВЕС) – 1,6 ГВт. Тобто в наведеному загальному обсязі колишня Каховська ГЕС з потужністю 340 МВт займала б лише 1 відсоток, а після відновлення із заявленою потужністю 600 МВт – в межах 1,8 відсотка. З додаванням потужності Запорізької АЕС ці показники матимуть ще менше номінальне значення. Тобто відновлення Каховської ГЕС з погляду її участі в забезпеченні потреб в електроенергії країни наразі не має суттєвого значення. Звичайно, позитивом є те, що це екологічно чиста електроенергія, але цей захід потребує співвіднесення з вартістю відбудови і її окупністю.

На противагу цьому, задоволення інших господарських потреб, зокрема водного транспорту та рибництва взагалі неможливе без відновлення дзеркала Каховського водосховища. У той же час, забезпечення зрошувальної системи агросфери Херсонщини, Миколаївщини, а в перспективі й Криму, може мати відповідну альтернативу у вигляді побудови водного каскаду за рахунок залучення сучасних потужних насосних станцій. Звичайно, все це

потребує точного прорахунку, з огляду на ймовірну економічну ефективність цього кроку.

Таким чином, питання відбудови Каховського водосховища передусім потребує об'єктивного вивчення фахівцями не лише економічного, а й екологічного напрямів, глибокого прорахунку позитивів і недоліків кожної моделі з наступним прийняттям обґрунтованого спільного рішення та публічного оголошення результатів. Другим логічним кроком є започаткування широкого громадського обговорення такого рішення, у першу чергу із залученням населення безпосередньо постраждалих від штучної повені та суміжних регіонів. І лише після цього доцільно прийняти відповідне державне рішення. Натомість слід звернути увагу на урядову постанову «Про реалізацію експериментального проекту «Будівництво Каховського гідровузла на р. Дніпро. Відбудова після руйнування Каховської ГЕС та забезпечення сталої роботи Дніпровської ГЕС у період відбудови» від 18 липня 2023 р. № 730 [4], якою затверджено Порядок реалізації цього експериментального проекту, де основною метою визначено відбудову гідроспоруд Каховського гідровузла та наповнення Каховського водосховища для забезпечення надійної експлуатації водозабору Запорізької АЕС, а також інших водозаборів комунального та промислового водопостачання, відбудова Каховської ГЕС та вжиття інших заходів для забезпечення сталої роботи енергосистеми України (п. 2). Причому передбачається двоетапна реалізація проекту: перший проектний етап під час війни і другий – повоєнний після деокупації території розташування Каховської ГЕС.

На жаль, це означає ніщо інше, як прийняття рішення державою про відбудову Каховського водосховища, не зважаючи на відсутність об'єктивного прорахунку та співставлення плюсів і мінусів такого кроку не лише з економічного, а й з екологічного погляду на фоні ігнорування думки населення. Крім того, повне відновлення греблі Каховської ГЕС навіть у мирний час має тривати декілька років, а наповнення водосховища у попередніх обсягах після зведення дамби займе до п'яти років. У підсумку, період повного відновлення вимагає часового проміжку до десяти років. Але за цей час існуючі вищезазначені економічні та

соціальні проблеми лише поглибляться, що вимагатиме їх альтернативного оперативного вирішення. Звідси випливає логічна доцільність розгляду ймовірних альтернативних відбудові шляхів подолання наслідків руйнування Каховського водосховища.

1. Резюме аналітичного звіту «Попередній екологічний та юридичний аналіз руйнування Каховської ГЕС і його наслідків». URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcglclefndmkaj/https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/racse-kahovka-resume-ukr-2024.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Деякі питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації публічного інвестиційного проекту «Будівництво магістральних водогонів у Миколаївській області, у зв'язку з недостатністю ліквідації негативних наслідків, пов'язаних із знищенням Каховської гідроелектростанції»: постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2025 р. № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/135-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
3. Каховську ГЕС відбудовуватимуть з дотриманням сучасних екологічних вимог. Укрінформ (24.07.2023 р.). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3739539-kahovsku-ges-vidbudovuvatimut-z-dotrimannam-sucasnih-ekologichnih-vimog.html> (дата звернення: 01.11.2025).
4. Про реалізацію експериментального проекту «Будівництво Каховського гідровузла на р. Дніпро. Відбудова після руйнування Каховської ГЕС та забезпечення сталої роботи Дніпровської ГЕС у період відбудови»: постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2023 р. № 730. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/730-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

Кірін Роман Станіславович

провідний науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України», доктор юридичних наук, доцент

Пащенко Олександр Анатолійович

доцент кафедри нафтогазової інженерії та буріння Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», кандидат технічних наук, доцент

Хоменко Володимир Львович

доцент кафедри нафтогазової інженерії та буріння Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», кандидат технічних наук, доцент

**ПРАВОВА ОХОРОНА ЕКОЛОГІЧНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Актуальність проблеми правового регулювання відносин інтелектуальної власності (далі – ІВ) на результати наукових досліджень у галузі екологічних технологій визначається комплексом зовнішніх і внутрішніх викликів.

По-перше, Угода про асоціацію між Україною та ЄС (ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014) у розділі IV «Інтелектуальна власність» (ст.ст. 157–262) зобов’язує Україну гармонізувати національне законодавство з *acquis communautaire* в ІВ-сфері до 2025 р. [1]. Зокрема, Директива (ЄС) 2016/943 від 08.06.2016 р. про захист неопублікованої ноу-хау та комерційної інформації (комерційної таємниці) вимагає запровадження ефективних цивільно-правових засобів захисту, включаючи пропорційне відшкодування шкоди та тимчасові заходи [2]. Станом на листопад 2025 р. Україна виконала лише 64 % зобов’язань розділу IV (звіт Єврокомісії «Association Implementation Report on

Ukraine», 2025) [3]. Не можна визнати прийнятною й процес гармонізації екологічного законодавства України відповідно до цілей сталого розвитку ООН [4].

По-друге, війна спричинила безпрецедентне забруднення територій. За оцінками Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України станом на жовтень 2025 р. загальна площа потенційно забруднених земель перевищує 174 тис. км², а обсяг шкоди довкіллю оцінюється у 2,3 трлн грн. У цих умовах розробка та впровадження екологічних технологій (біоремедіація, фітотехнології, системи моніторингу забруднень з використанням супутникових даних) є критичними для реалізації ст. 50 Конституції України щодо права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [5].

Статистичні дані Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ) за 2024 р. [6] фіксують зростання заявок на патенти у класах МПК Y02 («Технології зменшення викидів парникових газів») та Y04 («Інформаційні технології для екологічних цілей») на 38 % – з 412 до 569 заявок. Проте рівень комерціалізації залишається катастрофічно низьким: лише 68 об'єктів (11,9 %) увійшли до ліцензійних угод або були передані у статутний капітал стартапів. Основні причини: а) тривалість експертизи (середній термін – 28,4 місяці); б) відсутність спеціалізованих програм прискорення для «зелених» винаходів; в) недостатній захист комерційної таємниці під час грантових конкурсів.

Європейський досвід демонструє ефективність поєднання патентного права з прискореними процедурами. Європейське патентне відомство (European Patent Office, EPO) з 2009 р. реалізує програму «Patents for Green Technologies», в рамках якої термін розгляду заявок скорочується до 6–8 місяців за умови відповідності технології хоча б одному з критеріїв Європейської таксономії сталого фінансування (Регламент (ЄС) 2020/852). У 2024 р. через цю програму було видано 2 847 патентів, з яких 312 стосувалися технологій відновлення забруднених війною територій (зокрема, українсько-польські спільні заявки) [7].

О. Старовіт справедливо вбачає актуальним запровадження програми прискореної експертизи патентних заявок у сфері «зелених» технологій, що також сприятиме швидкій повоєнній «зеленій» відбудові України. Створення такого механізму сприятиме швидкому пошуку технічних рішень щодо зменшення впливів та наслідків зміни клімату в Україні; щодо скорочення викидів парникових газів та адаптації до наслідків глобальної зміни клімату; щодо екологічних загроз, пов'язаних з війною в Україні [8, с. 39].

В Україні Правила складання, подання та проведення експертизи заявки на винахід і заявки на корисну модель затверджені наказом Міністерства економіки України від 09.09.2024 № 23301, але критерій «екологічної спрямованості» залишився не конкретизованим [9]. Водночас, інтеграція в правове поле ЄС має розглядатися як процес формування нової правової культури, що передбачає зміну підходів до правотворчості, правозастосування, екологічного управління та участі громадськості. Це вимагає не лише технічної адаптації, а й розвитку національної доктрини екологічного права, яка забезпечить стратегічну цілісність, передбачуваність і відповідність європейським принципам [10, с. 229].

Особливо гострою є проблема захисту know-how у сфері біоремедіації. Ст. 505 Цивільного кодексу України вимагає вжиття «адекватних існуючим обставинам заходів» для збереження конфіденційності, але не встановлює презумпції таких заходів для наукових установ. Зокрема, й при застосуванні AI-технологій в геолого-інформаційних відносинах [11]. Як наслідок, під час участі в програмах Horizon Europe українські консорціуми змушені розкривати критичні параметри штамів мікроорганізмів-дезактиваторів важких металів, що призводить до втрати конкурентних переваг. За даними Європейської Комісії, у 2023–2025 рр. українські заявники отримали лише 4,2 % від загального фінансування проєктів «Green Reconstruction of Ukraine: Sustainable Recovery of War-Affected Regions» через недостатній рівень IP-захисту [12].

Пропозиції de lege ferenda:

1. Доповнити ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (від 15.12.1993 р. № 3687-XII) части-

ною 4-1 такого змісту: «Прискорена експертиза (термін до 8 місяців) надається заявкам, що відповідають технічним критеріям Регламенту (ЄС) 2020/852, підтвердженим висновком експертів Консультативної ради з економічної політики при Міністерстві економіки, довкілля та сільського господарства України».

2. Створити Національний реєстр екологічно значущих ІР-об'єктів і технологій (патенти + know-how) з публічним модулем «green tech open license» для технологій, що фінансуються з держбюджету.

3. Внести до проекту Закону України «Про захист комерційних таємниць» ст. 8-1, що встановлює презумпцію вжиття заходів збереження конфіденційності для наукових установ, які беруть участь у програмах ЄС.

Висновок. Ефективний ІР-захист результатів досліджень у галузі екологічних технологій є не лише зобов'язанням України перед ЄС, а й необхідною умовою реалізації конституційного права громадян на безпечне довкілля. Запропоновані зміни дозволять скоротити термін комерціалізації «зелених» винаходів з 5–7 років до 18–24 місяців, залучити щонайменше 450 млн євро інвестицій у повоєнне відновлення екосистем до 2030 р. та суттєво підвищити позицію України у глобальному індексі екологічних інновацій (зараз 58 місце з 132, Global Innovation Index 2025).

1. *Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 12.11.2024).*
2. *Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. 15.6.2016. Official Journal of the European Union. L 157/1.*
3. *Commission Staff working document Ukraine 2025 Report Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social Committee and the Committee of the Regions 2025. Communication on EU enlargement policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52025SC0759> (дата звернення: 12.11.2024).*

4. Кірін Р.С., Петлюк Ю.С., Красовський В.Г. Гармонізація екологічного законодавства України відповідно до цілей сталого розвитку ООН. Національні інтереси України. 2025. № 10(15). С. 635-648. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10\(15\)-635-648](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-635-648)
5. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
6. Річний звіт УКРНОІБІ-2024: євроінтеграція та інноваційний розвиток (18.06.2025). URL: https://nipo.gov.ua/richnyi_zvit-2024/ (дата звернення: 12.11.2024).
7. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088. 22.6.2020. Official Journal of the European Union. L 198/13
8. Старовіт О. Прискорена експертиза патентних заявок на «зелені» технології: зарубіжний досвід для України. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2023. № 3, С. 33-42. DOI: <https://doi.org/10.33731/32023.282170>
9. Зелені технології, інновації та інтелектуальна власність. Київ. УКР-НОІБІ. 2024. URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Report_Green_Tech_Innovations_IP_web.pdf (дата звернення: 12.11.2024).
10. Краснова Ю.А., Кірін Р.С. Системні підходи до визначення ефективності інтеграції у правове поле ЄС через призму правових категорій та принципів екологічного права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2025. Вип. 91, ч. 2. С. 221-231. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.28>
11. Кірін Р.С., Пащенко О.А., Хоменко В.Л. Місце AI-технологій в геолого-інформаційних правовідносинах. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. № 4, ч. 2. С. 37-45. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.5>
12. Чернявський Б.О. Використання інноваційних ІТ-технологій у ремедіації постраждалих від війни територій України. Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства: тези доповідей VI Міжн. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2024 р. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2024, С. 53-55.

Кобецька Надія Романівна

професор кафедри трудового, екологічного та аграрного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України

ТЕНДЕНЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

Первинно визнання і формальне закріплення екологічних прав, зокрема, права на безпечне довкілля, започатковано міжнародною спільнотою. Вперше Принцип 1 Стокгольмської декларації з проблем довкілля (Конференція ООН з проблем довкілля, Стокгольм, 1972 рік) проголосив, що кожна людина має право на свободу, рівність і сприятливі умови життя в навколишньому середовищі. Через 20 років на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 рік) це право знайшло свій подальший прояв. Підсумковий документ конференції «Порядок денний на XXI століття» – глобальний план дій ООН та держав, включав ряд заходів, які, з одного боку, можна вважати гарантіями забезпечення права на «плідне життя в гармонії з природою», а, з іншого, – самостійними екологічними правами (право на доступ до екологічної інформації, право на участь у прийнятті рішень, право на судовий захист).

Саме ці міжнародні документами стали відправними точками для нормативного закріплення екологічних прав у законодавстві окремих держав.

Актуальність закріплення, забезпечення та захисту людини від негативних впливів довкілля, деградації екосистем, зміни клімату все більше загострюється і світова спільнота активніше дискутує відповідні питання. Результатом спільної позиції держав щодо визнання одним з прав людини права на здорове довкілля стала Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/76/L.75 від 28 липня 2022 року, якою: 1) визнано право на здорове, чисте та стає довкілля одним з прав людини; 2) відзначено, що це право пов'язане з іншими правами та існуючим міжнародним правом;

3) підтверджено, що для сприяння реалізації цього права необхідно повне виконання багатосторонніх екологічних угод відповідно до принципів міжнародного екологічного права, 4) закликано держави, міжнародні організації, підприємства та інші зацікавлені сторони приймати політичні рішення, зміцнювати міжнародне співробітництво, розширювати потужності та продовжувати обмін передовими практиками з метою активізації зусиль для забезпечення чистого, здорового та сталого довкілля для всіх [1].

У першому глобальному звіті-довіді «Верховенство права в охороні довкілля», підготовленому в 2019 році в рамках ООН, наводиться статистика закріплення права на безпечне (здорове) навколишнє середовище в Основних законах держав-членів ООН. Так, у 1972 році не існувало жодної держави, в Конституції якої були б закріплені екологічні права, і лише у 8 Конституціях містилися положення щодо забезпечення належного стану довкілля (Австралія, Австрія, Німеччина, Італія, Кувейт, Мальта, Парагвай, Об'єднані Арабські Емірати). У 2017 році положення щодо права на безпечне довкілля та/або інших екологічних прав містили Конституції 88 держав, ще 62 держави визнавали в своїх конституціях необхідність забезпечення безпечного стану довкілля, тобто в сукупності в конституціях 150 держав в той чи інший спосіб представлені положення щодо здорового (безпечного) довкілля та екологічних прав [2, с. 156-159].

Черговий звіт «Верховенство права в охороні довкілля: відстеження прогресу та визначення майбутніх напрямків» (2023 рік) у рамках Програми ООН з навколишнього середовища констатує зростання кількості держав, в конституціях яких закріплюється право на здорове довкілля. Станом на 2023 рік їх вже понад 160. Більшість цих конституцій визнають так зване «матеріальне» право на «здорове», «добре», «чисте», «безпечне», «незабруднене» довкілля, а також передбачають «процесуальні» права – право на екологічну інформацію, право на участь, право на доступ до правосуддя тощо [3, с. 92-93].

З урахуванням важливості конституційного закріплення екологічних прав визначається законодавчий та правозастосовний механізм їх забезпечення та захисту. Закріплення права на без-

печне (здорове) довкілля в національних конституціях дає сигнал, що воно є невід’ємною частиною правового статусу особи нарівні з іншими правами.

При цьому, дослідники відзначають, що кількість держав, які послідовно визнають та реалізують право на здорове довкілля може бути меншою, ніж свідчать наведені вище цифри. Багато держав, які визнають право на здорове довкілля в конституціях або законодавстві, ще не розглядали жодної справи в суді, адже на практиці існують перешкоди для забезпечення прав, пов’язаних з довкіллям. Конституційні положення можуть бути неоднозначними щодо змісту та можливості судового захисту цього права, а судді можуть остерігатися бути першими, хто виносить такі рішення [4, с. 654].

Щоправда є і інші ситуації. Наприклад Польща належить до тих держав, в Конституціях яких відсутнє безпосереднє закріплення права на безпечне довкілля. Але, незважаючи на відсутність прямого закріплення права на безпечне (здорове) довкілля, екологічне право та законодавство Польщі відповідно до Орхуської конвенції та Директив ЄС детально регулює право доступу до екологічної інформації та участі громадськості в охороні довкілля; містить конституційні обов’язки держави щодо забезпечення охорони довкілля та екологічної безпеки на засадах сталого розвитку; впроваджує в практику новітні інструменти (як, наприклад, колективні позови) для захисту екологічних прав громадян [5].

Варто також відзначити новітню та особливо цікаву з погляду української правової системи тенденцію до закріплення в конституціях та/або законодавстві держав прав нового типу – прав природи. Станом на 2023 рік щонайменше 30 держав надали формально-юридичного статусу правам природи. Зокрема, до таких держав належать Бангладеш, Колумбія, Уганда, Болівія, Еквадор, Індія, Нова Зеландія. Так, у 2018 році Верховний суд Колумбії визнав колумбійську Амазонку суб’єктом юридичних прав [3, с. 115].

Права природи можуть набувати різних форм. Суб’єктом може виступати вся природа, як наприклад, в Конституції Еквадору чи Болівії. В інших випадках права поширюються на кон-

кретну екосистему або об'єкт, як у випадку з колумбійською Амазонкою. Третя категорія надає прав визначеному виду рослин або тварин, наприклад, як дикий рис [6, с. 2507-2509].

Такі юридичні конструкції, які, як правило, базуються на історичних та культурних особливостях функціонування окремих суспільств, корінних народів, мають також і прикладне значення, відкриваючи нові механізми та способи захисту природних об'єктів та екосистем, підсилюючи захист екологічних прав людини.

Представлений короткий узагальнений аналіз тенденцій законодавчого, насамперед, конституційного закріплення екологічних прав у різних державах та світовому співтоваристві в цілому, підтверджує актуальність та активізацію інтересу до ролі суб'єктивних прав в системі охорони довкілля. Такі тенденції засвідчують національні пріоритети в реалізації спільних завдань держави та представників громадянського суспільства у вирішенні екологічних проблем.

1. *The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment. Resolution UN General Assembly A/76/L.75.* URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3983329?ln=en&v=pdf> (дата звернення: 10.11.2025).
2. *Environmental Rule of Law: First Global Report. United Nations Environment Programme, Nairobi, 2019.* URL: <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-rule-law-first-global-report> (дата звернення: 10.11.2025).
3. *Environmental Rule of Law: Tracking Progress and Charting Future Directions. United Nations Environment Programme, Nairobi, 2023.* URL: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/43943;jsessionid=03073566E31061A04F196E75805C0753> (дата звернення: 10.11.2025).
4. Pepper R., Hobbs H. *The environment is all rights: Human rights, constitutional rights and environmental rights.* Melbourne University Law Review. 2020. Vol. 44 (2). P. 634–678. URL: https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0009/3861657/06-Pepper-and-Hobbs-634.pdf (дата звернення 10.11.2025).
5. Кобецька Н. Р. Конституційні засади інституту екологічних прав у польській правовій системі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Вип. 84. Ч. 2. С. 187–194.
6. Ryan E., Curry H., Rule H. *Environmental rights for the 21st century: A comprehensive analysis of the public trust doctrine and rights of nature*

movement. Cardozo Law Review. 2021. Vol. 42:6. P. 2447–2576. URL: <https://ir.law.fsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1723&context=articles> (дата звернення 10.11.2025).

Костицький Василь Васильович

*професор кафедри теорії та історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка, президент Міжнародної екологічної
академії, доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України*

ПИТАННЯ ТРІАДИ КЛІМАТИЧНИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Розвиток права як соціального явища нерозривно пов'язаний із відповідними перетвореннями у суспільстві та динамікою соціально-економічних і політико-правових процесів, перебіг яких визначає новачі не тільки у визначенні сутності права, але й з'ясуванні призначення права, навіть його галузевої структури. У результаті формуються нові галузі права (екологічне, медичне, інформаційне), з'являються нові сфери суспільних відносин як предмет правового регулювання. Такі особливості розвитку права варто прослідкувати на розширенні предмета правового регулювання взаємовідносин суспільства і природи, який із консервативної охорони природи та раціонального використання природних ресурсів у кінці ХХ століття поповнився проблемами екологічної безпеки, а надалі ще й сферою охорони життя і здоров'я людини від негативного впливу і загроз забрудненого навколишнього природного середовища. Ці процеси обумовлені ліберальними тенденціями моделювання та розвитку держави, яка мала б забезпечити реальність права людини на екологічну безпеку.

Оскільки згодом забезпечення екологічної безпеки виявилось фікцією з врахуванням того, що параметри екологічної безпеки (стандарти, ліміти використання природних ресурсів, ліміти викидів та скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та його шумового забруднення визначала держава

з врахуванням спроможності економіки сплачувати встановлені за це екологічні податки, нова парадигма визначила обов'язком сучасних держав забезпечення сприятливого для життя довкілля, що знайшло своє закріплення у міжнародному праві.

За описаним раніше автором законом сполучених посуден прогресивні норми права та правові ідеї і доктрини проникають із міжнародного права у національне (і навпаки), як право людини на сприятливе довкілля, так і правове регулювання захисту клімату із міжнародного права поступово були імплементовані у національне законодавство України. Тобто, проблеми захисту клімату постали у якості окремого предмета охорони довкілля та функції сучасної держави з врахуванням «пакету» визнаних на міжнародному рівні кліматичних прав людини.

Відтепер зрозуміло, що ознакою сучасності держави є закріплення кліматичних прав людини як спосіб сприяння досягненню амбітних цілей сталого розвитку, визначених провідними міжнародними документами.

Законодавче закріплення цих прав людини є важливим напрямом законодавчого регулювання у сфері зміни клімату, що повинне забезпечити узгодженість законодавчого режиму та надати чіткий політичний сигнал щодо підтримки пом'якшення впливу на суспільство кліматичних змін у різних країнах, що впроваджується відповідним законодавством.

Завдяки останньому продовжився процес антропологічного буму у розвитку права, започаткований на міжнародно-правовому рівні та поширений на рівні національного законодавства, відбулося поширення цього процесу на сферу екологічного права. У результаті різні країни можуть створювати можливості для економічного зростання шляхом інвестицій у «зелені» галузі, отримувати вигоду від можливостей кліматичного фінансування як покупці або продавці вуглецевих кредитів та інш.

Появилася можливість формулювання нових кліматичних прав людини. Наприклад, можемо говорити про права громадян держав-членів ЄС на поступове зменшення викидів парникових газів у межах досягнення цілі кліматичної нейтральності ЄС.

Згідно зі статтею 7 Паризької угоди щодо захисту клімату відповідні інституції Європейського Союзу та держави-члени за-

безпечують безперервний прогрес у зміцненні здатності до адаптації, посиленні стійкості та зменшенні вразливості до зміни клімату. Отже, мова йде щонайменше про «тріаду» адаптивних прав у сфері кліматичних змін: право на адаптацію до зміни клімату, право на посилення стійкості до зміни клімату, право на зменшення вразливості до зміни клімату.

Для реалізації цієї кліматичної «тріади» прав відповідні інституції Європейського Союзу та держави-члени повинні забезпечити, щоб політики щодо адаптації в ЄС та державах-членах були узгодженими, включаючи відповідну соціально-економічну та екологічну політику. Реалізація тріади кліматичних прав у сфері адаптації пов'язується не лише з «позитивними» діями інституцій ЄС та держав-членів ЄС, але і з правом людини на участь у громадських консультаціях, що є елементом права громадян на участь у формуванні кліматичної політики.

У якості прикладу можна згадати про законодавство Великої Британії часів її членства у ЄС: через Закон про зміну клімату було встановлено мету значно скоротити викиди парникових газів, засновано парламентський Комітет зі зміни клімату, встановлено бюджети викидів вуглецю.

Основний закон Португалії про клімат 2021 року у статті 9 у встановлює засади участі громадян у формуванні кліматичної політики, їх право брати участь у процесах розробки та перегляду інструментів кліматичної політики; у статті 10 цим законом визначено особливості права на інформування у сфері клімату, закріплено доступні джерела фінансування для дій на національному, європейському та міжнародному рівнях з пом'якшення наслідків та адаптації до зміни клімату для державного і приватного секторів.

Подібні підходи спостерігаємо і в інших державах світу. Стаття 22 Закону Перу про зміну клімату юридично закріпила обов'язок держави гарантувати право на участь корінних народів у формулюванні, реалізації, моніторингу, оцінці державної політики та інвестиційних проектів, пов'язаних зі зміною клімату, що впливає на них.

У загальному Законі Мексики про зміну клімату (2012 р.) передбачено регулювання викидів парникових газів і сполук для

досягнення стабілізації їх концентрації в атмосфері на рівні, який запобіг би небезпечному антропогенному втручання в кліматичну систему.

Із цих законодавчих положень випливає пріоритетність права людини на сприятливе для життя і здоров'я довкілля та захист клімату і кліматичних прав людини: кліматичні права людини мають спиратися на відповідні зобов'язання держави у сфері кліматичної політики, передусім у забезпеченні адаптації населення до зміни клімату та пом'якшенні наслідків такої зміни. Останнє обумовило постановку питання про назву галузі законодавства, яке об'єднує нормативні правові акти, що регулюють відносини у сфері охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки і захисту клімату, можливо як «довкілевого законодавства, але із збереженням назви галузі відповідної галузі права як «екологічного права» (можливо, із включенням у його систему підгалузі «кліматичне право»), яке об'єднує також і норми із інших галузевих законів, передусім, законодавства про охорону здоров'я, про розміщення сельбищних територій і промислових зон, про захист рукотворної природи та урбанізованих агломерацій.

Краснова Юлія Андріївна

провідний науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», доктор юридичних наук, доцент

Дейнега Марина Андріївна

професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор юридичних наук, доцент

**СТАЛЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ
ПОВОЄННОГО ЗЕЛЕНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ
ЗАСАДИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ**

Після широкомасштабного збройного конфлікту Україна постала перед необхідністю не лише фізичного відновлення територій, а й переосмислення моделі природокористування. Нині загальновизнаною стратегією взаємовідносин суспільства і природи є модель сталого розвитку. А в умовах євроінтеграції та участі в Європейському зеленому курсі сталий підхід до управління природними ресурсами набуває статусу не лише екологічної, а й геополітичної необхідності. Водночас чинна нормативна база України демонструє фрагментарність цього питання, що ускладнює реалізацію принципів сталості в різних секторах економіки.

З цього приводу Європейський Союз у 2020–2024 роках ухвалив низку нормативних актів, які формують сучасну парадигму сталого природокористування, зокрема:

– Регламент ЄС 2024/1991 про відновлення природи [1] встановлює обов'язкові цілі щодо реабілітації деградованих екосистем, зокрема лісів, торфовищ, водно-болотних угідь, що мають високий потенціал для збереження біорізноманіття та кліматичної стабільності;

– Регламент ЄС 2020/852 (EU Taxonomy Regulation) [2] визначає критерії екологічної сталості економічної діяльності, що є основою для фінансування «зелених» проєктів;

– Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 року [3] передбачає інтеграцію екологічних цілей у всі сектори економіки, включно з аграрним, енергетичним та інфраструктурним та ін.

Ці акти формують нормативну рамку, до якої має бути адаптоване національне законодавство у сфері природокористування.

Що стосується України, то принципи сталого природокористування були закріплені ще у 1991 році в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», як невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку держави та інтегровані в численні акти, що регулюють окремі сфери природокористування – Водний, Лісовий, Земельний кодекси, Кодекс про надра, Закони «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про Червону книгу України» тощо.

Однак, на відміну від положень про забезпечення екологічної безпеки, які знайшли свою деталізацію (хоча й не повну) в Розділі XI «Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», принципи сталого природокористування не отримали належної уваги ні у вказаному Законі, ні в поресурсному законодавстві. Відсутня деталізація цього принципу і в проєкті Закону «Про зелене відновлення України» (2025), розробленого Міндовкіллям [4].

У зв’язку з цим, виникає логічна потреба в удосконаленні національного законодавства в частині встановлення основних положень і вимог «сталого природокористування».

На нашу думку, таке удосконалення має відбуватися шляхом доповнення Закону України спеціальним розділом, наприклад: «Засади сталого природокористування» в якому розкрити такі положення: а) визначити поняття і принципи сталого природокористування; б) розкрити систему критеріїв такої сталості; в) визначити основні принципи інтеграції сталого природокористування в галузеву політику; г) розкрити механізми реалізації (циф-

рові інструменти, участь громад, екологічне планування тощо); д) закріпити положення про взаємодію з іншими нормативно-правовими актами; е) розкрити повноваження органів влади щодо забезпечення такої сталості.

Так, важливого значення набуває встановлення належного рівня правового забезпечення принципів сталого природокористування:

- *раціонального природокористування;*
- *комплексного використання природних ресурсів;*
- *екологічно збалансованого використання природних ресурсів;*
- *екосистемного підходу у природокористуванні;*
- *ландшафтного підходу до природокористування як екологічно орієнтованої системи заходів з планування, проектування й організації ландшафтів, які використовуються для побудови такої просторової організації природокористування, що забезпечить стале й комплексне використання і відтворення природних ресурсів, збереження їх основних функцій як джерела для задоволення матеріальних та духовних потреб людини і суспільства.*

До основних критеріїв сталого природокористування, на підставі аналізу європейського законодавства [5], вважаємо за доцільне закріпити:

- *екологічну збалансованість* – збереження екосистемної цілісності, недопущення перевищення навантажень;
- *ресурсоощадність* – ефективне використання ресурсів, пріоритет циркулярної економіки;
- *кліматичну нейтральність* – зменшення викидів, адаптація до змін клімату;
- *соціальну справедливість* – участь громад, захист прав на ресурси;
- *економічну доцільність* – стимулювання «зелених» інвестицій;
- *правову визначеність* – чіткість процедур, відкритість реєстрів;
- *моніторинг і адаптивність* – цифрові інструменти, індикатори сталості.

Водночас, з метою галузевої імплементації запропонованих критеріїв, вважаємо, що запропонований Розділ має містити положення і про порядок реалізації критеріїв у ключових секторах економіки.

Для кожного сектору пропонується адаптована модель впровадження принципів сталості. Наприклад:

- *сільське господарство* – агроекологічні паспорти, сівозміни, обмеження агрохімікатів;

- *лісове господарство* – екосистемне управління, збереження біорізноманіття;

- *водне господарство* – інтегроване управління басейнами, захист водно-болотних угідь;

- *надрокористування* – рекультивация, екологічна оцінка, компенсації;

- *енергетика* – декарбонізація, енергоефективність, відновлювані джерела;

- *інфраструктура* – екологічний аудит проєктів, природоорієнтовані рішення;

- *промисловість* – впровадження технологій з низьким рівнем забруднення, екологічна модернізація виробництва, управління промисловими відходами;

- *транспорт* – розвиток екологічно чистих видів транспорту, електрифікація, скорочення викидів, інтеграція з кліматичною політикою;

- *будівництво* – екологічна сертифікація об'єктів, використання екологічно безпечних матеріалів, енергоефективне проєктування, збереження природного ландшафту тощо.

Ці положення дозволять забезпечити секторальну імплементацію принципів сталості, узгоджену з європейськими стандартами, зокрема: Директивою 2010/75/ЄС про промислові викиди (IED) [6]; Директивою 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря [7]; Стратегією ЄС з декарбонізації транспорту [8]; Регламентом ЄС 305/2011 про будівельні вироби [9]; Стратегією ЄС з циркулярної економіки [10] і т. ін.

На підставі вищенаведеного резюмуємо, що інтеграція засад сталого природокористування до Закону України «Про охорону

навколишнього природного середовища» є ефективним і юридично обґрунтованим шляхом нормативного оновлення. Такий підхід дозволяє уникнути фрагментації законодавства, забезпечити швидку імплементацію європейських стандартів та створити єдину методологічну основу для екологізації економіки України.

1. *Regulation (EU) 2024/1991 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2024 on nature restoration and amending Regulation (EU) 2022/869*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1991/oj/eng> (дата звернення: 28.10.2025).
2. *Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/852/oj/eng> (дата звернення: 28.10.2025).
3. *Biodiversity strategy for 2030*. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en (дата звернення: 28.10.2025).
4. Повідомлення про оприлюднення проєкту Закону України «Про засади зеленого відновлення України». Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-zakonu-ukrayiny-pro-zasady-zelenogo-vidnovlennya-ukrayiny/> (дата звернення: 28.10.2025).
5. *The European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent*. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (дата звернення: 28.10.2025).
6. *Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial emissions (integrated pollution prevention and control) (recast)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2010/75/oj/eng> (дата звернення: 28.10.2025).
7. *Directive 2008/50/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on ambient air quality and cleaner air for Europe*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/50/oj/eng> (дата звернення: 28.10.2025).
8. *Transport decarbonisation*. European Commission. URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/transport-decarbonisation_en (дата звернення: 28.10.2025).
9. *Regulation (EU) No 305/2011 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 laying down harmonised conditions for the*

marketing of construction products and repealing Council Directive 89/106/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2011/305/oj/eng> (дата звернення: 28.10.2025).

10. *Circular Economy. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy_en (дата звернення: 28.10.2025).*

Кулинич Павло Федотович

завідувач відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В.М.Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

ПРАВО ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНИЙ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я КЛІМАТ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ

Одним із наслідків інтенсивної виробничої та іншої природо-споживної діяльності людства у XX-XXI століттях стало істотне погіршення стану клімату як ключової характеристики оточуючого людину природного середовища. Кількість CO₂, яку людство може викинути без перевищення межі потепління планети у 1,5°C, становить лише 130 млрд тон із 2025 року. За поточного рівня забруднення атмосфери цей ліміт вичерпається вже до 2028 року [1]. Отже, біологічні організми нашої планети перебувають під загрозою знищення.

На жаль, така загроза вже матеріалізується. Нетипові підвищені температури негативно впливають на людей і навіть відби-рають життя. Як свідчать результати дослідження англійських вчених, щороку спека, спричинена кліматичними змінами, прямо або опосередковано забирає життя майже 550 тисяч людей. І кіль-кість загиблих від кліматичних катаклізмів постійно зростає. Як наслідок, сьогодні від потепління клімату гине на 23% більше лю-дей, ніж це було у 1990-х роках. Автори дослідження стверджу-ють, що смертність від спеки обумовлена спалюванням викопних

палив - вугілля, нафти й газу [2]. Усвідомлюючи загрозу для клімату від використання викопних палив, світове співтовариство почало вживати правових заходів для її запобігання, поступово відмовляючись від викопних палив як основного джерела викидів парникових газів в атмосферу.

Пріоритет у становленні правового забезпечення охорони клімату належить міжнародному праву, яке найбільш повно відображає спільні інтереси земної цивілізації. Кіотський протокол 2004 р. до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату став першою міжнародною угодою про обмеження викидів в атмосферу парникових газів. Її метою була стабілізація концентрації парникових газів в атмосфері на рівні, який не допускав би збільшення небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему планети. У розвиток Кіотського протоколу у 2015 р. була укладена Паризька угода про клімат, яка дала поштовх принципово новому етапу у розвитку глобальної кліматоохоронної політики - розробці урядами країн світу планів переходу від традиційної («брудної») до кліматобезпечної енергетичної політики. Паризькою угодою негативні зміни клімату визнано спільною проблемою людства. У грудні 2019 року в Євросоюзі запровадили більш конкретну і амбіційнішу програму енергетичного переходу - «Європейський зелений курс» (European Green Deal) [3], реалізація якої має зробити Європу кліматично нейтральною до 2050 року. У 2020 році в ЄС відбулася енергетична подія, важливість якої важко переоцінити. Вперше обсяг енергії, отриманої з відновлювальних джерел, перевищив обсяг тієї, що була вироблена з викопного палива: 38% проти 37% [4]. Нарешті, у 2021 р. свій зелений курс представили і США. Президент Байден підписав указ про розвиток «зеленої» енергетики (Green New Deal), який на основі залучення у розвиток зеленої енергетики інвестицій у розмірі \$2 трлн мав забезпечити досягнення у цій країні до 2035 року показника в 100% виробленої «чистої» (кліматобезпечної) електроенергії [5]. Втім з ініціативи Президента Трампа США у 2025 р. вийшли зі складу учасників Паризької угоди про клімат 2015 р., ускладнивши досягнення цілей протидії погіршенню клімату на нашій планеті, але не зупинивши цей процес.

Останніми роками до боротьби за збереження клімату все більше долучається громадськість демократичних країн світу. Адже протидія кліматичним змінам розглядається як боротьба за демократичні цінності, зокрема, права людини. Відтак у демократичних країнах боротьба за збереження клімату сприймається як безумовний імператив.

До Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) почали надходити позови від громадян до своїх урядів з вимогами вжити заходів щодо підвищення рівня охорони клімату, оскільки заявники вважають, що негативні кліматичні зміни порушують права людини, визначені Конвенцією про захист прав і основоположних свобод. Так, з ініціативи громадян Португалії ЄСПЛ у 2021-2023 рр. розглянув справу *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others* (39371/20) [6] щодо викидів парникових газів у Португалії та інших 32 державах, які, на думку заявників, зумовлюють зростання рівня глобального потепління та негативно впливають на умови їх життя та здоров'я. Очевидно, задоволення заяви громадян Португалії створило б прецедент, який дозволяє громадянам однієї країни звертатися до ЄСПЛ за компенсаціями кліматичної шкоди від будь-якої країни-члена Ради Європи. При цьому ЄСПЛ, як зазначається у літературі, доведеться «...проходити тонку межу між забезпеченням захисту прав людини та дозволом <...> на судовий процес у суспільних інтересах, який виходить за межі права на індивідуальне звернення згідно зі статтею 34 Конвенції» [7, с. 65]. І хоча ЄСПЛ не задовольнив кліматичне клопотання громадян Португалії, боротьба громадськості з бездіяльністю держав щодо протидії змінам клімату шляхом звернення до поважних судових інстанцій не припиняється.

Так, Міжнародний суд ООН (International Court of Justice) рішенням від 2 липня 2025 р. постановив, що невиконання державами заходів щодо протидії змінам клімату є порушенням міжнародного права та права людини на безпечне і здорове довкілля. І хоча рішення цього Суду має рекомендаційний характер, воно закладає правові підвалини для визнання протиправним міжнародним діянням держави дії з видобутку викопного палива, споживання викопного палива або надання субсидій на викопне паливо [8].

Слід відмітити, що зазначене рішення Міжнародного суду ООН може бути використане для формування практики притягнення однією державою іншої до відповідальності за невжиття заходів щодо протидії кліматичним змінам, а також практики подання «кліматичних» позовів к межах окремої держави через невжиття нею таких заходів, якщо це призводить до погіршення клімату як умови безпечної життєдіяльності людей та інших біологічних видів.

Загалом, за даними Лондонського Інституту досліджень кліматичних змін та навколишнього середовища Грантема, станом на червень 2025 р. у 60 країнах було подано близько 3000 кліматичних позовів [9], хоча їх результати не є однозначними. Проте такі дані свідчать як про загострення проблеми зміни клімату для життя і здоров'я людини, так і про інтенсифікацію пошуків громадськістю юридичних шляхів впливу на державу для спонукання до прийняття ефективних рішень щодо протидії погіршенню клімату.

Таким чином, наведена позовна практика свідчить про те, що громадськість все більше усвідомлює наявність у людини права не тільки на безпечне довкілля, а й права на безпечний для життя і здоров'я клімат. На наш погляд, виокремлення права на безпечний клімат в системі прав людини обумовлене двома факторами. Перший з них полягає у глобальності проблеми зміни клімату, яку не можна локалізувати у межах однієї держави, тоді як значну кількість екологічних проблем можна вирішити на рівні держави або навіть на певному регіональному рівні. Другим фактором є необхідність концентрації зусиль держав і суспільств на вжитті системи спеціальних організаційних, економічних, соціальних і правових заходів для протидії негативним змінам клімату.

Важливою умовою реалізації та захисту права людини на безпечний для життя і здоров'я клімат є визначення юридично значимого критерія його забезпечення. На наш погляд, таким критерієм має бути ключова мета Паризької угоди про клімат - досягнення до 2050 р. кліматичної нейтральності, тобто стану, за якого сукупні глобальні викиди парникових газів в атмосферу компенсуються їх поглинанням ґрунтами та насадженнями планети Земля. Отже, право людини на безпечний для життя і здоров'я клімат

являє собою право вимагати від урядів країн світу досягнення стану кліматичної нейтральності та подальше утримання цього стану, якщо інші критерії безпечності клімату не будуть визначені на міжнародно-правовому рівні.

Проте, як слушно зазначає О.Стойко, на практиці поки важко визначити, коли саме викиди парникових газів у межах держави стають незаконними і, відповідно, встановити момент виникнення у особи права вимагати компенсацію шкоди, завданої погіршенням клімату [10]. Очевидно, для встановлення наявності підстав притягнення держави до відповідальності за кліматичну шкоду потрібно запровадити правові механізми визначення обсягів викидів парникових газів понад норму, встановлену для кожної країни тощо.

Водночас зазначені проблеми на шляху реалізації права людини на безпечний для життя і здоров'я клімат мають тимчасовий характер і можуть бути вирішені за наявності доброї волі держав світу та активної правової діяльності громадськості для захисту такого права людини.

1. *Earth Syst. Sci. Data*, 17, 2641–2680. <https://doi.org/10.5194/essd-17-2641-2025>, 2025 (дата звернення: 29.10.2025).
2. *Damian Carrington. Rising heat kills one person a minute worldwide, major report reveals. The Guardian*. 29 Oct. 2025. <https://www.theguardian.com/environment/2025/oct/29/rising-heat-kills-one-person-a-minute-worldwide-lancet-countdown> (дата звернення: 29.10.2025).
3. *The European Green Deal. Communication from the Commission to the European parliament, the European council, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. Brussels, 11.12.2019. COM(2019) 640 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf* (дата звернення: 29.12.2022).
4. *Демченко, Я. Wind of change: які зміни несе вітрова енергетика Україні. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/6/695729/* (дата звернення: 6.01.2023).
5. *Колісник, М. Кліматично нейтральна енергетика та «зелена економіка»: вимога часу та шанс для України. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/4/693464/* (дата звернення: 29.08.2022).

6. *Duarte Agostinho and others v. Portugal and others (communicated case)*. App 39371/20. communicated on 13.11.2020. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206535>. (дата звернення: 19.01.2024).
7. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51-68. С. 65.
8. *Molly Quell and Mike Corder. UN's top court says failing to protect planet from climate change could violate international law*. <https://apnews.com/article/un-court-opinion-climate-change-1ac84a94a5aaffd63518ef1da3502a9e> (дата звернення: 24.07.2025).
9. Глінка Я. Філіппінці вимагають компенсацію від Shell за жертви тайфуни. <https://sci314.com/news/filippintsi-vumahaiut-kompensatsiiu-vid-shell-za-zhertvy-taifuni/>. (дата звернення: 23.10.2025)
10. Стойко О. Прав людини і підстав для компенсації кліматичних збитків стало більше. *Юридичний вісник України*. № 19 (1552). 16-30 вересня 2025 р.

Лісова Тетяна Вікторівна

доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

Лейба Людмила Василівна

доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ КУРС: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

11 грудня 2019 р. було прийнято Комюніке Європейської Комісії «Європейський зелений курс» [1]. Отже, Європейський зелений курс є невід'ємною частиною стратегії Європейської Комісії щодо реалізації порядку денного ООН на період до 2030 р. та цілей сталого розвитку та становить пакет політичних ініціатив, що мають спрямувати Європейський Союз на шлях зеленого переходу з кінцевою метою досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. [2]. Вищезазначене потребує скорочення викидів пар-

никових газів у ЄС на 55 % до 2030 р. порівняно з рівнем 1990 р. У серпні 2020 р. урядом України було повідомлено керівні органи ЄС про участь України у ЄЗК; визначено скорочення викидів парникових газів на 65 % до 2030 р. [3, с. 3].

Питання зміни клімату постало на порядку денному міжнародної політики у 1960 – 1970-х рр., адже на міжнародному рівні було визнано значний вплив зміни клімату не лише на погодні умови, а й на виникнення суміжного спектру глобальних проблем (як-от: негативний вплив на сільське господарство та харчову безпеку, порушення здатності екосистем адаптуватися до підвищеної температури, вплив на здоров'я людини) [4, с. 161].

Починаючи з 90-х рр. минулого століття Україна взяла на себе низку зобов'язань, спрямованих на вжиття необхідних заходів боротьби зі зміною клімату та деградацією земель, зменшенням викидів вуглекислого газу, що є основною причиною глобального потепління. Зокрема, Законом України від 29 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР була ратифікована Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р.

З прийняттям 4 липня 2002 р. Закону України «Про приєднання України до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці» Україна стала повноправною стороною Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням. 4 лютого 2004 р. Україною було ратифіковано Кіотський протокол, прийнятий у грудні 1997 р., що є міжнародною угодою до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, основною метою якого є боротьба з глобальним потеплінням за рахунок скорочення викидів парникових газів.

Паризькою угодою, підписаною 12 грудня 2015 р. (ратифікованою Україною 14 липня 2016 р.) негативні зміни клімату було визнано спільною проблемою людства. Так, метою Паризької угоди є зупинення стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2° С понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5° С понад доіндустріальні рівні. У разі ж неможливості зміни клімату, кліматичною угодою передбачено підвищення здатності

адаптуватися до несприятливих наслідків, викликаних зміною клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства. Водночас Паризькою угодою не передбачено чіткого механізму стимулювання країн брати зобов'язання та вживати заходів щодо зменшення викидів, а всі обов'язки зведено до самостійно визначених добровільних внесків та їх наступному законодавчому закріпленні [5, с. 224].

Незважаючи на низку змін і доповнень, зміни встановлених квот на викиди, досягнення деяких позитивних результатів (насамперед шляхом скорочення викидів країнами Західної Європи), щорічна кількість викидів діоксиду вуглецю в атмосферу продовжує зростання.

Однією з ініціатив ЄЗК є пакет «Fit for 55», що містить певні пропозиції щодо перегляду законодавства, пов'язаного з кліматом, а також впровадження нових законодавчих ініціатив для приведення законів ЄС у відповідність із кліматичними цілями ЄС [2].

Стабілізація клімату потребує швидкого та постійного скорочення викидів парникових газів та досягнення нульового викиду CO₂, що може бути досягнуто, зокрема, шляхом транскордонного вуглецевого регулювання, що передбачає стягнення митних зборів з товарів, що ввозяться до ЄС, залежно від їх вуглецевого сліду [3, с. 17].

Зміна клімату є безумовним пріоритетом ЄС, що викликає необхідність чіткого формування кліматичної політики в Україні, врахування змін клімату в усіх секторах державної політики. Отже, реалізація ЄЗК створює для України низку стратегічних можливостей для розвитку, зокрема, введення промислового безвізу сприятиме інтеграції українського виробництва у нові промислові процеси у ЄС [6].

Водночас ЄЗК породжує і низку загроз для України. Зокрема, йдеться про скорочення експорту вторинної сировини в Україну, від чого постраждають переробні виробництва, які залежні від імпорту такої сировини. Пріоритет вимог охорони довкілля в ЄС може викликати підвищену увагу з боку ЄС до виконання відпо-

відних зобов'язань Україною, зокрема при реалізації інвестиційних проєктів в енергетичній сфері. Високі вимоги до харчових продуктів та дотримання екологічних стандартів при їх виробництві можуть стати перепорою для подальшого експорту української сільськогосподарської продукції на ринок ЄС [6].

Впровадження ЄЗК забезпечує для України перетворення кліматичних та екологічних викликів на можливості в усіх сферах державної політики та здійснити зелений перехід. Так, реалізація ЄЗК забезпечує створення конкурентоспроможної продукції та послуг, формування сприятливого інвестиційного клімату, забезпечення рівноправної конкуренції, досягнення високого рівня корпоративної безпеки тощо [2].

В Україні було прийнято низку нормативно-правових актів у сфері запобігання негативного впливу кліматичних змін. Серед яких насамперед доцільно виокремити Стратегію екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р., № 1363-р. Реалізація Стратегії має сприяти адаптації до наслідків зміни клімату в Україні та підвищить рівень екологічної безпеки в цілому.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що ЄЗК надає Україні низку можливостей для економічного, соціального та екологічного розвитку, сприяє відкриттю доступу до ринку ЄС із понад 450 млн споживачів, що стимулює експорт сільськогосподарської продукції, залученню інвестицій, екологізації економіки та сталому розвитку сільського господарства.

1. *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal. COM (2019) 640 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf (дата звернення: 09.11.2025).*
2. *Кицюк І. В., Науменко Н. С., Присяжнюк В. В. Європейський зелений курс: можливості та наслідки для українського бізнесу. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3048><https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3048> (дата звернення: 09.11.2025).*

3. *Європейський зелений курс і кліматична політика України: аналіт. доп.* / С. П. Іванюта, Л. М. Якушенко; за заг. ред. А. Ю. Сменковського. Київ: НІСД, 2022. 95 с.
4. Куріло В. І., Мачуський В. В. Історико-правові аспекти становлення кліматичного законодавства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 160 – 163.
5. Лагойда Т. В. Міжнародно-правове регулювання протидії зміні клімату. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 222 – 224.
6. *Європейський зелений курс: можливості та загрози для України: аналіт. документ* / А. Андрусевич та ін. URL: <https://dixigroup.org/storage/files/2020-05-26/european-green-dealwebfinal.pdf> (дата звернення: 09.11.2025).

Малишева Наталія Рафаелівна

головний науковий співробітник відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

ВІД ЕКОЛОГІЧНОГО ДО ДОВКІЛЛЕВОГО ПРАВА: МОВНА КОРЕКЦІЯ ЧИ ЗМІНА ПАРАДИГМИ?

Термінологічна чіткість є базовою передумовою формування та розвитку галузі права, адже саме назва визначає спрямованість її предмета, функцій, структури та меж регулювання. Для сфери відносин «людина – природа» термінологічна визначеність має особливе значення, оскільки відображає концептуальні засади регулювання охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Назва «екологічне право» в Україні сформувалась інерційно – як спадок радянської правової доктрини, що відштовхувалася від адміністративно-галузевої традиції. Після розпаду СРСР вона була без критичного аналізу імпортована до української правової системи та національного наукового дискурсу. Цей термін закрі-

пився в назвах профільних кафедр, наукових підрозділів, паспортах спеціальностей та освітніх програмах.

Особливої уваги заслуговує структура Паспорта спеціальності 12.00.06 за трьома із чотирьох інтегрованих відповідним шифром спеціальності: земельне право, природоресурсне право, екологічне право [1]. Аналіз перетину напрямів досліджень показує, що суміжні сфери втратили методологічну самостійність. Земельні та природоресурсні правовідносини, будучи частиною єдиного комплексу «людина – природа», штучно автономізувалися, тоді як екологічне право представлене в Паспорті як інтегруюча галузь.

Етимологічна основа терміну «екологія» також обмежує правовий контекст, оскільки виходить із біологічної науки про взаємодію живих організмів і навколишнього середовища [2]. Як результат, «екологічне право» несвідомо тяжіє до біоцентричного фокусу. На відміну від держав пострадянського простору, де також закріпилась назва галузі у вигляді «екологічного права», у міжнародній та зарубіжній доктринальній, нормативній традиції та у судовій практиці усталеним є термін, який прямо перекладається як довікілєве право: «Environmental law» (англ.), «droit de l'environnement» (франц.), «Umweltrecht» (нім), «derecho ambiental» (ісп.) та ін. Натомість використання українського терміна «екологічне право» створює перекладацькі й термінологічні колізії. Наприклад, у багатомовних чи двомовних документах українська версія зазвичай вживає термін «екологічний», тоді як англійська — «environmental». Це суперечить принципу адекватного перекладу [3] та ускладнює міждержавне правове співробітництво. Перехід до терміну «довікілєве право» є, зокрема, ключовим у контексті євроінтеграції України, оскільки наближення до *acquis* ЄС потребує гармонізації правничого понятійного апарату.

Важливо усвідомлювати, що відповідна зміна термінології — це не косметична правка, а концептуальна трансформація галузі до холістичного бачення відносин в системі «людина-природа», до складу яких, крім класичних природоохоронних чинників, варто включати пов'язані з довікіллям урбаністичні, енергетичні, інформаційні, воєнні, космічні чинники довікілля.

Зазначимо, що термінологічний вихід за межі біоцентричного підходу сприятиме охопленню правовим регулюванням не лише відносин щодо природи та її компонентів (води, землі, надр, лісів, фауни, флори, атмосфери), а й антропогенно трансформованого середовища: техногенних ландшафтів; штучних екосистем; об'єктів інфраструктури, що впливають на якість життєдіяльності людини та інших біологічних ресурсів. Холістичний підхід до формування галузі серед іншого передбачає розширення територіальних горизонтів довкілцевого права, його розвиток не лише вишир, а й «угору»: включення до об'єктів охорони та раціонального використання того природного простору, що знаходиться за межами земної атмосфери, але сьогодні вже активно освоюється людиною, – космічного.

Довкілцеве право, таким чином, має відображати сучасну реальність, яку неможливо охопити в межах традиційної біологічно орієнтованої концепції «екологічного права». І саме цей підхід має лягти в основу систематизації довкілцевого законодавства України, процес якої є назрілим і чекає на широкомасштабне впровадження.

Важливо відзначити, що практичні зрушення у напрямі відповідного термінологічного переходу в Україні вже почалися. Здійснюються перші конкретні правотворчі кроки, що підтверджують реальність зміни парадигми. Так, запровадження терміну «інтегрований довкілцевий дозвіл» в Законі України «Про інтегроване запобігання і контроль промислового забруднення» [4], що чітко відображає термінологію Директиви 2010/75/ЄС [5], можна тлумачити як сигнал для правової системи України про зміну рамкової термінології. З 2023 р. все частіше відповідна термінологія використовувалась Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України. Зокрема, на рівні державної політики та міжнародного партнерства новий понятійний підхід знайшов закріплення в двомовному міжнародному документі «The Environmental Declaration / Довкілцева декларація» (Київ, 2023) [6].

Ці тенденції демонструють, що правова система рухається до нової концептуальної рамки, навіть попри те, що термін «еколо-

гічне право» формально ще зберігається у класифікації наук і в освітніх програмах.

Нарешті, ще один концептуально важливий момент: зміна назви галузі та регульованих нею відносин не означає відмову від певної усталеної екологічної термінології, а має розглядатись як інтеграція останньої до ширшої системи. Такі категорії, як «екологічна безпека / екологічна небезпека», «екологічна шкода», «екологічна інформація», «екологічні права та обов'язки особи», «еколого-правовий статус людини і громадянина», «екологічна ситуація» та низка інших залишаються невід'ємними, хоча й стають підсистемою більш широкого комплексу термінів довкілlegо права: екологічне → частина; довкілlegе → ціле. Це відповідає сучасній моделі взаємодії людини і навколишнього середовища, де біофізичні аспекти є лише одним із елементів ширшого соціально-екологічно-техногенного комплексу.

Наведене дає підстави для формулювання таких ключових висновків:

1. Термінологічне оновлення є необхідним і закономірним етапом розвитку української правової системи. Термін «екологічне право» більше не відображає реальної структури та функцій галузі.

2. Назва «довкілlegе право» відповідає міжнародній термінології, забезпечує сумісність з *acquis* ЄС і коректність міждержавної комунікації.

3. Паспорт спеціальності 12.00.06 втрачає внутрішню логіку через перетин предметів дослідження, що додатково засвідчує необхідність зміни парадигми.

4. Перехід до довкілlegого права є не мовною зміною, а переосмисленням усієї доктрини галузі — з біоцентричної до інтегрованої, що включає природні, антропогенні, урбаністичні, космічний інші виміри.

5. Україна вже фактично розпочала процес термінологічного переходу, про що свідчать перші правотворчі дії у відповідному напрямку.

6. Адаптація терміну «довкілlegе право» створює підґрунтя для завершення багаторічної дискусії про співвідношення еколо-

гічного та природоресурсного права, забезпечення єдності доктрини та практики.

7. Концепція довкілєвого законодавства має лягти в основу комплексного процесу систематизації галузі.

Таким чином, перехід від «екологічного» до «довкілєвого» права — це системна, методологічно вивірена трансформація, яка відкриває нові горизонти розвитку вітчизняної правової науки та правотворчості в умовах глобальних викликів ХХІ століття.

1. *Паспорт спеціальності 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право* (дата звернення 17.11. 2025). URL: <https://asp.knu.ua/doc/Pasport/12.00.00/12.00.06.pdf>
2. *Біологічний словник* / Ред. К.М. Ситник, В.О. Топачевський. Київ: УРЕ, 1986, 680 с.
3. Балахтар В.В., Балахтар К.С. *Адекватність та еквівалентність перекладу. VI Международная научно-практическая конференция «Спецпроект: анализ научных исследований» (30-31 мая 2011) (дата звернення 17.11. 2025).* URL: <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>
4. *Про інтегроване запобігання і контроль промислового забруднення* : Закон України від від 16.07. 2024 р. (дата звернення 17.11. 2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3855-20>
5. *Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю)* (дата звернення 17.11. 2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-10#Text
6. *The Environmental Declaration / Довкілєва декларація*» Київ, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. (дата звернення 17.11. 2025). URL: <https://mepr.gov.ua/declaration/>

Мироненко Ігор Віталійович

*професор кафедри цивільного права Карпатського
національного університету імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, професор*

**НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ДОБРОСУСІДСТВА У
ЗАКОНОПРОЕКТАХ ЩОДО ОНОВЛЕННЯ ЦК
УКРАЇНИ**

Відносини власників та землекористувачів сусідніх земельних ділянок («земельні відносини добросусідства») у чинному законодавстві регламентуються положеннями глави 17 «Добросусідство» Земельного кодексу України (ст. 103-109). З моменту прийняття чинного ЗК України ці положення не зазнавали принципівих змін, хоча у фахових публікаціях неодноразово вказувалося на необхідність їх удосконалення.

На сьогодні дане питання набуло додаткової актуальності у зв'язку із представленням для громадського обговорення порівняльної таблиці до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги третьої». Відповідний законопроект містить 6 статей із даного питання (ст.ст. 378-78 «Поняття права добросусідства», 378-79 «Припустимий негативний вплив», 378-80 «Неприпустимий негативний вплив», 378-81 «Вимога усунення загрози обвалення», 378-82 «Водокористування» та 378-83 «Водостік із даху») [1].

Як позитивні нововведення (новели) щодо правового регулювання відносин сусідства (добросусідства) слід розглядати:

- закріплення ряду загальних положень т.з. «права сусідства», зокрема засад добросусідства (ч. 2 ст. 378-78), визначення поняття «сусідні земельні ділянки» (ч. 4 ст. 378-78) та взаємних обов'язків власників (землекористувачів) сусідніх земельних ділянок (ч. 3, 8 ст. 378-78);

- запровадження правил щодо припустимого негативного впливу на сусідні земельні ділянки (ст. 378-79);

- запровадження правил щодо регулювання т.з. «сусідського водокористування» (стоку вод на сусідні земельні ділянки) (ст. 378-82). Дані правила достатньо стисло регламентують основні приватноправові аспекти використання вод власниками та землекористувачами земельних ділянок, закріплюючи заборону змінювати природний рух (течію) вод, якщо це порушує права та законні інтереси володільців сусідніх земельних ділянок. Ці положення актуальні, оскільки на практиці достатньо часто виникають сусідські спори та конфлікти із даного приводу.

Водночас необхідно відзначити наявність у законопроекті ряду достатньо спірних положень, зокрема щодо:

- закріплення загального поняття «права добросусідства» як правовідносин між власниками (користувачами) сусіднього нерухомого майна на засадах взаємної поваги і припустимого негативного впливу (ч. 2 ст. 378-78). Вважаємо дане визначення некоректним, оскільки «право добросусідства» («право сусідства») є, насамперед, правовим інститутом, а наведене вище слід розглядати як дефініцію поняття «відносин добросусідства» («відносини сусідства»);

- обов'язку власника (користувача) земельної ділянки надавати доступ сусідові на свою територію якщо це необхідно для здійснення та утримання будівель, насаджень або інших робіт на сусідній ділянці (ч. 5 ст. 378-78). Подібні положення містять законодавчі акти ряду зарубіжних країн [2, с. 13-14], однак, як на нашу думку, у вітчизняному законодавстві такі положення є «зайвими», оскільки порушують закріплений у ч. 1 ст. 103 ЗК України принцип «завдавати сусідові найменше незручностей» та надають можливості зловживати правом, докучаючи сусідам необґрунтованими зверненнями. У свою чергу вважаємо, що за об'єктивної необхідності отримання подібного доступу на сусідські володіння зацікавленій особі необхідно набути права земельного сервітуту у договірному чи судовому порядку;

- обов'язку власника (користувача) земельної ділянки надавати іншій особі доступ на свою територію для пошуку речі, яка внаслідок дії природних сил або обставин непереборної сили річ проникла або була перенесена на чужу земельну ділянку (ч. 5 ст.

378-78). Як і у попередньому випадку, вважаємо запровадження подібного правила у вітчизняне законодавство недоцільним; достатнім буде закріпити загальний обов'язок власника (землекористувача) повернути чужу річ, яка опинилася на його земельній ділянці;

- заборони облаштовувати водостік із даху будівлі на сусідню земельну ділянку (ст. 378-83). Дане правило традиційно притаманне актам законодавства зарубіжних країн щодо регулювання сусідських відносин, що були прийняті у ХІХ ст. – першій половині ХХ ст. Однак на сьогодні його слід розглядати як застаріле, оскільки зараз подібні відносини регламентують у рамках державних будівельних нормативів та правил благоустрою.

Окремо можна відзначити певну суперечливість положень ст. 378-79 «Припустимий негативний вплив». З одного боку, їх запровадження – це безумовний поступ щодо розвитку правового регулювання т.з. «опосередкованих сусідських впливів» (незручностей, що завдаються повсякденною діяльністю володільців сусідніх земельних ділянок) [2, с. 22], регламентація яких у чинному ЗК України достатньо номінальна. Однак саме формулювання цих положень нашою думкою, що у даному випадку має місце певне запозичення правил § 906 Німецького цивільного уложення (1896 р.) [3]. Безперечно, НЦУ був прогресивним актом свого часу і залишається видатною пам'яткою цивілістичної думки, однак у наш час є приклади більш сучасних підходів щодо формулювання відповідних положень, зокрема ст. 37 книги 5 Цивільного кодексу Нідерландів [4, с. 253] чи ст. 976 Цивільного кодексу Квебеку [5]. Відтак у літературі пропонувалися, як на нашу думку, більш «інформативні» (тобто зрозумілі для пересічного суб'єкта відносин добросусідства) правила визначення правомірності (припустимості) впливу на сусідні земельні ділянки, що передбачали врахування таких критеріїв, як дотримання встановлених нормативів, місцевих звичаїв та умов, цільового призначення земельних ділянок, а також забезпечення справедливого співвідношення (рівноваги) інтересів власників та землекористувачів сусідніх земельних ділянок [2, с. 33]. Таким чином, передбачені проектом Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень

книги третьої» новели щодо правового регулювання земельних відносин добросусідства слід розглядати як такі, що мають су-перечливий характер та потребують додаткового доопрацювання.

1. *Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги третьої»*. Верховна Рада України online. URL: <https://www.rada.gov.ua/files/knyga3.pdf>
2. МIRONENKO I. B. *Інститут права сусідства: теоретичні та практичні засади правового регулювання земельних сусідських відносин: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 44 с.*
3. *Bürgerliches Gesetzbuch*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_906.html
4. *Гражданский кодекс Нидерландов: книги 2, 3, 5, 6 и 7 / пер. М. Фертшман, отв. редактор Ф. Й. М. Фельдбрюгге. Изд. 2-е. Лейден, 2000. 372 с.*
5. *Code civil du Québec*. URL: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/fr/document/lc/ccq-1991>

Мушенок Віктор Васильович

завідувач кафедри теорії права, міжнародного права, приватного права, Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та права ПЗВО «Київський міжнародний університет», доктор юридичних наук, професор

ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ ПРОЦЕССПРИЯННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ПРАВ ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ

Забезпечення прав громадян, як головне завданням будь-якої держави, є комплексним соціально-правовим процесом, який гарантує громадянам можливість не тільки реалізовувати, але й захищати свої права і свободи, що здійснюється через систему заходів, механізмів і гарантій. Такий захист ґрунтується на нормативно-правовому закріпленні прав, функціонуванні інституційних механізмів та процедурних гарантій для ефективного доступу громадян до можливості реалізації своїх прав.

Важливим інституційним механізмом захисту прав людини, на нашу думку, є оподаткування як суспільно-економічний процес та одночасно система соціально-економічних відносин, що відображають взаємодію між державою та фіскально зобов'язаними суб'єктами у публічних відносинах формування фінансових ресурсів для забезпечення суспільних потреб.

Тобто, оподаткування є не лише суто економічним механізмом збору коштів до бюджетів усіх рівнів держави. Основною метою застосування екологічного податку та окремих видів рентних плат (надрокористування, використання водних та лісових ресурсів) є стимулювання суб'єктів господарювання до зменшення обсягів забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів як елементів довкілля. Тобто, основною функцією довкілльового оподаткування є регулююча функція, оскільки екологічний податок та рентна плата виконують роль інструменту, який заохочує до зменшення шкідливого навантаження людини на довкілля.

Характеризуючи довкілля як сукупність усіх живих (біотичних) і неживих (абіотичних) об'єктів, доцільно звернути увагу на людину не як на суб'єкта негативного впливу на довкілля, а як самостійного об'єкта довкілля. Адже, людина належить до живої природи і, перебуваючи у тісному взаємозв'язку з природними факторами, є складовою екологічної системи, а її добробут тісно пов'язаний зі станом довкілля. Людина не може існувати поза довкіллям, оскільки для її функціонування необхідне повітря, вода, продукти харчування, які повинні бути належної якості та рівня безпеки.

Виходячи з викладеного вище, метою даної роботи є аналіз окремих елементів забезпечення прав громадян на безпечне довкілля, а саме: публічно-правове регулювання відносин обмеження споживання людиною небезпечних та шкідливих цукромістких продуктів. Адже, світова прогресивна спільнота декларує позицію про те, що надмірне споживання цукру завдає шкоди здоров'ю та, як наслідок, життю людини. Фактичним проявом такої шкоди для людини є: поява зайвої ваги та ожиріння, розвиток діабету, розвиток серцево-судинних хвороб, утворення карієсу тощо.

Отже, здійснений науковий аналіз у даній царині доквіллев-податкових відносин показує, що «для скорочення споживання вільних цукрів власним населенням, ряд держав Європи, Азії, Близького Сходу, Північної та Латинської Америки активно удосконалюють свою нормативно-правову базу в частині запровадження фіскальних методів регулювання зазначених вище суспільно-економічних відносин, як запоруку забезпечення належного стану здоров'я та безпеки життя людей» [1, с. 25].

Тобто, державний управлінсько-правовий прагматизм обкладання податками цукровмістких продуктів можна цілком вважати способом захисту прав людини та безпечне довкілля. Зазначений захист полягає в тому, що в результаті застосування механізму оподаткування, шкідливі для людини продукти стають істотно дорожчим за аналогічні нешкідливі продукти. Це, в свою чергу, зменшує споживчий інтерес до шкідливих продуктів. Застосування зазначеної схеми податково-правового регулювання суспільно-економічних відносин стає пріоритетним напрямом реалізації сучасної державної податкової політики ряду країн та регулюється на міжнародному рівні.

Досвід міжнародно-правового регулювання описаного вище способу захисту прав людини дає підстави зазначити, що у 1989 році вперше на офіційному рівні Дослідницькою групою Всесвітньої організації охорони здоров'я (надалі – ВООЗ) були надані рекомендації щодо обмеження споживання цукровмістких продуктів. У 2002 році на спільній консультації експертів ВООЗ та Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (надалі – ФАО) було розроблено додаткові пропозиції по просуванню стратегії здорового харчування. У 2014 році на Другій міжнародній конференції з питань харчування, скликаній спільно ВООЗ та ФАО, понад 170 країн прийняли Римську декларацію про Харчування та Рамкову програму дій, які визначили необхідність запровадження глобальних заходів щодо протидії ожирінню населення. Зниження рівня споживання цукрів стало частиною міжнародної стратегії захисту людини щодо зупинення в світі зростання діабету та ожиріння до 2025 року [2].

Сформовану таким чином світову суспільно-економічну тенденцію схвально відзначає Світовий Банк, зазначаючи у своїх

висновках, що «додаткове оподаткування підсолоджених напоїв є ефективним політичним важелем, який уряди можуть використувати для стримування надмірно високого споживання цукру та покращення здоров'я власного населення» [3].

У процесі дослідження європейського досвіду фіскальної протидії надлишковому споживанню населенням цукру, на нашу думку, доцільно звернути увагу на досвід Ірландії, де спеціальний податок на напої із надмірним вмістом цукру (SSDT) було запроваджено у 2018 році з метою мотивації виробників напоїв до зміни рецептури своїх продуктів шляхом зниження вмісту цукру до обсягів, які не підлягали оподаткуванню [3].

На нашу думку, ірландський податок на солодкі напої є прикладом того, як фіскальні заходи можуть бути використані для вирішення ряду соціальних (захист людини) та економічних проблем в країні, а саме: 1) стримування нездорової поведінки людини, оскільки впровадження такого податку призведе до скорочення споживання за рахунок заохочення людей вибирати більш здорові напої; 2) мотивація виробників безалкогольних напоїв переглянути рецептурні характеристики своїх продуктів; 3) наповнення коштами загального фонду державного бюджету країни.

Звернувши увагу на окремі елементи світового досвіду нормативно-правового регулювання відносин споживання цукровмістких та інших не корисних напоїв, здійснимо аналіз стану нормативно-правового регулювання означеної вище проблематики у нашій державі. Отже, Податковий кодекс України (надалі – ПК України) наразі не містить норм щодо оподаткування цукровмістких напоїв. У Верховній Раді України було зареєстровано кілька законопроектів щодо оподаткування акцизним податком напоїв, включаючи мінеральні та газовані води, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматичних речовин [6, с. 95].

На нашу думку, встановлення такого податку в Україні може стимулювати споживачів переходити на більш здорові продукти та замітники (із меншим вмістом цукру). Адже, найбільший вплив на споживача матимуть високі ставки податків, які суттєво впливають на ціну шкідливого продукту. Однак, враховуючи наявний зарубіжний досвід, пропонується конкретизувати запропоноване

до підп. 212.1.11 п. 212.1 ст. 212 ПК України [5] доповнення про оподаткування вод, включити напої на основі кави та її замінників, а також фруктові напої та нектари, які містять доданий цукор, а суму спеціального податку, визначеного на основі вмісту цукру, зменшувати на відсоток кількості фруктів, що міститься у фруктовому нектарі чи напої.

Отже, оподаткування може стати ефективним публічно-правовим механізмом сприяння забезпеченню прав громадян на безпечне довкілля. Для українських споживачів застосування податку на підсолоджені напої стане ефективним засобом впливу на зменшення споживання цукру і зниження ризиків для здоров'я людини, пов'язаних із цим. Такий податок може сприяти змінам у споживачській і купівельній поведінці населення нашої держави, а також стимулювати виробників змінювати рецептуру продукції. Доцільним також є розширення бази оподаткування на інші продукти, що мають шкідливий вплив на здоров'я, включаючи напої та безалкогольні напої, що містять каву, екстракти, есенції та концентрати з кави; сиропи та концентрати; порошки та гранули; підсолоджені синтетичними підсолоджувачами тощо.

1. Атаманчук Н.І., Монаєнко А. О., *Оподаткування підсолоджених цукром напоїв: досвід Європейського Союзу та можливості для України. Нове українське право*. 2022. Вип. 6, Том 1. С. 23–29.
2. WHO calls on countries to reduce sugars intake among adults and children. World Health Organization 4 March 2015. URL: <https://www.who.int/news/item/04-03-2015-who-calls-on-countries-to-reduce-sugars-intake-among-adults-and-children>
3. Tax instruments and designs: Taxes on Sugar-Sweetened Beverages: Summary of International Evidence and Experiences: World Bank. URL: <https://hdl.handle.net/10986/33969>
4. McAvoy Helen. An Chain Deochanna Milsithe le Siucra in Eirinn. Health Inequalities portal. URL: <https://health-inequalities.eu/ga/financing-e-guide/the-sugar-sweetened-drinks-tax-ssdt/>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
6. Мушенюк В.В., Ситніченко О.М. Застосування державою процесу оподаткування у політиці сприяння безпеці життя та здоров'я людини. Прикарпатський юридичний вісник. 2025. №2 С.92–97.

Суєтнов Євгеній Павлович

*завідувач кафедри екологічного права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент*

Туліна Ельбіс Євгенівна

*доцент кафедри екологічного права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ПРОЄКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО
БІОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ ТА БІОЛОГІЧНИЙ
ЗАХИСТ»: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ**

Повномасштабна збройна агресія проти України, активізація біологічних загроз, поширення інфекційних хвороб, інвазивних чужорідних видів, ризики, пов'язані з генетично модифікованими організмами, а також стрімкий розвиток біотехнологій зумовлюють необхідність суттєвого оновлення національної моделі біобезпеки. У цьому контексті особливої уваги потребує проєкт Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» від 30.09.2025 р. № 14091, який претендує на роль базового системоутворюючого акта у відповідній сфері [1].

З одного боку, проєкт Закону закономірно спирається на вже сформовані підвалини – стратегії та концептуальні документи у сфері екологічної та біологічної безпеки, зокрема Стратегію біобезпеки та біологічного захисту, затверджену Указом Президента України від 17.12.2021 р. № 688/2021, та Стратегію забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року [5; 6]. З іншого боку, запропоноване законодавче рішення робить спробу кодифікувати розрізнені підходи й перевести їх у площину єдиного правового акта, що охоплює як інституційні, так і процедурні аспекти біобезпеки.

Метою цієї роботи є правовий аналіз ключових положень законопроекту № 14091 та окреслення перспектив його розвитку з

урахуванням сучасних наукових підходів, зокрема концепцій One Health, EcoHealth та One Biosecurity, а також останніх тенденцій правового регулювання у сфері біобезпеки в Україні.

На основі аналізу законопроекту можна виокремити низку важливих позитивних положень.

По-перше, законопроект передбачає створення сучасної системи біобезпеки. Він визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади біологічної безпеки і біологічного захисту для збереження життя та здоров'я людей, тварин, рослин та дотримання екологічної безпеки (статті 1–3) [1]. Сфера дії цього Закону прямо пов'язана із забезпеченням санітарно-епідемічного благополуччя населення, державним контролем за діяльністю, пов'язаною з обігом біологічних агентів та біосинтетичною діяльністю, а також реагуванням на надзвичайні ситуації біологічного характеру. Такий підхід сприяє формуванню цілісної системи управління біологічними ризиками, що відповідає сучасним міжнародним підходам [3; 4].

По-друге, йдеться мова про оновлення стандартів роботи з біологічними агентами. У статтях 13–18 проекту конкретизуються заходи забезпечення біобезпеки та біозахисту: ліцензування діяльності з обігу біологічних агентів 2–4 груп ризику, запровадження спеціальної перевірки персоналу, деталізація вимог до класифікації біологічних агентів за групами ризику, встановлення рівнів біологічної безпеки (BSL 1–4), облік і обіг біологічних агентів [1]. Це відповідає лабораторним стандартам biosafety, що застосовуються у практиці ВООЗ та інших міжнародних організацій.

По-третє, закріплення принципу «єдиного здоров'я» на рівні закону. У ст. 5 прямо закріплюється принцип «єдиного здоров'я» як міжсекторального підходу до розроблення й виконання програм, реалізації державної політики та законодавства, у межах якого взаємодіють медицина, ветеринарна медицина, безпечність харчових продуктів та охорона довкілля [1]. Це узгоджується з підходами міжнародних організацій (WHO, FAO, WOAH, UNEP), які розглядають One Health як інтегрований підхід до забезпечення балансу між здоров'ям людей, тварин і екосистем.

По-четверте, запровадження Єдиної системи управління біологічними ризиками. Законопроект закріплює обов'язок суб'єктів діяльності проводити оцінювання біологічних ризиків та здійснювати управління такими ризиками відповідно до методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України (ст. 13). Таким чином, запропонована модель передбачає системний підхід до ідентифікації, аналізу та мінімізації ризиків, що відповідає рекомендаціям, сформульованим у сучасних дослідженнях з One Biosecurity [3; 4].

Окрім іншого, законопроект передбачає чітке розмежування повноважень між Кабінетом Міністрів України, МОЗ як уповноваженим органом, іншими центральними органами виконавчої влади, СБУ та органами місцевого самоврядування, що має усунути дублювання функцій і підвищити прозорість управління біобезпекою. Також важливою новелою є запровадження контролю за науковими дослідженнями та технологіями подвійного призначення, включно зі створенням внутрішніх комісій з біобезпеки та механізмів взаємодії з СБУ для запобігання нецільовому або небезпечному використанню результатів досліджень. Ці положення загалом відображають міжнародні тенденції зміцнення системи біозахисту та міжвідомчої координації.

Разом із тим детальний аналіз проєкту дозволяє виокремити низку проблемних аспектів і напрямів для його подальшого вдосконалення.

Так, визначення «біологічної безпеки» у ст. 1 має переважно лабораторно-технічний характер, обмежуючись «принципами, технологіями та практиками, що застосовуються для запобігання випадковому впливу біологічних агентів або їх випадковому вивільненню». Такий підхід є суттєво вужчим порівняно з концепцією біобезпеки як складової екологічної безпеки, закріпленою у чинному законодавстві та розвиненою у наукових дослідженнях [2; 7]. Доцільно розширити легальне визначення, включивши в нього екологічний вимір та акцент на захисті біорізноманіття й екосистем від широкого спектра біологічних загроз (інвазивні види, ГМО, біотероризм, природні спалахи хвороб тощо).

Інша проблема, на яку нами було звернуто увагу, це те, що хоча принцип «єдиного здоров'я» прямо згадується серед принци-

пів державної політики (ст. 5), його зміст у законопроекті фактично зводиться до міжсекторальної взаємодії у сфері громадського здоров'я. З огляду на сучасний розвиток концепцій One Health, EcoHealth та One Biosecurity, доцільно посилити екосистемну складову, закріпивши обов'язок враховувати стан екосистем, зміни клімату, деградацію середовища та втрату біорізноманіття як ключові детермінанти біологічних ризиків.

Також законопроект майже не використовує потенціал концепції One Biosecurity, яка покликана інтегрувати управління ризиками для людей, тварин, рослин і довкілля в єдину систему, зокрема щодо інвазивних чужорідних видів, антибіотикорезистентності, біозагроз, пов'язаних із міжнародною торгівлею та мобільністю [3; 4]. Важливо передбачити:

- посилення на One Biosecurity у преамбулі та/або у розділі про принципи;
- включення окремих положень щодо міжсекторального управління інвазивними чужорідними видами як біологічною загрозою (з урахуванням Стратегії біобезпеки та практики ЄС);
- інтеграцію біобезпеки в екологічну політику та політику збереження біорізноманіття.

Потрібно зазначити й те, що в законопроекті спостерігається домінування сектора охорони здоров'я як «уповноваженого органу», що потенційно може призвести до маргіналізації екологічного та аграрного компонентів біобезпеки. До того ж, актуальним є посилення процедур відкритості, участі громадськості та доступу до інформації у сфері біобезпеки та біологічного захисту.

Наукова новизна запропонованого підходу полягає в наступному:

1. Обґрунтовується необхідність розширення легального визначення «біологічної безпеки» від лабораторно-технічної до екосистемно-орієнтованої категорії, що кореспондує з концепціями EcoHealth та One Biosecurity;

2. Пропонується інституційна модель, у якій уповноважений орган у сфері біобезпеки органічно поєднується з міжвідомчим координаційним механізмом, що забезпечує реальне втілення принципу «єдиного здоров'я», а не лише його декларацію;

3. Формулюються рекомендації щодо інтеграції положень законопроекту № 14091 з екологічною політикою, законодавством про біорізноманіття та міжнародними зобов'язаннями України (Картахенський протокол про біобезпеку, Конвенція про біологічне різноманіття тощо).

Отже, проєкт Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» можна загалом оцінити як важливий крок у напрямку розроблення цілісної системи правового регулювання біобезпеки та біозахисту, здатної наблизити Україну до європейських та міжнародних стандартів. Водночас для повного розкриття його потенціалу необхідним є суттєве посилення екологічної та міжсекторальної складових, інкорпорація сучасних інтегрованих концепцій (One Health, EcoHealth, One Biosecurity), удосконалення термінологічного апарату та механізмів участі громадськості.

Прийняття законопроекту з урахуванням зазначених зауважень і пропозицій сприятиме не лише підвищенню рівня національної безпеки, а й формуванню сучасної моделі біобезпеки, орієнтованої на довгострокову стійкість екосистем та забезпечення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

1. *Проект Закону про біологічну безпеку та біологічний захист від 30.09.2025 № 14091*. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/8fc8eb03-0f22-4ab6-a485-68033c227049](https://itd.rada.gov.ua/8fc8eb03-0f22-4ab6-a485-68033c227049) (дата звернення: 15.11.2025).
2. Туліна Е. Є. *Біологічна безпека: актуальні тенденції правового регулювання та сучасні виклики. Проблеми законності*. 2024. Вип. 166. С. 86–107. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.313081>.
3. Hulme, P. E. (2020). *One Biosecurity: A unified concept to integrate human, animal, plant, and environmental health. Emerging Topics in Life Sciences*, Vol. 4, issue 5. P. 539–549. URL: <https://doi.org/10.1042/ETLS20200067>.
4. Renault, V., Humblet, M.F. & Saegerman, C. (2021). *Biosecurity concept: origins, evolution and perspectives. Animals*, 12(1), 63.
5. *Стратегія біобезпеки та біологічного захисту : Указ Президента України від 17.12.2021 р. № 668/2021*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#n11> (дата звернення: 15.11.2025).
6. *Про схвалення Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження Плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 1416-р*.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-2019-%D1%80#Text>
(дата звернення: 15.11.2025).

7. Струтинська-Струк Л. В. Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.

Федчишин Дмитро Володимирович

доцент кафедри цивільного права Запорізького
національного університету, доктор юридичних наук,
доцент

БІОЕКОНОМІКА ТА ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНІ КУЛЬТУРИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ

Військові дії на території України спричинили масштабні руйнування інфраструктури, деградацію ґрунтів, забруднення токсичними речовинами та втрату значних площ орних земель. Ці фактори призвели до суттєвого зниження продуктивності аграрного сектору, який традиційно є однією з ключових складових національної економіки. В умовах післявоєнного відновлення постає необхідність не лише у відтворенні втрачених ресурсів, а й у формуванні нової моделі стійкого сільського господарства, здатного протистояти кліматичним, техногенним і соціально-економічним викликам. Одним із перспективних напрямів такої трансформації є впровадження інноваційних біотехнологій, зокрема використання генетично модифікованих культур, які можуть забезпечити підвищену стійкість до несприятливих умов, скоротити втрати врожаю та сприяти розвитку біоекономіки України в контексті євроінтеграційних процесів.

Біоекономіка має перспективне значення для України як країни з потужним аграрним і науковим потенціалом, що нині відновлює ключові галузі в умовах ресурсних обмежень та екологічної деградації. Вона відкриває стратегічні можливості для подолання деградації земель, продовольчої небезпеки та економічної нестабільності, а також сприяє інтеграції України до європейського

простору через узгодження з пріоритетами ЄС, визначеними в Зеленій угоді та Стратегії біоекономіки.

Сучасна біоекономіка розглядається не лише як двигун технологічного прогресу, а й як інструмент вирішення проблем дефіциту ресурсів, втрати біорізноманіття та забезпечення продовольчої безпеки. Для України, що відновлюватиметься після військових дій, розвиток стійкої та інноваційної біоекономіки може стати ключем до сталого відродження. Одним із напрямів такого розвитку є контрольоване впровадження ГМ-культур, які можуть підвищити врожайність, енергетичну незалежність і конкурентоспроможність аграрного сектору. Біотехнології дозволяють створювати культури, стійкі до посухи, засоленості та низької якості ґрунтів, а також зменшують потребу у добривах і пестицидах, постачання яких нині нестабільне через війнні ризики. Генетично модифіковані культури можуть стати формою технологічної компенсації за втрату земель, забезпечуючи економічні, екологічні та соціальні переваги. Їхнє інтегроване застосування здатне створити більш ефективну та стійку систему агро-виробництва, що базується на використанні біологічних ресурсів та інноваційних рішень.

Хоча для України важливо зберегти статус виробника традиційної сільськогосподарської продукції, необхідно також зважено оцінити потенціал біотехнологій і ГМ-культур. Вони можуть стати ефективним інструментом зміцнення продовольчої безпеки, адже здатні підвищувати врожайність, зменшувати виробничі ризики та забезпечувати стабільність аграрного сектору навіть за складних умов.

У воєнний та післявоєнний періоди генетично модифіковані культури набувають особливого значення. Вони дозволяють отримувати стабільні врожаї на деградованих або ресурсно обмежених землях, скорочують залежність від імпорتنих добрив і пестицидів та підвищують стійкість до посух, шкідників і хвороб. Як свідчать наукові дослідження, такі культури здатні суттєво збільшувати врожайність і водночас знижувати екологічне навантаження на довкілля. Отже, впровадження ГМ-культур може стати частиною комплексної стратегії відновлення аграрного сек-

тору України – не як заміна традиційного землеробства, а як його інноваційне доповнення. Це дозволить забезпечити стабільне виробництво продовольства, підвищити конкурентоспроможність українського аграрного експорту та зробити крок до більш стійкої й технологічно розвиненої біоекономіки.

Крім того, підвищення продуктивності сільського господарства завдяки ГМ-технологіям безпосередньо може сприяти розвитку біоекономіки, розширюючи доступність біомаси для виробництва біопалива, біопластиків, кормів і біоматеріалів. Зокрема, виробництво біопалива може забезпечити стабільний попит на сировину, насамперед на багаторічні культури, створюючи додаткові ринки збуту та стимулюючи аграрне виробництво. Уже сьогодні значна частка світових сільськогосподарських ресурсів використовується для цієї мети: близько 16% кукурудзи, 20% цукру, 19% соєвої олії та 16% пальмової олії спрямовуються на виробництво біопалива. Хоча отримання дозволів на польові випробування генетично модифікованих енергетичних культур є складним і затратним процесом, Україна має необхідний науковий потенціал та інфраструктуру для його реалізації. ГМ-культури, оптимізовані для підвищеного вмісту крохмалю чи олії (зокрема кукурудза, цукровий буряк і ріпак), можуть стати ключовою сировиною для зростаючої вітчизняної галузі виробництва біогазу, біометану та біодизелю. Таке біопаливо здатне не лише частково компенсувати втрату імпорту викопного палива, але й підтримати кліматичні цілі України, узгоджені з європейськими стандартами сталого розвитку.

Окрім енергетичного сектору, ГМО-технології відкривають нові можливості у промисловій біотехнології – від виробництва ферментів, фармацевтичних препаратів і біорозкладних матеріалів до створення екологічно безпечних альтернатив синтетичним продуктам. Розвиток відповідної правової та інституційної бази дозволить українській науці й промисловості повноцінно інтегруватися у глобальну біоекономіку.

Крім економічних переваг, біотехнології відіграють важливу роль у кліматичній адаптації. В умовах зростання кліматичної волатильності та екологічних наслідків війни генетично модифіковані культури, стійкі до посухи, засолення ґрунтів і нестачі по-

живних речовин, можуть забезпечити стабільність виробництва та підтримати продовольчу безпеку. Такі рішення не лише зміцнюють стійкість сільського господарства, а й формують науково обґрунтовану основу для довгострокового відновлення та екологічної рівноваги в аграрному секторі України.

На глобальному рівні 71 країна має законодавче регулювання щодо генетично модифікованих культур, з яких 29 дозволяють їхнє вирощування, а 42, включно з 26 державами-членами ЄС, – офіційний імпорт. За даними International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications (ISAAA), у 2019 році ГМ-культури вирощувалися на площі 190,4 млн гектарів у 29 країнах, що становить близько 14% світових орних земель. Попит на продукцію, отриману з генетично модифікованих рослин – сої, кукурудзи, ріпаку, рису, пшениці, картоплі та цукрового буряку – продовжує зростати, попри наявність регуляторних обмежень у деяких державах.

Світова тенденція свідчить про стале розширення застосування біотехнологій у сільському господарстві, і Україна не є винятком. Згідно з даними, представленими на Українському аграрному конгресі в Києві, близько 68% представників агробізнесу підтримують легалізацію та впровадження вирощування ГМО. Такий показник відображає готовність сектору інтегрувати біотехнологічні інновації за умови створення чіткої, прозорої та надійної нормативно-правової бази.

Однак, до будь-якого розгляду питання впровадження ГМ-культур слід підходити обережно. Без надійної, науково обґрунтованої системи регулювання ці інновації можуть залишитися нереалізованими або юридично неоднозначними. Ефективна імплементація біотехнологій вимагає сильної регуляторної інфраструктури, громадського діалогу та механізмів оцінки ризиків і простежуваності. Останні правові ініціативи, зокрема новий Закон України щодо ГМО, спрямований на гармонізацію із законодавством ЄС, є важливим кроком до формування довіри та посилення інституційного потенціалу держави. Водночас необхідно гарантувати, щоб розвиток біотехнологічного сектору не підривав позиції органічного виробництва та не створював нерівних

умов для дрібних фермерських господарств, які залишаються основою продовольчої безпеки країни.

Крім того, узгодження нормативних актів України зі стандартами ЄС у сфері безпеки харчових продуктів і біотехнологій може стати ключовим чинником інтеграції країни у стійкі ланцюги створення вартості та подальшої інтеграції її економіки в європейську та світову біоекономіку.

У рамках післявоєнного відновлення пріоритетом має бути прагматичний і юридично виважений підхід до модернізації сільського господарства. Створення прозорої, науково обгрунтованої нормативно-правової бази для ГМО є не лише питанням національної безпеки, а й виконанням міжнародних зобов'язань України. Застосовуючи біотехнологічні інновації та гармонізуючи регуляторну практику з європейською, Україна здатна посилити свій внесок у глобальну продовольчу безпеку, залучити прямі іноземні інвестиції та закріпити репутацію надійного і стратегічного партнера у сільському господарстві на європейській і міжнародній арені.

Черкашина Марина Костянтинівна

*доцент кафедри екологічного права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент*

Соколова Алла Костянтинівна

*доцент кафедри екологічного права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, доцент*

**ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИРЕКТИВИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 2004/35 ПРО
ЕКОЛОГІЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В
ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ**

Директива 2004/35 Європейського Парламенту і Ради ЄС про екологічну відповідальність, спрямовану на попередження екологічної шкоди та усунення її наслідків (Страсбург, 21 квітня 2004 року) регламентує лише питання завдання шкоди навколишньому середовищу, що дозволило Європейському Союзу виділити екологічну відповідальність як вид юридичної відповідальності [1]. Також Директива закріплює дефініцію «екологічна шкода» (шкода, завдана навколишньому середовищу) у ст. 2 (п. 1), яка визначається як: - шкода, завдана біологічним видам та природним ареалам, що перебувають під охороною, зокрема, будь-яка шкода, що значною мірою впливає на запровадження або підтримку сприятливого стану збереження таких природних ареалів або біологічних видів; - шкода, що вражає водні ресурси, зокрема, шкода, що значною мірою негативно впливає на екологічний, хімічний або кількісний стан або екологічний потенціал зазначених водних ресурсів, відповідно до їх визначення в Директиві 2000/60/ЄС; - шкода, що вражає ґрунти, зокрема будь-яке зараження ґрунтів, що викликає ризик значних негативних наслідків для здоров'я людини від безпосереднього або не безпосереднього проникнення у поверхню або в ґрунт речовин, препаратів, організмів або мікроорганізмів.

Директива застосовується до шкоди, завданої навколишньому середовищу одним із перелічених в Додатку III видів професійної діяльності, а також до неминучої загрози такої шкоди, що походить від одного з таких видів діяльності [1, ст. 3, п. 1].

Заходи щодо усунення шкоди означають будь-яку дію або їх комбінацію, включаючи пом'якшення або тимчасові заходи щодо відновлення, реабілітації або переміщення пошкоджених природних ресурсів та/або погіршення якостей, або забезпечення рівноцінної альтернативи цим ресурсам або якостям, як передбачено Додатком II (усунення шкоди, завданої водам, землям) [1, ст. 2, п. 11]. Процедура усунення екологічної шкоди відрізняється в залежності від природного ресурсу.

Відновлення, враховуючи природне відновлення, означає у випадку водних ресурсів та біологічних видів та природних ареалів, що знаходяться під охороною, повернення природних ресурсів, яким було завдано шкоду або порушених послуг у їх вихідний стан та, у випадку шкоди, що вражає ґрунти – усунення будь-якого значного ризику негативних наслідків для здоров'я людини [1, ст. 2, п. 15].

Важливим є те, що в якості цілей відшкодування екологічної шкоди Директива передбачає не тільки відновлення навколишнього середовища, але й попередження екологічної шкоди. Мета екологічної відповідальності, передбаченої Директивою, полягає у тому, щоб спонукати господарюючих суб'єктів вживати заходів щодо мінімізації екологічної шкоди у відповідності із принципом сталого розвитку, а також безпосередньо відновлювати порушений стан навколишнього середовища.

Аналізуючи чинне екологічне законодавство України, треба відмітити його невідповідність європейському законодавству у розглядуваній сфері, тому що положення Директиви 2004/35 Європейського Парламенту і Ради ЄС про екологічну відповідальність досі не знайшли у ньому свого закріплення.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає екологічну шкоду як шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища [2, ст. 69]. Щодо природних ресурсів в

екологічному законодавстві застосовуються терміни «відтворення» та «відновлення», проте законодавець не закріплює їх визначення. В юридичній літературі поняття «відтворення» трактується по-різному з огляду на проблему відтворення того чи іншого природного ресурсу, а відновлення природних ресурсів розглядається як спосіб їх відтворення [3, с. 115].

Справедливим вбачається висновок М. М. Сірант, що «визначення поняття шкоди навколишньому середовищу дається в законодавстві України фрагментарно. Різні компоненти або не розкриваються, або описуються через інші терміни, а це не сприяє попередженню екологічної шкоди» [4, с. 81]. Авторка пропонує внести більш повні поняття у Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» для уніфікації законодавчої та правозастосовної діяльності.

О. М. Ткаченко у своїй науковій праці, аналізуючи поняття і структуру екологічної шкоди, умови та особливості її відшкодування, обґрунтовує висновок щодо існування окремого виду юридичної відповідальності – еколого-правової [5]. Погоджуючись з авторкою, вважаємо необхідним на законодавчому рівні вдосконалити та закріпити поняття і структуру «екологічної шкоди», розробити єдині принципи розрахунку її розміру, які враховували б насамперед екологічний фактор та значення природного ресурсу для екологічної системи. Також потребує приведення у відповідність до міжнародного законодавства низка нормативно-правових актів, зокрема, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Так, аналіз судових справ в Україні свідчить про непоширеність практики ефективного відтворення природних ресурсів особами-правопорушниками. Предметом спорів, що розглядаються господарськими судами України щодо заподіяння шкоди державі внаслідок недотримання підприємствами, установами й організаціями вимог екологічного законодавства при здійсненні господарської діяльності, в переважній більшості випадків є стягнення заподіяної шкоди, розмір якої визначається залежно від виду заподіяння шкоди відповідно до встановлених методик і такс [6].

Щодо реалізації відшкодування екологічної шкоди, завданої, наприклад, водним об'єктам, слід зазначити, що принцип плат-

ності водокористування та відшкодування збитків закріплено у Водному кодексі України [7, ст. 49, ст. 111]. Проте, не закріплено пріоритет відшкодування екологічної шкоди в натуральній формі; не застосовується правило, відповідно до якого усунення екологічної шкоди щодо вод досягається через відновлення об'єкта до його вихідного рівня шляхом «первинного, додаткового та компенсуючого відновлення»; не урегульована ситуація, коли порушник не виконує свої обов'язки з відшкодування шкоди; відсутні положення щодо забезпечення запобігання екологічній шкоді. Тому пропонуємо внести відповідні доповнення до Водного кодексу України, безумовно враховуючи основні положення Водної Рамкової Директиви ЄС 2000/60 та нещодавно прийнятої Європейської стратегії водної стійкості (2025 р.) [8; 9].

Отже, крім вищезазначеного, задля успішного впровадження положень Директиви 2004/35 Європейського Парламенту і Ради ЄС про екологічну відповідальність у законодавстві України необхідно закріпити відповідні правові норми щодо пріоритету відшкодування екологічної шкоди в натурі; обов'язок суб'єкта, який спричинив шкоду проводити відновлювальні заходи, а також можливість вимагати від порушника вживання не лише відновлювальних, але й превентивних заходів, спрямованих на недопущення виникнення екологічної шкоди; позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди; закріплення норми, згідно якої використання механізму екологічної відповідальності можливе тільки за умови встановлення екологічної шкоди, яку можна чітко порахувати та ін. Вочевидь, усі ці зміни потребують змін інституту відшкодування екологічної шкоди, а також формування самостійного виду юридичної відповідальності – екологічної, тому що саме вона може бути найбільш ефективною для забезпечення конституційного права кожного на безпечне довкілля.

1. *Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європ. Парламенту та Ради від 21 квіт. 2004 р. Офіційний вісник ЄС. 2004. L 143. С. 56–75. Ред. від 01.05.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (дата звернення: 05.11.2025).*

2. *Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546. Ред. від 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення: 05.11.2025).*
3. *Оверковська Т. К. Правові засади відтворення природних ресурсів. Право і суспільство. 2022. № 1. С. 112–118. DOI: 10.32842/2078-3736/2022.1.16.*
4. *Сірант М. М. Доктринальний підхід до визначення екологічної шкоди у Європейському Союзі та в Україні. Юридичний бюлетень. 2020. Вип. 14. С. 76–84. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2020.14.09.*
5. *Ткаченко О. М. Еколого-правова відповідальність: проблеми та шляхи вдосконалення. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 1034. Серія: Право. 2012. Вип. № 13. С. 274–277.*
6. *Про результати вивчення та узагальнення судової практики вирішення господарськими судами спорів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища : узагальнення суд. практики Вищ. госп. суду України від 1 січ. 2009 р. Вісник господарського судочинства. 2009. № 9. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0003600-09> (дата звернення: 05.11.2025).*
7. *Водний кодекс України : від 6 черв. 1995 р. № 213/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189. Ред. від 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.11.2025).*
8. *Про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики : Директива 2000/60/ЄС Європ. Парламенту та Ради від 23 жовт. 2000 р. Офіційний вісник ЄС. 2000. L 327. С. 1–73. Ред. від 20.11.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962 (дата звернення: 05.11.2025).*
9. *Європейська стратегія водної стійкості = European Water Resilience Strategy : прийнята Європ. Комісією 4 черв. 2025 р. URL: https://environment.ec.europa.eu/publications/european-water-resilience-strategy_en (дата звернення: 05.11.2025).*

Шеховцов Володимир Володимирович

*професор кафедри екологічного права, декан
факультету адвокатури Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, доктор
юридичних наук, професор*

Кондратенко Дарина Юріївна

*доцент кафедри земельного та аграрного права,
заступник декана факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук*

**ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ
ПОПУЛЯЦІЙ ДИКИХ ТВАРИН: ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ РЕВАЙЛДИНГУ**

Ревайлдинг як сучасна природоохоронна концепція передбачає цілеспрямоване відновлення природних процесів, середовищ існування та популяцій диких тварин шляхом перетворення земельних ділянок на території з мінімальним втручанням людини. У міжнародній практиці цей підхід розглядається як ефективний інструмент екологічної реставрації, відновлення екосистемних функцій, підвищення біорізноманіття та формування моделей сталого використання природних територій [10]. Для України, яка внаслідок війни зазнала значних втрат природних комплексів, зменшення популяцій диких тварин та деградації середовищ існування, ревайлдинг набуває стратегічного значення як механізм довгострокового екологічного та соціально-економічного відновлення.

Правові засади охорони природних комплексів та земель в Україні закріплені у Законах України «Про природно-заповідний фонд України» [3], «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], Земельному кодексі України [1] та Законі України «Про тваринний світ» [4]. Ці акти встановлюють загальні вимоги до охорони природних ресурсів та режимів використання земель. Проте в чинному законодавстві відсутнє визначення ревайлдингу як окремого виду природоохоронної діяльності, а також відсутні

спеціальні юридичні режими використання земель для природного відновлення.

Нині найбільш наближеним правовим механізмом є створення або розширення територій природно-заповідного фонду (ПЗФ), однак ревайлдинг часто здійснюється на землях, що не входять до ПЗФ — приватних, комунальних, сільськогосподарських угіддях. Земельне законодавство не містить правової категорії, наприклад, «землі для відновлення дикої природи», що ускладнює визначення чіткого правового статусу таких територій, режиму їхнього використання, можливості укладення довгострокових договорів та надання компенсацій землевласникам.

Проблемним залишається і питання ветеринарно-санітарного та екологічного контролю у процесі реінтродукції або повернення тварин. Закон «Про тваринний світ» [4] регламентує загальні аспекти охорони, однак не передбачає процедур оцінки ризиків, карантинування, ветеринарного нагляду чи системного моніторингу стану популяцій при їх відновленні. Аналогічно, Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [5] не містить чіткої регламентації проведення ОВД для проєктів ревайлдингу, хоча повторне заселення територій окремими видами може мати значний екологічний ефект.

У міжнародному праві основою для реалізації ревайлдингових проєктів є Конвенція про біологічне різноманіття (CBD) [6] та Бернська конвенція про охорону європейської дикої природи та природних середовищ існування [9], Nature Restoration Law — регламент Європейського Союзу, ухвалений у червні 2024 року, який встановлює обов’язкові цілі для відновлення деградованих екосистем на території ЄС до 2050 року, визнають необхідність збереження видів і відновлення природних середовищ.

Європейська стратегія біорізноманіття до 2030 року [7] передбачає цілі з відновлення деградованих екосистем, створення умов для екологічної реінтродукції видів та стимулювання природоорієнтованих підходів у землекористуванні. Документи IUCN щодо реінтродукції і трансплантації видів [11] встановлюють наукові та етичні стандарти, зокрема щодо необхідності оцінки впливів, контролю генетичної відповідності та моніторингу.

Європейська практика пропонує гнучкі форми правового оформлення використання земель для ревайлдингу:

- консерваційні угоди (conservation agreements) між землевласниками та фондами;
- добровільні договори природоохоронного менеджменту;
- податкові стимули для власників земель, що передають території під природне відновлення;
- створення приватних заповідних територій;
- платежі за екосистемні послуги (PES).

Ініціатива Rewilding Europe демонструє успішні приклади застосування таких інструментів, зокрема в регіонах Дунайських угідь, у Нідерландах (Oostvaardersplassen), Німеччині, Польщі та Румунії [10].

Ці проєкти підтверджують, що ефективне правове забезпечення включає баланс інтересів землевласників, громад і природоохоронних організацій, а також наявність компенсаційних механізмів у разі шкоди господарській діяльності.

В Україні позитивним прикладом природного відновлення є діяльність біосферного заповідника «Асканія-Нова», а також степові відновлювальні проєкти за участю наукових установ і природоохоронних організацій. Проте їх масштабування обмежене відсутністю спеціальних правових інструментів.

Ключовими проблемами правового регулювання ревайлдингу в Україні є відсутність законодавчого визначення цього поняття, що унеможливорює його офіційне закріплення як виду природоохоронної діяльності та створює правову невизначеність для органів влади, землевласників та потенційних інвесторів. Неврегульованим залишається й статус земель, що передаються під природне відновлення: чинні категорії земель не передбачають гнучкого режиму, необхідного для тривалого відновлення природних процесів і популяцій диких тварин. Значним викликом є також відсутність механізмів компенсацій землевласникам у разі обмеження їх права користування землею, що суперечить принципам добровільності та справедливості, визнаним у міжнародній практиці природоохоронних угод. Додатковою проблемою виступає відсутність чітких процедур реінтродукції тварин

та ветеринарного контролю, що створює ризики для здоров'я тварин, екосистемної рівноваги та безпеки населення. Водночас українське законодавство залишається недостатньо інтегрованим із міжнародними стандартами, зокрема Конвенції про біологічне різноманіття (CBD) та рекомендаціями IUCN, які містять докладні керівні принципи щодо реінтродукції, відновлення середовищ існування та управління популяціями.

Для вдосконалення законодавства України та гармонізації його з європейськими підходами пропонується комплекс юридичних рішень. Передусім доцільно законодавчо визначити ревайлдинг у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» як діяльність з відновлення природних екосистем і популяцій диких тварин, що забезпечить єдність термінології та правозастосування. Наступним кроком має стати створення окремого правового режиму земель шляхом внесення змін до Земельного кодексу України. Нова категорія забезпечить гнучкий режим природокористування, відмінний від класичних територій природно-заповідного фонду, але придатний для довгострокового управління природними процесами. Для земель приватної та комунальної власності варто передбачити можливість укладення договорів про природоохоронне використання земель (аналог conservation agreements), що дозволить поєднати інтереси землевласників і природоохоронних органів на добровільній та взаємовигідній основі. Окремим нормативним актом слід детально врегулювати процедури реінтродукції тварин, включаючи заходи ветеринарного контролю, карантинування, оцінку екологічних ризиків, генетичну відповідність та моніторинг популяцій відповідно до рекомендацій IUCN [11]. Важливо також запровадити компенсаційні та стимулюючі механізми: податкові пільги, грантові програми, державні та місцеві програми фінансування, платежі за екосистемні послуги та відшкодування збитків виробникам у разі завдання шкоди дикими тваринами. Усі ці механізми мають бути узгоджені зі стандартами ЄС, насамперед цілями Європейської стратегії біорізноманіття до 2030 року, що передбачає масштабне відновлення природних територій і посилення заходів екологічної реінтродукції видів [7]. Таке комплексне оновлення законодавства створить підґрунтя для ефективної імплементації

ревайлдингу в Україні та забезпечить баланс між екологічними цілями, економічними інтересами землевласників і міжнародними зобов'язаннями держави.

Ревайлдинг відкриває нові можливості для відновлення природних екосистем та популяцій диких тварин в Україні, особливо в умовах воєнних екологічних втрат. Проте для його ефективного впровадження необхідна модернізація правового регулювання: запровадження юридичного визначення ревайлдингу, створення гнучкого правового режиму земель, розроблення процедур реінтродукції тварин та забезпечення компенсацій землевласникам. Використання європейського досвіду та міжнародних стандартів дозволить Україні інтегрувати сучасні природоохоронні інструменти та забезпечити сталий розвиток природних територій відповідно до вимог ЄС.

1. *Земельний кодекс України* : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // *Відомості Верховної Ради України*.
2. *Про охорону навколишнього природного середовища* : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // *Відомості Верховної Ради України*.
3. *Про природно-заповідний фонд України* : Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII // *Відомості Верховної Ради України*.
4. *Про тваринний світ* : Закон України від 13.12.2001 № 2894-III // *Відомості Верховної Ради України*.
5. *Про оцінку впливу на довкілля* : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII // *Відомості Верховної Ради України*.
6. *Convention on Biological Diversity (CBD)*. 1992. United Nations.
7. *EU Biodiversity Strategy for 2030*. European Commission, 2020.
8. *Rewilding Europe – Principles and Guidelines*. Rewilding Europe, official materials.
9. *Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention)*. Council of Europe, 1979.
10. *Rewilding Europe. Annual Reports and Project Descriptions*. 2018–2024.
11. Linnell J., Boitani L. *Guidelines for Reintroductions and Translocations*. IUCN Publications.
12. Navarro L. M., Pereira H. M. *Rewilding Abandoned Landscapes in Europe*. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 2015.
13. Perino A. et al. *Rewilding Complex Ecosystems*. Science, 2019.
14. Jepson P., Schepers F. *Making Space for Rewilding*. *Land Use Policy*, 2020.

Шульга Михайло Васильович

*професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових
наук України*

Чоломбитько Юлія Олександрівна

доктор філософії в галузі права

**ДО ПИТАННЯ ПРО ІНСТРУМЕНТАРІЙ
ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ
РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА
ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ**

Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель завжди являє собою комплекс взаємопов'язаних заходів, реалізація яких спрямована на підвищення зацікавленості носіїв земельних прав, що здійснюють використання земель, у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, здійсненні заходів із захисту земельних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності людини. Основні правові форми економічного стимулювання закріплені ст. 205 ЗК України. Натомість системний аналіз чинного законодавства свідчить про існування й інших форм економічного стимулювання. Так, наприклад, роль та значення плати за землю полягає не тільки у наповненні бюджетних коштів або реалізації економічних інтересів власника земельної ділянки, а й у стимулюванні ефективного та раціонального використання землі.

В умовах сьогодення з урахуванням сучасного стану вітчизняних земельних ресурсів потребує окремої уваги можливість здійснення попереджувальних стимулюючих заходів, які стосуються не тільки антропогенних, а і природних факторів, що можуть впливати на стан земель. Мова йде, скажімо, про деградацію або ерозію земель, яка має, в тому числі, і природне походження [1, с. 62-86].

Відомо, що на ефективність управління земельними ресурсами впливає застосування не тільки імперативних, а й диспозитивних методів правового впливу, які мають бути спрямовані на забезпечення раціонального і сталого використання та охорони земель. Особлива цінність земельних ресурсів зумовлює необхідність запровадження таких правових та економічних механізмів, які б спонукали землевласників і землекористувачів до самостійного впровадження найбільш раціональних способів використання земельних ділянок. З огляду на зазначене, економічне стимулювання можна вважати інструментом компенсації витрат або надання певних преференцій суб'єктам, які добровільно «перевищують мінімальні вимоги законодавства» щодо забезпечення сталого користування землею.

Статтею 205 ЗК України визначено форми такого стимулювання (пільги, компенсації, звільнення від плати за земельні ділянки), які можуть безпосередньо впливати на поведінку землевласників або землекористувачів та є по суті державними привілеями. Водночас, у контексті правового регулювання економічного заохочення, цікавим видається дослідити питання функціонального співвідношення між інвестиційною діяльністю у сфері земельних відносин та формами сучасних стимулюючих заходів, визначених законодавством, а також з'ясувати вплив інвестицій на забезпечення сталого використання земельних ресурсів.

У широкому розумінні, інвестиції у сфері земельних ресурсів – це матеріальні та інтелектуальні вкладення, що безпосередньо впливають на територіальну організацію, потенційну та ефективну родючість, ринкову оборотоздатність земельних ділянок, тощо. Цей підхід, підтримуваний науковцями, зокрема у сфері інвестицій в земельні ділянки сільськогосподарського призначення - П. Ф. Кулиничем, охоплює не лише прямі державні дотації, а й капіталовкладення, зроблені за рахунок приватних, комунальних чи державних джерел, спрямовані на меліорацію, впровадження інноваційних технологій, протиерозійні заходи, тощо [2, с. 115]. Як слушно зазначає О. Вівчаренко, стимулююча функція в сфері землекористування може проявлятися як у заохоченні застосування інноваційних технологій в сфері землекористування, створен-

ні та поширенні даних про привабливість земельних ділянок для інвестування, так і у проведенні оцінки результативності капіталовкладень у поліпшення якості ґрунтів і земельного фонду [3].

Інвестиційна діяльність у сфері земельних ресурсів може бути охарактеризована як самостимулюючий економічний механізм, оскільки вона має низку позитивних результатів, які охоплюють не тільки економічну ефективність, а і раціональне використання земельних ресурсів. Наприклад, капіталовкладення у меліорацію, інноваційні технології та поліпшення якості ґрунту безпосередньо призводять до збільшення ефективної родючості ґрунтів та, як наслідок, до зростання прибутковості землекористування. В той же час, таке якісне поліпшення забезпечує підвищення вартості земельної ділянки через підвищення її продуктивного потенціалу, створюючи додаткову економічну вигоду для землевласника. Крім того, інвестиції у земельні ресурси спонукають землевласників та землекористувачів до дбайливого ставлення і збереження земельних ресурсів, оскільки вкладений капітал вимагає підтримання досягнутого рівня поліпшення земель. Сукупність наведених економічних та екологічних ефектів створює додатковий фінансовий потік, який формує внутрішній ресурс для подальшого реінвестування у заходи з охорони та раціоналізації, тим самим забезпечуючи циклічність і самодостатність даного механізму.

Насамкінець зазначимо, що стимулюючі заходи впливу на поведінку землевласників та землекористувачів мають бути спрямовані не тільки на забезпечення раціонального та ефективного використання і охорони земель, а й на відновлення земель, порушених внаслідок повномасштабної агресії російської федерації.

1. *Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника та к.е.н., проф. М. К. Шапочки. Суми: ВТД «Університетська книга» 2005. 759 с.*
2. *Кулинич П. Ф. Правові проблеми формування інвестиційної привабливості земель сільськогосподарського призначення. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання. Монографія. За ред. В. І. Семчика. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 271 с.*

3. Вівчаренко О. Стимулююча функція охорони земель. Віче. № 2, січень 2010. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1828> (дата звернення: 06.11.2025).

|||||

ДОБРОБУТ ТВАРИН ЯК КОМПОНЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОНАННЯ ДОРОЖНЬОЇ КАРТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ НА 2025-2027 РОКИ

Євроінтеграційний курс України передбачає не лише формальне наближення законодавства до стандартів ЄС, а й трансформацію публічної політики відповідно до європейських цінностей. Однією з таких цінностей є визнання добробуту тварин як складової аграрної, екологічної та етичної політики Союзу. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, власне, закріплює обов'язок нашої держави поступово наближати законодавство у сферах санітарних і фітосанітарних заходів та ветеринарії до норм ЄС, що включає і блок регулювання добробуту сільськогосподарських тварин, до прикладу [1].

У 2025 р. Держпродспоживслужба спільно з європейськими експертами презентувала Дорожню карту щодо забезпечення впровадження законодавства ЄС про благополуччя тварин в Україні на 2025–2027 роки, яка деталізує кроки з адаптації національного законодавства, інституційних механізмів контролю та системи навчання операторів ринку [2]. Це надає можливість оцінити, наскільки добробут тварин уже інтегрований у євроінтеграційний порядок денний України, і окреслити перспективи виконання взятих державою зобов'язань у цьому контексті.

Законодавство ЄС у сфері добробуту тварин характеризується секторальним підходом і поєднанням загальних та спеціальних актів. Базовим документом для регулювання відносин щодо сільськогосподарських тварин є Директива 98/58/ЄС про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей, яка встановлює мінімальні стандарти щодо умов утримання, догляду та поводження з тваринами на фермах [3]. Вона закріплює загальний обов'язок держав-членів забезпечувати відсутність зайвих страждань, болю та травм і створює базис для більш деталізованих вимог у спеціальних директивах. Другим ключовим елементом у цій системі регулювання є Регламент (ЄС) № 1/2005 про захист тварин під час транспортування та пов'язаних операцій, який установлює вимоги до поміщення тварин до транспорту, умов завантаження, щільності розміщення, тривалості перевезень тощо [4]. Цей регламент прямо впливає на транскордонну торгівлю живими тваринами, зокрема у форматі експорту з третіх країн до ЄС.

Якщо повернутися до України та її зобов'язань у досліджуваній сфері перед ЄС, то варто зазначити, що Угода про асоціацію закріплює, що Україна зобов'язується поступово наблизити своє законодавство у сфері санітарних і фітосанітарних заходів до законодавства ЄС, у тому числі шляхом впровадження відповідних регламентів і директив, які регулюють добробут тварин на фермах, під час транспортування та забою [1]. Добробут тварин тут прямо не виділено в окремий розділ, але він вбудований у блок ветеринарних і фітосанітарних вимог до торгівлі аграрною продукцією.

Українська юридична доктрина також акцентує на тому, що виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію у сфері санітарних і фітосанітарних заходів відбувається із суттєвими затримками, а гармонізація законодавства щодо добробуту тварин потребує системного перегляду профільних законів і підзаконних актів [7]. У цьому контексті затвердження Дорожньої карти 2025–2027 рр. означає спробу перейти від фрагментарного нормотворення до планового процесу імплементації законодавства ЄС.

Ведучи мову безпосередньо про вже згадану раніше Дорожню карту щодо забезпечення впровадження законодавства ЄС про

благополуччя тварин в Україні на 2025–2027 роки (далі – Дорожня карта), слід зауважити, що у ній визначено мету, основні напрями, очікувані результати та відповідальних виконавців [2].

Метою Дорожньої карти є планування та реалізація заходів щодо наближення національного законодавства про добробут сільськогосподарських тварин до вимог ЄС; створення системи державного контролю за дотриманням цих норм; підвищення обізнаності працівників галузі; взаємодії з міжнародними партнерами та проєктами технічної допомоги [2].

Дорожня карта охоплює кілька блоків.

1. **Нормотворчий блок.** Передбачає підготовку актів, що імплементують вимоги Директиви 98/58/ЄС та інших актів ЄС, включаючи поетапне підвищення стандартів утримання тварин [3].

2. **Контроль та інституційна спроможність.** Йдеться про розбудову системи державного контролю: підготовку інспекторів, створення процедур перевірок та рекомендацій для операторів ринку. Особлива увага приділена інтеграції вимог Регламенту № 1/2005 щодо транспортування тварин [4].

3. **Освітньо-інформаційний блок.** Передбачає тренінги, семінари та інформаційні кампанії для фермерів, ветеринарів і працівників підприємств щодо нових стандартів [2].

4. **Моніторинг і звітність.** Визначено індикатори виконання, строки та механізми моніторингу, що дозволяють оцінювати ефективність гармонізації.

Таким чином, Дорожня карта є інструментом практичної реалізації євроінтеграційних зобов'язань у сфері добробуту тварин. В той же час питання добробуту тварин у ЄС давно виходить за межі ветеринарної сфери й охоплює етичний, екологічний та освітній виміри. Дослідження підкреслюють, що інтеграція європейського підходу у професійну освіту є стратегічною умовою сталого розвитку аграрного сектору [6].

Європейська Комісія у звіті 2025 р. наголошує, що Україна повинна не лише наблизити законодавство, а й посилити адміністративні спроможності та підготувати план модернізації виробничих потужностей [5]. Добробут тварин стає показником загальної готовності країни до інтеграції у внутрішній ринок ЄС.

Щодо ключових **викликів** для України в контексті реалізації:

1. **Нормативно-правові.** Українське законодавство містить окремі норми щодо добробуту тварин, але вони фрагментарні, неповністю відтворюють вимоги ЄС, а практика їх застосування нерівномірна [7].

2. **Інституційні та адміністративні.** Потрібні розвинена система контролю, достатня кількість підготовлених інспекторів і чітка взаємодія між органами влади. В умовах воєнного стану це ускладнюється.

3. **Економічні.** Запровадження стандартів ЄС часто потребує модернізації ферм, транспорту й боєнь, що є фінансово складним для багатьох виробників. Без державної підтримки та доступу до інструментів ЄС виконання Дорожньої карти буде частковим [3; 4].

4. **Кадрові та освітні.** Імплементация вимог ЄС неможлива без оновлення навчальних програм, системи підвищення кваліфікації та взаємодії МОН, ЗВО й галузевих асоціацій [6].

Водночас Дорожня карта має важливі **перспективи**: посилення позицій української продукції на ринку ЄС; інтеграція в європейські наукові й освітні мережі з animal welfare; підвищення довіри споживачів і формування внутрішнього запиту на етичні стандарти у тваринництві.

Висновки. Добробут тварин у праві ЄС є не лише технічним елементом санітарних і фітосанітарних вимог, а й відображенням ціннісного підходу до сільськогосподарської політики. Для України його імплементация є невід'ємною складовою євроінтеграційного курсу.

Угода про асоціацію та звіт Європейської Комісії за 2025 рік фіксують чітке очікування щодо завершення гармонізації законодавства України з *acquis* ЄС у сфері добробуту тварин і посилення адміністративної спроможності для його реалізації.

Дорожня карта 2025–2027 рр. є важливим кроком до системної імплементации законодавства ЄС, оскільки поєднує нормативні, інституційні та освітні заходи й встановлює часові рамки їх виконання.

Попри зазначені виклики, виконання Дорожньої карти може стати каталізатором для комплексної модернізації українського

тваринництва, посилення конкурентоспроможності продукції на ринку ЄС та утвердження добробуту тварин як невід'ємної складової європейської ідентичності України.

1. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний договір від 27.06.2014 р. № 984 011. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011*
2. *Roadmap for ensuring the implementation of EU legislation on animal welfare in Ukraine for 2025–2027 (Дорожня карта щодо забезпечення впровадження законодавства ЄС про благополуччя тварин в Україні на 2025–2027 роки). Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. 2025. URL: <https://dpss.gov.ua/en/activity/food-safety-and-veterinary-medicine/animal-welfare>*
3. *Council Directive 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/58/oj>*
4. *Council Regulation (EC) No 1/2005 of 22 December 2004 on the protection of animals during transport and related operations. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2005/1/oj>*
5. *European Commission. Ukraine 2025 Report (Enlargement Package 2025). Brussels, 2025. Розд. щодо узгодження законодавства у сфері безпечності харчових продуктів, ветеринарії та добробуту тварин. URL: <https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/ukraine-report-2025.pdf>*
6. *Гуральська С. В. European approaches to animal welfare: perspectives for Ukrainian veterinary education. NVL VET Journal. 2025. С. 116-123. URL: <https://nvlvet.com.ua/index.php/journal/article/view/5619>*
7. *Коваленко Т.О. Виконання Україною Угоди про асоціацію з ЄС у сфері санітарних та фітосанітарних заходів. Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2025. № 1. С. 202-209. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/28-1.pdf>*

Власенко Юлія Леонідівна

*доцент кафедри екологічного права Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

Бевз Олена Володимирівна

*доцент кафедри екологічного права Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ESG У СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО ТА КЛІМАТИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Сучасне світове розуміння ESG (Environmental, Social, Governance) вийшло далеко за межі корпоративного комплаєнсу (відповідності вимогам) та перетворилося на систему міжнародних стандартів, що формує нову архітектуру екологічного та кліматичного регулювання. У XXI столітті ESG-фактори стали одним із головних механізмів перерозподілу капіталу в напрямі сталого розвитку, формуючи принципово нову модель прийняття рішень у приватному секторі, державному управлінні та глобальних фінансових інститутах. Їхній вплив на розвиток кліматичної політики й екологічних регуляторних підходів постійно зростає, а трансформація ESG стала одним із визначальних процесів сучасного міжнародного права.

Особливо яскраво ця роль проявляється в умовах війни Росії проти України, яка спричинила переосмислення механізмів забезпечення екологічної безпеки, кліматичної стійкості та обороноздатності демократичних держав. Дослідники підкреслюють, що саме війна стала каталізатором зміни уявлень про те, які інвестиції можуть вважатися «сталими», а які — несумісними з екологічними та кліматичними зобов'язаннями [1]. Така ревізія глобальних правил ESG створює складний контекст для України, яка одночасно здійснює масштабну оборону, відбудову та імплементацію міжнародних кліматичних стандартів.

ESG у сучасній міжнародній практиці виконує подвійну функцію. По-перше, це механізм екологічної відповідальності бізнесу, що включає вимірювання та зменшення вуглецевого сліду, управління природними ресурсами, адаптацію до змін клімату, впровадження низьковуглецевих технологій та дотримання стандартів корпоративної прозорості. Це безпосередньо пов'язано з виконанням Україною Паризької угоди, Угоди про асоціацію з ЄС та Національно визначеного внеску (НВВ), які визначають пріоритети декарбонізації та сталості розвитку. Імплементация ESG в Україні є інструментом забезпечення відповідності європейським вимогам CSRD, SFDR та таксономії сталих інвестицій, що є умовою інтеграції в єдиний ринок та отримання фінансової підтримки ЄС [3].

По-друге, ESG виконує роль фінансового фільтра: міжнародні банки розвитку, донори та інституційні інвестори надають підтримку переважно тим проектам, що відповідають принципам сталого розвитку. Це визначає доступ українських підприємств до фондів реконструкції, зокрема ЄБРР, ЄІБ, Світового банку [7, с. 320–336]. В умовах післявоєнної відбудови це стає критично важливим, адже обсяг фінансування напряду пов'язаний з якістю екологічної та кліматичної політики держави.

Після 2022 року світова логіка ESG зазнала безпрецедентної трансформації. Вперше за два десятиліття провідні фонди почали включати оборонні компанії до своїх інвестиційних портфелів, обґрунтовуючи це тим, що оборона демократій є елементом «соціальної стійкості» (S-компонента ESG) [1; 2]. Аналітичні центри ЄС, зокрема Bruegel, зазначають, що чинні норми сталого фінансування ЄС не містять загальної заборони на інвестиції в оборону: обмеження стосуються лише виробників заборонених видів озброєння — протитанкових мін, касетних боєприпасів, хімічної чи біологічної зброї [2]. Водночас виробництво «традиційних» озброєнь або ядерної інфраструктури не має формальної заборони.

За статистикою ринку, кількість ESG-фондів, що включають компанії ядерного та оборонного секторів, стрімко зростає після 2022 року [1]. Деякі європейські фондові оператори, серед них Allianz Global Investors, оголосили про перегляд політик виклю-

чення і повернення оборонних компаній у переліки дозволених активів [2].

Ця тенденція створює низку суперечностей з міжнародними принципами кліматичної політики та екологічного права. Зокрема, ядерна промисловість має надвисокий екологічний ризик по всьому циклу виробництва, оборонне виробництво має значний вуглецевий слід, а інвестиції у ВПК під маркою ESG створюють ризик «зеленого камуфляжу», коли екологічно шкідливі проєкти видаються сталими [5, с. 11]. Для України ці суперечності мають особливу актуальність, адже держава потребує модернізації та підтримки оборонного сектору, але водночас зобов'язана дотримуватися міжнародних кліматичних норм та демонструвати вибір на користь декарбонізації.

В Україні імплементація ESG відбувається у специфічних умовах — під час активної війни та інтеграції у європейський правовий простір. Попри значні виклики, Україна демонструє поступ у напрямі впровадження стандартів ESG: НБУ та Мінекономіки розробляють стандарти нефінансової звітності, українські підприємства впроваджують перші ESG-стратегії, приватний сектор інтегрує підходи сталого управління ризиками, а зростає попит на «зелені» фінансові інструменти, зокрема зелені облігації [6, с. 3]. Водночас відсутність спеціального закону про ESG стримує розвиток внутрішнього ринку сталих інвестицій та ускладнює входження українського бізнесу на ринки ЄС [5, с. 11]. Існуюча нормативна база є фрагментарною, а вимоги щодо нефінансової звітності поки що не охоплюють усіх секторів.

Україна зобов'язалася до 2030 року скоротити викиди парникових газів на 65% у порівнянні з рівнем 1990 року та досягти кліматичної нейтральності до 2060 року [9]. Однак війна значно ускладнила виконання цих зобов'язань. В умовах ESG виникають структурні суперечності: оборонна промисловість — енергоємна і вуглецево-інтенсивна; післявоєнна відбудова потребує великих обсягів цементу, сталі та енергії, що тимчасово збільшить викиди; міжнародні донори вимагають суворого дотримання кліматичних стандартів у всіх проєктах відбудови; прагнення України включити оборонні підприємства в «зелені» інвестиційні програ-

ми суперечить європейським принципам сталості [7, с. 320–336]. Таким чином, реалізація кліматичної політики України перебуває між вимогами міжнародних зобов'язань та потребами виживання й модернізації держави.

ESG має стати фундаментом післявоєнної відбудови України, забезпечуючи прозорість потоків фінансування, запобігання корупції, екологічну відповідальність реконструкційних проєктів, відповідність проєктів міжнародним кліматичним зобов'язанням, створення конкурентоспроможної економіки, орієнтованої на інновації та декарбонізацію [6, с. 4]. Україна має унікальне вікно можливостей — створити власну модель ESG, яка відповідатиме європейським стандартам, але враховуватиме національні особливості, військові й післявоєнні реалії. У цьому контексті ключовим завданням стає розроблення спеціального закону про ESG, інтеграція кліматичних критеріїв у всі політики відбудови та суворий контроль за фінансуванням оборонних проєктів, щоб уникнути спотворення принципів сталого розвитку.

Трансформація ESG у світі та в Україні засвідчує, що цей інструмент став не просто частиною корпоративної культури, а центральним елементом міжнародного кліматичного та екологічного регулювання. Війна Росії проти України актуалізувала його значення у сферах безпеки, розвитку суспільної стійкості та забезпечення прозорості відбудови. Водночас глобальна тенденція включення оборонних активів до ESG-портфелів створює ризики суперечності з міжнародними кліматичними зобов'язаннями. Для України ключовим завданням стає створення національної ESG-моделі, яка забезпечить відповідність Паризькій угоді та європейським кліматичним стандартам, унеможливить фінансування екологічно шкідливих оборонних проєктів, забезпечить прозорість післявоєнної реконструкції та сприятиме модернізації економіки й інтеграції до єдиного європейського ринку.

1. Schwartzkopff F., White N., Cohen C. *Nuclear Weapon Manufacturers Tap ESG Billions as War Sets Agenda* // Bloomberg. 24.08.2025. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2025-08-24/nuclear-weapon-manufacturers-tap-esg-billions-as-war-sets-agenda>
2. Merler S. *Sustainability rules are not a block on EU defence financing, but reputational fears are* // Bruegel Analysis. 17.03.2025. URL: <https://www.bruegel.org/analysis/sustainability-rules-are-not-a-block-on-eu-defence-financing-but-reputational-fears-are>

- bruegel.org/sites/default/files/2025-05/sustainability-rules-are-not-a-block-on-eu-defence-financing%2C-but-reputational-fears-are-10742_0.pdf*
3. *How to Improve the European Union's Sustainable Finance Framework*. Bruegel / Algebris. 2025. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/how-improve-european-unions-sustainable-finance-framework>
 4. YouControl. *Що таке ESG та чому це важливо для українського бізнесу*. 2025. URL: <https://youcontrol.com.ua/topics/shcho-take-esg-ta-chomu-tse-vazhlyvo-dlia-ukrayinskoho-biznesu/>
 5. Горбач В. В. *Фінансові інструменти декарбонізації: механізми зелених облігацій та ESG-інвестицій* // *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 75. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6154>
 6. Краснова І., Леценко Р. *Управління ESG-ризиками у корпоративному кредитуванні* // *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2025. № 3. С. 208–217. URL: <https://mdes.khmn.edu.ua/index.php/mdes/article/view/651/657>
 7. Щербакова О. *Світове кліматичне фінансування* // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2025. Т. 2, № 61. С. 320–336. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.61.2025.4725>
 8. Bloomberg News. *Allianz Global Investors to Drop Weapons Ban for Some ESG Funds*. 2025. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-03-31/allianz-global-investors-to-drop-weapons-ban-for-some-esg-funds>
 9. Міністерство енергетики України. *Національний план з енергетики та клімату України (до 2030 року)*. Київ, 2020. URL: <https://me.gov.ua/download/8c2d13af-bd66-43d1-a13a-20c1c7d652a0/file.pdf>

Гоштинар Світлана Леонідівна

*член Басейнової ради річок Причорномор'я, Громадської
ради при Державному агентстві водних ресурсів
України, кандидат юридичних наук*

**СУПУТНИКОВІ МЕТОДИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ
ЯК ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ
ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ В УМОВАХ
ВІЙНИ**

Повномасштабна військова агресія проти України, що триває з лютого 2022 року, становить значну загрозу для довкілля, здоров'я та добробуту населення. Руйнування енергетичної інфраструктури, промислових об'єктів, житлових районів призводить до утворення величезної кількості токсичних відходів, військового сміття та будівельних уламків, що негативно позначається на стані довкілля та загальній екологічній безпеці країни й регіону, становить загрозу для продовольчої, кліматичної й енергетичної безпеки загалом. З огляду на це важливе значення має екологічний моніторинг та аналіз екологічних наслідків, що здійснюється не лише усталеними методами, але й інноваційними методами, пов'язаними з космічною індустрією.

Метою публікації є огляд програм та відкритих джерел, які надають можливість Україні отримати доступ до важливої екологічної інформації, яку надають космічні технології.

Доступ до результатів супутникового дистанційного зондування можна отримати як на безкоштовних платформах, таких як Google Earth Engine, Sentinel Hub від Copernicus, Zoom Earth, USGS Earth Explorer, NASA Worldview, так і на сервісах, що надають знімки з вищою роздільною здатністю на комерційній основі, наприклад SkyWatch, EOSDA LandViewer, завдяки яким їх користувачі можуть переглядати, завантажувати, аналізувати дані відповідно до своїх потреб [1].

Sentinel Hub – це онлайн-платформа, що надає користувачам доступ до супутникових знімків, отриманих супутниками Європейського космічного агентства, супутниками NASA Landsat та MODIS та іншими їх постачальниками. Користувачі можуть

переглядати знімки за різні дати, виконувати базову обробку та аналіз зображень завдяки інтуїтивно зрозумілому інтерфейсу. Ці платформи дозволяють будь-якій людині, що має підключення до інтернету, завантажувати зображення середньої роздільної здатності практично будь-якої точки Землі практично в режимі реального часу, без необхідності технічних навичок або обчислювальних ресурсів. Хоча розширений аналіз на цих платформах неможливий, проста візуалізація багаточасових супутникових знімків дозволяє відслідковувати збитки інфраструктурі, вирубку лісів, забруднення та низку інших загроз навколишньому середовищу, спричинених воєнними конфліктами [2].

У відкритому доступі багато відомостей щодо того, як знайти супутникові знімки безкоштовно, як їх правильно інтерпретувати, що робить цей унікальний ресурс отримання інформації про навколишнє природне середовище доступним всім, від виробників сільськогосподарської продукції, до екологів, науковців тощо. Прикладом документування українською громадською організацією з використанням супутникових знімків та даних FIRMS (Система інформації про пожежі для управління ресурсами NASA, що входить до складу Системи даних та інформації NASA Earth Observing System – EOSDIS) екологічної шкоди, спричиненої війною, є діяльність Esoaction, яка разом з Greenpeace створила «Мапу екологічної шкоди», де інформація структурована відповідно типу шкоди [3].

Першим космічним апаратом, призначеним для спостереження за парниковими викидами в атмосферу, став супутник японського космічного агентства JAXA серії GOSAT, запущений у 2009 році, друга його модифікація GOSAT-2 – у 2018 році, термін експлуатації яких кінець 2025 року. Влітку 2025 року був введений в експлуатацію супутник GOSAT GW, який одночасно може спостерігати за парниковими викидами та водними об'єктами. Наразі глобальні дані про антропогенні викиди вуглекислого газу, отримані на основі супутникового дистанційного зондування, знаходяться у відкритому доступі, наприклад, на таких платформах, як Глобальний набір даних про щоденні викиди CO₂ з координатною сіткою GRACED, Відкритий реєстр даних про

CO₂ атмосферних досліджень EDGAR. До недоліків інформації, розміщеної на цих платформах ODIAC та EDGAR, слід віднести її неоперативність, оскільки її оприлюднення може займати не менше одного року, що, як зазначають дослідники, унеможливує оперативний моніторинг змін викидів CO₂. Дані GRACED відстають від реальності на один місяць, однак щодо деяких секторів викидів можуть не відображати фактичні зміни викидів CO₂ у зонах військових конфліктів [4].

Конфлікт між Іраком і Кувейтом, відомий як війна у Перській Затоці, є першим значним прикладом, коли супутникове дистанційне зондування стало ключовим інструментом для комплексного моніторингу її екологічних наслідків. Зокрема дані з супутників AVHRR, Landsat, SPOT використовувалися для документування змін у міських районах, рослинному покриві, прибережних екосистемах та динаміці піщаних дюн. Такі спостереження також застосовувалися для оцінки рівня забруднення діоксидом азоту, вуглекислим газом під час громадянської війни в Сирії, було відзначено зниження рівня забруднення за цими показниками.

Аналогічні дослідження проводяться з початку повномасштабної російської агресії в Україні. Так, у перші місяці війни було зафіксовано суттєве зниження рівня діоксиду азоту (NO₂), вуглекислого газу (CO₂) та інших шкідливих газів у великих міських та промислових районах України порівняно з довоєнним періодом, що пов'язано з міграційними процесами та пов'язаним з цим скороченням дорожнього руху [5], але значно збільшилося токсичне забруднення парниковими газами, пов'язаними із військовими діями, лісові пожежі та інші екологічні катаклізми [6]. Зокрема, згідно аналізу супутникових знімків, використаних для підготовки попередньої доповіді Європейської Комісії «Лісові пожежі в Європі, на Близькому Сході та в Північній Африці за площа України постраждала значної кількості лісових пожеж, склала 965 тис. га, найбільші з яких сталися в суху та спекотну погоду вздовж лінії фронту, і цей показник удвічі перевищує площу пожеж у ЄС за той же період [7].

Увага до навколишнього середовища в Україні призвела до створення програм, започаткованих міжнародними організаціями, до цілей яких належить моніторинг та реєстрація характе-

ру, масштабів та значущості екологічного впливу, пов'язаного з війною в Україні. У 2022–2025 роках дві впливові міжнародні організації – ООН та ОБСЄ, реалізували програми, спрямовані на подолання негативних наслідків, спричинених російською військовою агресією. Зокрема, Програма ОБСЄ складалася з 23 проектів, один з яких передбачав моніторинг впливу війни на довкілля, на що було виділено понад 800 тис. євро [8], а Програма розвитку ООН (ПРООН) передбачила створення Координаційного центру з оцінки екологічних збитків, початкові інвестиції в які складуть 6,7 млн.дол. [9]. Слід зазначити, що на рішення ПРООН про збільшення інвестицій у супутникові знімки для реагування на стихійні лиха, післявоєнний розвиток вплинув досвід Малі, де під час війни було зруйновано стародавнє місто Тімбукту, на відновлення якого було виділено кошти. Супутникові знімки дозволили уникнути доріг до цього об'єкту, що були ще заміновані, також вони надали інформацію про вплив воєнного конфлікту на природне середовище. Під час війни в Іраку було знищено велика кількість дерев, оскільки за ними могли ховатися стрілки, що спричинило перенесення вітром значної кількості піску з півдня на північ країни, і це значною мірою змінило міські ландшафти та сільське господарство. Аналіз історичної інформації та сучасних супутникових даних сприяв спрямуванню зусиль по відновленню, побудові нової інфраструктури, захисту посівів та визначенні найсприятливіших для освоєння нових орних земель районів [10].

У 2022 року Європейським космічним агентством була започаткована програма EUSpace4Ukraine, яка об'єднала для підтримки України розробників космічних рішень, стартапи та компанії з некомерційними організаціями та іншими посередниками. Вона використовує безкоштовні дані з космічних програм Європейського Союзу, таких як Galileo та Copernicus (супутникові знімки Землі), для створення технологічних рішень, які допомагають у гуманітарній сфері, у тому числі в екологічному відновленні. Підписання у квітні 2025 року угоди про співпрацю ЄС та України у космічній галузі надало цим відносинам нового статусу, що дозволить нашій країні брати участь у трьох ключових компонентах

Космічної програми Європейського Союзу: «Copernicus», «Space Weather Events – Космічні погодні явища» та «Near-Earth Objects – Об’єкти, що зближуються із Землею». Зокрема, участь у програмі «Copernicus» сприятиме повоєнному екологічному відновленню за рахунок розширення доступу до високоякісних даних спостереження за Землею.

У підсумку зазначимо, що супутникові методи спостереження є важливішими інструментами екологічного моніторингу, вони можуть збирати наближену до реального часу інформацію по всьому світу, у тому числі на територіях, де традиційні методи є неефективними або їх застосування неможливе. Вони використовуються з метою оцінки наслідків різного характеру глобальних криз, серед іншого викликаних війною. Спрощення доступу до даних супутникового дистанційного зондування викликало революцію у відстеженні зв’язків між збройними конфліктами та збитками навколишньому середовищу. Ці методи документування військових злочинів, порушень прав людини, злочинів проти довкілля використовуються українськими правоохоронними органами, державними та громадськими природоохоронними інституціями, міжнародними організаціями для оцінки наслідків воєнних дій аби притягнути державу-агресора до відповідальності.

1. *Моніторинг і протидія зміні клімату: як космічні технології можуть допомогти Землі охолонути* / MaxPolyakov.space. 2025. 30 липня. URL: <https://salo.li/6145Bf4>
2. Zwijnenburg W., Ballinger O. *Leveraging emerging technologies to enable environmental monitoring and accountability in conflict zones*. URL: <https://salo.li/fF73Dd2>
3. *Potential environmental impacts caused by russian aggression in Ukraine [Interactive map]* / Екодія – громадська екологічна організація. URL: <https://en.ecoaction.org.ua/warmap.html>
4. *Prediction of changes in war-induced population and CO2 emissions in Ukraine using social media* / Z.Liu, J.Li, H.Chen [et al.]. *Humanit Soc Sci Commun*. 2024. Vol.11, iss.884. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03318-5>
5. *Satellites capture socioeconomic disruptions during the 2022 full-scale war in Ukraine* / I.lalongo, R.BunHakkaraine [et al.]. *Sci Rep*. 2023. № 13. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-42118-w>

6. *Status of Environment and Climate in Ukraine – assessing the impact of war and its implications for reconstruction: [report:] / C.A.Belis, A.Petrosian, O.Turos [et al.]. European Commission: Joint Research Centre. 2025. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC141480>*
7. *Advance report on Forest Fires in Europe, Middle East and North Africa 2024 / European Commission. 2025, Publications Office of the European Union. 50 p. URL: <https://sal0.li/52f61E1>*
8. *Позабюджетна Програма підтримки ОБСЄ для України 2022-2025 / Організація з безпеки і співробітництва в Європі. 2022 (листонад). URL: <https://www.osce.org/uk/support-programme-for-ukraine>*
9. *ew coordination center to assess environmental impacts of the war on Ukraine / United Nations Development Programme. 2023. March 10. URL: <https://sal0.li/1d5103a>*
10. *Q&A: Recovering from war with help from space / SciDev.Net. 2020. March 30. URL: <https://www.scidev.net/global/opinions/q-a-recovering-from-war-with-help-from-space/>*

Данилюк Леся Романівна

завідувач кафедри трудового, екологічного та
аграрного права Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника, кандидат
юридичних наук, доцент

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ДОВКІЛЛЕВОГО ПРАВА ЄС У ДОВКІЛЛЕВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ

Принципи довкілєвого права ЄС – це основоположні підходи, закріплені в законодавстві ЄС, на яких формуються подальші напрями правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення природних об’єктів і їх ресурсів, реалізації та захисту екологічних прав у ЄС, забезпечення екологічної безпеки.

З моменту підписання Угоди про асоціацію та на виконання Україною зобов’язань, взятих на себе в її рамках і похідних від неї

документів, вітчизняне довкілляве законодавство зазнало значних перетворень. Безумовно, що сучасні національні форматування в галузі довкілля, з огляду на різного роду обставини, не завжди були вчасними, цілісними й звершеними, а іноді взагалі не сприймалися бізнесовими колами чи їх лобістами. Водночас, у контексті євроінтеграції України, даний напрям є одним з найбільш наповнених реформаційними кроками та реальними змінами. Результатом і доказом чого є відмова від низки пострадянських довкілляєвих інститутів, запровадження натомість європейських довкілляєвих практик шляхом прийняття нових нормативно-правових актів Україною з метою досягнення домовленостей з ЄС. Звісно, що фундаментом і першим кроком на цьому шляху слугує гармонізація принципів українського довкілляєвого законодавства з європейськими підходами охорони довкілля. Тому важливо володіти поточним станом ходу імплементації спеціальних принципів довкілляєвого права ЄС у довкілляєвому законодавстві України.

Тим паче, що Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [1] застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю, «забруднювач платить» відносить до основних засад державної екологічної політики.

Основні принципи охорони навколишнього природного середовища України визначені в ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2] та беруться за основу для виокремлення системи принципів екологічного права України. Водночас, в навчальній та, тим більше, науковій літературі вони представляються в ширшому розумінні [3, с. 11].

Побіжний огляд перелічених принципів вказує, що вони вдало корелюються як між собою, так і з спеціальними принципами довкілляєвого права ЄС (принципи перестороги та попередження, принцип виправлення шкоди в джерелі її виникнення, принцип сталого розвитку, принцип забруднювач платить).

Принципи перестороги та попередження. В. Д. Сидор вивчаючи перспективи відповідальності господарюючих суб'єктів за заподіяну навколишньому середовищу шкоду в Європейському

Союзи та Україні, стверджує про існування в чинному законодавстві превентивних заходів, направлених на її запобігання. Науковиця зазначає, що концепція сталого розвитку дала поштовх для втілення в життя ще двох важливих принципів, які дозволяють попередити заподіяння господарюючими суб'єктами екологічної шкоди – принцип перестороги та принцип оцінки впливу. Подібні принципи можна зустріти й у вітчизняному екологічному законодавстві (наприклад, статті 3 та 51 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») [4, с. 77–79].

І справді, принципи перестороги та попередження знаходять своє відображення в довкілєвому законодавстві України. Хоча не завжди ми маємо змогу змістовно розмежувати їх і розглядати як самостійні один від одного. Адже загалом вони проявляються в дотичних запобіжно-превентивних заходах, які реалізуються в межах процедур інформування про стан довкілля, екологічного нормування й стандартизації, екологічного контролю, оцінки впливу на довкілля та багатьох інших.

Крім Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», принципи перестороги та попередження містяться в окремих положеннях Законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про охорону атмосферного повітря», «Про стандартизацію», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про управління відходами» й інших законів, поресурсових кодексів, підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих для деталізації механізмів здійснення відповідних процедур.

Принцип виправлення шкоди в джерелі її виникнення. Знову ж таки Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає ряд обов'язкових вимог щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства, запобігання аваріям і ліквідації шкідливих для довкілля наслідків. Так само в більшості кодексів і законів встановлена необхідність здійснювати природо-користувачами заходи охорони та відновлення природних об'єк-

тів з метою їх збереження. Проте, як ми вже з'ясували, принцип виправлення шкоди в джерелі її виникнення має застосовуватися ще раніше аби не допустити масштабування негативних для довкілля наслідків і зменшити їх потенційну загрозу в місці та на момент утворення.

Тому даний принцип яскраво проявляється через функції екологічного прогнозування, екологічного програмування, моніторингу довкілля тощо. Відтак також вбачаємо його в нормах перелічених вище законодавчих актів, Положення про державну систему моніторингу довкілля [5] (чинне станом на зараз), Порядку функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем [6] (який замінить попереднє Положення) й інших.

Принцип сталого розвитку. Ним, без перебільшень, сьогодні пронизане все довкілляве законодавство України та довкілліві інститути. Забезпечення його впровадження гарантується через облік в галузі природокористування й охорони довкілля, ведення державних кадастрів природних ресурсів, розподіл і перерозподіл природних ресурсів, ліцензування та видачу дозволів у галузі природокористування, лімітування в галузі використання й охорони довкілля тощо.

Крім цього, проблеми, пов'язані з побудовою ефективного правового механізму імплементації концепції сталого розвитку в українську правотворчу та правозастосовчу практику, активно й всебічно висвітлюються в еколого-правовій науці [7].

Принцип забруднювач платить. В сучасному трактуванні принцип «забруднювач платить» означає, що, по-перше, винуватець забруднення має взяти на себе усі витрати з охорони довкілля, і, по-друге, він має право відшкодовувати свої природоохоронні витрати через ціни на свою продукцію й послуги [8, с. 298]. Часто до елементів механізму принципу забруднювач платить відносять тільки екологічний податок і юридичну відповідальність. Однак ми уже обґрунтовували багатовекторність змісту даного принципу.

Серед пріоритетних напрямків розвитку економічних інструментів управління визначають вдосконалення системи екологічних податків і платежів, програмно-цільового методу фінан-

сування, пільгового банківського кредитування, стимулювання екологічного підприємництва. Науковці пропонують деякі варіанти щодо успішного впровадження принципу «забруднювач платить»: формування й актуалізація правового забезпечення, зокрема в частині відповідальності за порушення природоохоронних вимог; оптимізацію системи нормування емісії забруднювальних речовин; підвищення ефективності, моніторингу, оцінки впливу на довкілля; упровадження систем екологічної сертифікації, екологічного менеджменту, аудиту (стандарти серії ISO 14000), посилення екологічного контролю; підвищення ставок екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища, на основі фактичних (інструментально підтверджених) даних, що буде стимулювати підприємства до впровадження природоохоронних заходів [8, с. 299].

Отож, незважаючи на загальну вдалу кореляцію правових засад охорони довкілля України з спеціальними принципами довкілєвого права ЄС, зберігається необхідність розробки та реалізації спеціального довкілєвого законодавства України, яке продовжить започатковані секторальні реформи в галузі довкілля, враховуватиме виклики й загрози воєнного часу, орієнтуватиметься на стале повоєнне відновлення та сприятиме своєчасному приєднанню до ЄС.

1. *Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 17.11.2025).*
2. *Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 17.11.2025).*
3. *Кобецька Н. Р. Система принципів права охорони довкілля в українській та польській правових доктринах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. № 76, частина 2. С. 9–15. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/05/3.pdf> (дата звернення: 17.11.2025). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.1>.*

4. Сидор В. Д. Перспективна відповідальність господарюючих суб'єктів за заподіяну навколишньому середовищу шкоду в Європейському Союзі та Україні. С. 77–79. URL: <https://core.ac.uk/reader/132414280> (дата звернення: 17.11.2025).
5. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. № 391. Дата оновлення: 26.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
6. Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем: постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2024 р. № 684. Дата оновлення: 11.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
7. *Realization of Sustainable Development Principle in Environmental Legal Relations: Legislation and Law Enforcement Practice in Ukraine: monograph* / Editors N. Kobetska, Z. Yaremak, L. Danyliuk. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2022. 226 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/392654635_Realization_of_Sustainable_Development_Principle_in_Environmental_Legal_Relations_Legislation_and_Law_Enforcement_Practice_in_Ukraine_Editors_N_Kobetska_Z_Yaremak_L_Danyliuk_Ivano-Frankivsk_Vasyl_Stef. (Last accessed: 17.11.2025).
8. Широкий М. О., Бредіхіна В. Л. Щодо змісту міжнародного екологічного принципу «забруднювач платить». Журнал східноєвропейського права. 2018. № 51. С. 295–301. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2018/05/shyrokyi_bredikhina_51.pdf (дата звернення: 17.11.2025).

Заверюха Марина Михайлівна

доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ТА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЛІСАМ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ШЛЯХ ЗЕЛЕНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

З 24 лютого 2022 року повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила не лише глибокі гуманітарні втрати та численні людські страждання, але й створила безпрецедентні за масштабами та тривалістю екологічні виклики. Військові дії супроводжуються руйнуванням екосистем, забрудненням компонентів довкілля та деградацією природних ресурсів, що у сукупності формує загрозу екологічній безпеці держави.

Оскільки збройний конфлікт триває, на сучасному етапі є передчасним здійснення комплексної оцінки сукупних екологічних збитків. Водночас уже сьогодні наявні численні свідчення масштабності та системності екологічних порушень, що посилюються з кожним днем воєнних дій. Після завершення активної фази конфлікту постане необхідність проведення всебічного моніторингу та оцінювання наслідків впливу війни на навколишнє природне середовище з метою визначення пріоритетних напрямів його очищення та відновлення.

Вплив війни на довкілля не обмежиться періодом безпосередніх бойових дій. Її екологічна спадщина проявлятиметься у вигляді довготривалого забруднення водних, ґрунтових і повітряних ресурсів та втрати біорізноманіття. Подолання наслідків шкоди, заподіяної довкіл्लю України внаслідок військової агресії, має стати одним із ключових пріоритетів державної політики, оскільки екологічна безпека є фундаментальною складовою національної безпеки та добробуту суспільства.

Разом із тим, відновлювальні процеси після війни також становитимуть значне екологічне навантаження. Масштабна реконструкція зруйнованих об'єктів інфраструктури потребуватиме великих обсягів природних ресурсів і супроводжуватиметься підвищеним рівнем викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин. Такі процеси формують додаткові екологічні витрати війни, які необхідно враховувати у національній та міжнародній стратегії відбудови.

Зменшити негативний вплив відновлювальних робіт можливо шляхом реалізації концепції «відновлення кращого», що передбачає впровадження принципів циркулярної економіки, раціонального природокористування, екологічного проєктування та пріоритетності заходів із захисту клімату і біорізноманіття. Важливим є також забезпечення належного фінансування коротко- та довгострокових програм екологічного моніторингу й відновлення природного середовища України.

Реалізація зазначених завдань є спільною відповідальністю уряду України, міжнародних донорів, фінансових інституцій та організацій системи ООН. Зокрема, Програма розвитку ООН спільно з Урядом Швеції започаткували проєкт «Пом'якшення ризиків довготермінових екологічних катастроф в Україні шляхом створення Координаційного центру з оцінки шкоди довкіллю», спрямований на формування інституційних і нормативних передумов для фіксації та документування екологічних злочинів, завданих війною.

В свою чергу, саме ліс є надзвичайно важливою екосистемою, яка здійснює прямий вплив на інші екосистеми і нерозривно пов'язана з ними. Саме від належної правової охорони лісів залежить стабільність усієї галузі. Війна у державі вносить суттєві корективи до роботи лісової галузі. Практично з перших днів війни виникли величезні потреби у деревині для оборонного сектору – облаштування фортифікаційних споруд, оборонних укріплень, дров для опалення та приготування їжі [1, с. 164]. У листопаді поточного року в Федеративній Республіці Бразилія відбудеться тридцята Конференція Сторін Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (далі – COP30). Цей між-

народний форум є ключовою платформою для обговорення глобальних стратегій адаптації до змін клімату та зниження викидів парникових газів.

У межах підготовки до зазначеного заходу голова Державного агентства лісових ресурсів України Віктор Смаль під час конференції «Кліматичні досягнення України – на шляху до COP30» презентував основні напрями позиції України та пропозиції, які планується винести на розгляд міжнародних партнерів.

«Наш національний павільйон на цьому заході – це насамперед можливість донести світовій спільноті наслідки повномасштабної війни для довкілля і водночас запевнити, що Україна залишається відданою своїм кліматичним зобов'язанням і продовжує шлях зеленого відновлення та євроінтеграції», – наголосив очільник Держлісагентства.

Віктор Смаль зазначив, що під час COP30 Україна планує запропонувати міжнародним партнерам участь у реалізації низки екологічних та відновлювальних проєктів, спрямованих на ліквідацію наслідків збройної агресії та відновлення природних екосистем.

Одним із ключових напрямів співпраці визначено розмінування лісових масивів, яке посідає пріоритетне місце серед екологічних завдань держави. За орієнтовними оцінками, площа замінованих лісів становить близько 500 тисяч гектарів, проте ця цифра постійно уточнюється у зв'язку з триваючими бойовими діями. Україна є однією з найбільш замінованих країн світу, тому, за словами голови Держлісагентства, вкрай важливим є залучення іноземних партнерів та використання сучасних технологій розмінування, що дозволить скоротити часові рамки очищення території та мінімізувати екологічні ризики.

Крім того, під час конференції в Бразилії планується розгляд питань, пов'язаних із збереженням самозалісених територій України та мобілізацією фінансових ресурсів для розвитку лісового сектору. Зокрема, йдеться про необхідність залучення інвестицій у відновлення лісів, посилення їх адаптаційної спроможності до змін клімату та забезпечення сталого управління лісовими екосистемами [2].

В умовах воєнного стану особливої актуальності набувають питання раціонального використання лісових ресурсів для забезпечення оборонних потреб держави, потреб промисловості та життєдіяльності суспільства. Водночас ліси виконують надзвичайно важливі екологічні, кліматорегулюючі та водоохоронні функції, а також мають суттєвий вплив на стан інших компонентів екосистеми. Тому забезпечення належного рівня правової охорони, відтворення та захисту лісів є необхідною передумовою підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття й гарантування екологічно безпечного навколишнього природного середовища.

1. Заверюха М. М. *Правова охорона лісів в умовах воєнного часу*. «Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права». 2022. № 3. С. 164-167.
2. *Україна готується до участі у Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату* : веб-сайт. URL: <https://forest.gov.ua/news/ukraina-hotuietsia-do-uchasti-u-konferentsii-storin-ramkovoï-konventsii-onn-pro-zminu-klimatu> (дата звернення: 29.10.2025).

Заєць Олена Іванівна

*доцент кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ ФОРМИ НАБУТТЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Стале природокористування у всі часи потребувало пошуку та впровадження оптимальної кількості ефективних правових форм використання природних ресурсів та їх набуття. В умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України це завдання так само залишається актуальним, але має враховувати воєнні виклики, що постали перед нашою державою. Законодавець серед іншого продовжує пошуки таких форм набуття і використання земельних ресурсів, які б, з одного боку, слугували зміцненню обороноздатності України, а з іншого — сприяли роз-

витку ринкових відносин, євроінтеграційному курсу та зміцненню еколого-економічного базису нашої держави.

Нами свого часу було з'ясовано, що набуття (реалізація) прав на землю у сучасних умовах є сукупністю передбачених ЗКУ та іншим законодавством правових форм (способів) передачі земельних ділянок у власність або на різних титулах прав на чужій землі (обмежені права власності, володіння, користування, розпорядження), на титулі зобов'язальних прав фізичним особам, юридичним особам, територіальним громадам та державі, що здійснюються у межах земельних процедурних правовідносин, як матеріальних, так і процесуальних, в результаті яких у цих суб'єктів виникає одне із зазначених прав на землю [1].

Вчений Дремлюга К.О. в своєму дисертаційному дослідженні під набуттям прав на землю громадянами України розуміє зумовлену (детерміновану) земельно-правовим інтересом вольову активну поведінку громадян України, спрямовану на реалізацію уповноважуючих земельно-правових норм, що визначають суб'єктивні права на землю [2, с. 5]. В свою чергу, сформульовано поняття підстав набуття прав на землю громадянами України, що розглядаються як визначені нормативно-правовими актами земельного законодавства завершені, комплексні юридичні (фактичні) склади, що включають юридичні факти та у передбачених законодавством випадках юридично значущі умови у строго визначеній послідовності, та зумовлюють набуття суб'єктивних прав на землю громадянами України [2, с. 5].

Думаємо, що суперечності між зазначеними підходами немає: правова форма, будучи сукупністю правових норм і правових інститутів, органічною частиною системи права, являє собою абстракцію [3] певної діяльності (вольової активної поведінки) уповноважених суб'єктів, яка реалізується з юридичної точки зору у правовідносинах.

Нами також з певним ступенем узагальнення було виокремлено наступні правові форми набуття (реалізації) прав на землю: приватизація земельних ділянок державної і комунальної власності (ст.116, 118, 121 ЗКУ); передача земельних ділянок державної власності у комунальну власність та комунальної власності

у державну власність (ст. 117 ЗКУ); набуття права на земельну ділянку за набувальною давністю (ст. 119 ЗКУ); перехід права на земельну ділянку у разі набуття права на жилий будинок, будівлю або споруду (ст. 120 ЗКУ); надання земельних ділянок державної або комунальної власності у користування (постійне, оренда тощо) (123, 124 ЗКУ, Закон України “Про оренду землі”); встановлення права земельного сервітуту (Глава 16 ЗКУ); відчуження земельних ділянок або прав на них на підставі цивільно-правових договорів, в тому числі на конкурентних засадах (Гл. 20, 21 ЗКУ); припинення прав на землю (Гл. 22 ЗКУ); виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) (ч. 8, 9, 16, 17 Перехідних положень ЗКУ, Закон України “Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)”) (розпаювання земель); набуття права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) або для забудови (суперфіцій) (Глава 16-1 ЗКУ, Глава 34 ЦКУ). Окремі із зазначених видів правових форм як тоді, так і зараз мають внутрішній поділ на підвиди.

З того часу до правових форм додалися наступні: набуття прав на землю зобов’язального характеру [5], набуття права довірчої власності на землю як способу забезпечення зобов’язання (ст. 89-1 ЗКУ, ст.ст. 597-1 - 597-13 ЦКУ) та право довірчої власності на отриману в управління земельну ділянку (глава 70 ЦКУ), набуття права володіння чужою земельною ділянкою (право приримання — ст. ст. 594-597 ЦКУ); набуття права розпорядження чужою землею (іпотека, податкова застава) [6].

В умовах триваючого з початку 2020 років нового етапу реформування земельних правовідносин, до якого згодом додався режим воєнного стану, перелік правових форм набуття земельних ділянок поповнився новими видами, деякі з існуючих правових форм зазнали певної трансформації, а окремі перебувають в стані законодавчої розробки.

Так, до нових або суттєво вдосконалених правових форм у ході чергового етапу земельної реформи можна віднести порядок встановлення земельних сервітутів на землях державної, ко-

мунальної власності (ст. 124-1 ЗКУ), набуття права управління арештованими активами (земельною ділянкою) (ст.ст. 21 - 21-5 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»), порядок припинення права користування земельними ділянками, що використовуються з порушенням земельного законодавства (ст. 144 ЗКУ), конфіскація земельної ділянки, якщо вона не може належати їй на праві власності та/або у зв'язку з порушенням обов'язку щодо її відчуження протягом встановленого законом строку (ст.145 ЗКУ), конфіскація земельної ділянки сільськогосподарського призначення у випадку порушення вимог ч.ч. 1,2 ст. 130 ЗКУ, вилучення земельних ділянок в порядку п. 6-1 Перехідних положень ЗКУ,

Правові форми набуття земельних ділянок, які з'явилися, трансформувалися або стали актуальними в умовах воєнного стану, включають наступні: примусове відчуження земельної ділянки (Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»), примусове вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності (ст. 147 ЗКУ, Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»), примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності в умовах воєнного стану для розміщення об'єктів оборонно-промислового комплексу та об'єктів інфраструктури в Ужгородському районі Закарпатської області (ст. 14-1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»), передача в оренду на строк до одного року земельних ділянок сільськогосподарського призначення (п. 27 Перехідних положень ЗКУ), передача на строк до одного року належного права оренди, суборенди іншій особі для використання земельної ділянки сільськогосподарського призначення за цільовим призначенням без згоди власника земельної ділянки (пп. 9 п. 27 Перехідних положень ЗКУ).

Не можна не відмітити, що в державі ведеться законопроектна робота в напрямку запровадження нових правових форм на-

буття земельних ділянок: примусове припинення права власності (Законопроект № 14074 “Про внесення зміни до статті 140 Земельного кодексу України щодо припинення права власності на земельні ділянки у зв’язку з невиконанням вимог щодо використання земель за цільовим призначенням”), примусове тимчасове позбавлення права користування земельною ділянкою (або її частиною), що перебуває у приватній власності, в умовах правового режиму воєнного стану для будівництва та утримання військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд (Законопроект № 12130 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо користування земельними ділянками, необхідними для будівництва та утримання військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд в умовах правового режиму воєнного стану”), набуття узуфрукту щодо земельної ділянки [7].

В підсумку варто відзначити, що система правових форм набуття земельних ділянок, маючи в своїй основі певні стабільні і стійкі процедури набуття (реалізації) прав на землю, в той же час є структурою, яка чутливо реагує на виклики сьогодення за рахунок законотворчої діяльності парламенту України. І це є абсолютно законно, адже таким чином виконується ст. 14 Конституції України про набуття і реалізацію права власності на землю громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

В перспективі повоєнного відновлення передбачається скасування тих правових форм, які були запроваджені саме для умов воєнного стану. Правові форми ж, які були запроваджені з метою створення цивілізованого ринку земель, для виконання євроінтеграційних задач, сприяння створенню умов для найбільш раціонального використання та охорони земель, тільки продовжать свій розвиток.

1. Засць О.І., Сафонова К.В. Особливості правових форм набуття (реалізації) прав на землю у світлі повоєнних змін до земельного законодавства України. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 183-188.
2. Дремлюга К. О. Підстави набуття прав на землю громадянами України: к.ю.н. : спец. 12.00.06 - Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Прикарпатський національний

- університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2010. 210 с.
3. Юцик О. І. *Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні: монографія*. Київ : Ін-т з-ва Верховної Ради України, 1997. 192 с. С. 37.
 4. Заєць О. І. *Набуття прав на землю за земельним законодавством України. Бюлетень Міністерства Юстиції України*. 2005. № 11. С. 35-45.
 5. Мірошниченко А.М. *Земельне право України: Підручник. 3-тє видання*. К.: Алерта, 2013. 512 с. С. 193.
 6. Балащенко М. І. *Система речових прав на землю за законодавством України*. Дис. на здоб. ступеня д. філ. у галузі знань 08 право за спец. 081 право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К. 2021. 275 с.
 7. *Концепція оновлення Цивільного кодексу України*. Київ, 2020. <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76363.pdf>

Іващенко Віта Олександрівна

*професор кафедри кримінології та інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Питання про екологічні права громадян в останні роки в Україні набувають особливої актуальності. Пов'язано це з повномасштабним вторгненням військ Російської Федерації на територію нашої держави, веденням бойових дій, в ході яких руйнується інфраструктура, знищуються екологічно небезпечні об'єкти, порушується екологічна рівновага, спричиняється колосальна шкода довкіллю, зокрема екологічній безпеці. Розглянемо правове закріплення права на екологічну безпеку в національному законодавстві та проблеми його забезпечення.

Розпочнемо з Основного Закону. Так, Конституція України [1] в ст. 16 проголошує, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подо-

лання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Крім того, в ч. 1 ст. 50 закріплено право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Мова йде саме про право на екологічну безпеку. Суб'єктами згаданого права є не лише громадяни, а й іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України.

Щоб забезпечити реалізацію права на екологічну безпеку кожному на конституційному рівні гарантується можливість вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Отже, право на екологічну безпеку в Україні належить до конституційних.

Далі звернемо увагу як зазначене право закріплене в окремих законах. Безумовно, системоутворюючим законодавчим актом, що закріпив основні екологічні права громадян є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2]. Відповідно до п. а ч. 1 ст. 9 кожний громадянин України має право на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

Також у Законі України міститься розділ XI «Заходи забезпечення екологічної безпеки». Проаналізуємо його основні положення.

По-перше, екологічна безпека визначається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

По-друге, закріплюються екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів. Мова йде про удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів та устаткування, додержання нормативів шкідливих впливів тощо. Міститься заборона вводити в дію підприємства

та інші об'єкти, на яких не забезпечено в повному обсязі додержання всіх екологічних вимог і виконання заходів, передбачених у проектах на будівництво та реконструкцію.

По-третє, передбачені вимоги при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, небезпечних хімічних речовин. Суб'єкти зобов'язані додержувати правил транспортування, зберігання і застосування зазначених предметів, не допускати забруднення ними або їх складовими навколишнє природне середовище і продукти харчування. Також при створенні нових субстанцій повинні затверджуватись допустимі рівні вмісту цих речовин у об'єктах довкілля та продуктах харчування. Перелік пестицидів та агрохімікатів, що дозволені в Україні, їх застосування визначаються законодавством.

По-четверте, законодавчо закріплена охорона навколишнього природного середовища від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу; акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення; забруднення відходами.

По-п'яте, є вимоги щодо екологічної безпеки транспортних та інших пересувних засобів і установок. Зокрема задіяні суб'єкти зобов'язані розробляти і здійснювати комплекс заходів щодо зниження токсичності та знешкодження шкідливих речовин, що містяться у відпрацьованих газах та скидах транспортних засобів, переходу на менш токсичні види енергії й пального, додержання вимог експлуатації транспортних засобів та ін.

По-шосте, потрібно додержуватись вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, практичному впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем.

По-сьоме, закріплені вимоги екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності. Вкрай актуальними зазначені вимоги та відповідний контроль за їх дотриманням є в умовах правового режиму воєнного стану, ведення бойових дій.

По-восьме, при розміщенні і розвитку населених пунктів встановлені також відповідні екологічні вимоги. Вони стосують-

ся охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Таким чином, щоб навколишнє природне середовище було безпечним для людини, воно має відповідати встановленим законодавством критеріям. Лише в цьому випадку довілля буде задовольняти різноманітні потреби людини, наприклад, культурні, наукові, рекреаційні, оздоровчі, естетичні та ін.

Крім Конституції та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» право на екологічну безпеку регулюється іншими законодавчими актами. Наприклад, Основи законодавства України про охорону здоров'я [3] у ст. 6 закріплюють право на охорону здоров'я, що передбачає, зокрема безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Закон України «Про систему громадського здоров'я» [4] в п. 1 ч. 1 ст. 15 чітко визначає право кожного на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, дозвілля, відпочинку та навколишнє природне середовище.

Звернемо увагу також на Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року» [5], що передбачає збереження такого стану кліматичної системи, який неможливість підвищення ризиків для здоров'я та благополуччя людей і навколишнього середовища.

З урахуванням викладених аспектів правового регулювання права на екологічну безпеку та забезпечення можливості його реалізації в умовах дії правового режиму воєнного стану можна зробити деякі висновки. Так, неухильне дотримання в цілому прав і свобод людини та громадянина в Україні залишається актуальною проблемою. Це стосується також екологічних прав, зокрема права на екологічну безпеку, яке нерозривно пов'язане з правом на життя та здоров'я людини. Не завжди на практиці зазначене право може бути забезпечене, а інколи, навіть, – порушене. В такому випадку уповноважені суб'єкти мають фіксувати вчинені правопорушення, встановлювати розмір заподіяної шкоди з метою її відшкодування. Щодо вивчення самої проблематики

екологічної безпеки та її забезпечення, то це може стати предметом подальших наукових досліджень.

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон від 19 лист. 1992 р. № 2801-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
4. Про систему громадського здоров'я: Закон від 06 верес. 2022 р. № 2573-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#n840>
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року: Закон від 28 лют. 2019 р. № 2697-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

Ігнатенко Ірина Володимирівна

доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

БЕЗПЕЧНЕ СПІВІСНУВАННЯ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ, ТРАДИЦІЙНИХ ТА ОРГАНІЧНИХ КУЛЬТУР: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТЕ ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Проблема правового регулювання співіснування генетично модифікованих, традиційних та органічних культур набуває особливого значення в умовах євроінтеграційного курсу України. Забезпечення балансу між розвитком біотехнологій, дотриманням принципів біобезпеки та збереженням конкурентоспроможності аграрного сектору потребує формування цілісної нормативної бази, узгодженої з правом Європейського Союзу.

Співіснування можна розглядати як юридичну та практичну можливість фермерів одночасно вирощувати генетично модифіковані, традиційні та органічні культури, не порушуючи при

цьому прав і економічних інтересів один одного. Правила співіснування покликані гарантувати просторове та технологічне відокремлення різних типів культур на всіх етапах – від вирощування і збору врожаю до транспортування, зберігання та переробки. Співіснування закріплене у правовій базі ЄС щодо поводження з ГМО, а також у національному законодавстві більшості держав-членів ЄС.

В Україні чинне законодавство визнає важливість забезпечення біобезпеки та передбачає механізми державної реєстрації, маркування і моніторингу продуктів, що містять ГМО. Водночас воно ще не формує цілісної нормативної основи для правового регулювання співіснування генетично модифікованих, традиційних та органічних культур. На відміну від законодавства більшості країн ЄС, українські нормативно-правові акти не містять чітких положень щодо ізоляційних відстаней, буферних зон, часових інтервалів висіву, післязбиральної сегрегації або відповідальності за випадкове забруднення культур.

У ЄС питання співіснування регулюється комплексом нормативно-правових актів, зокрема Директивою 2001/18/ЄС про навмисне вивільнення генетично модифікованих організмів у навколишнє середовище, а також Регламентами ЄС № 1829/2003 і № 1830/2003, які стосуються продуктів харчування та кормів із ГМО, їх маркування та відстеження. Хоча зазначені акти не встановлюють уніфікованих правил співіснування для всіх держав-членів, вони надають їм право ухвалювати національні заходи, засновані на аналізі ризиків, з метою запобігання ненавмисному потраплянню ГМО до традиційних або органічних культур. Унаслідок цього країни ЄС прийняли власне законодавство щодо співіснування, яке передбачає детальні вимоги до просторової та часової ізоляції, обов'язки з повідомлення, а також механізми відповідальності й компенсації у разі економічних збитків, спричинених домішкою ГМО. Майже всі держави-члени ЄС закріпили правила, що покладають відповідальність за недотримання заходів сегрегації на власника або користувача земельної ділянки, де вирощуються ГМО. Відповідно до статті 26а(1а) Директиви 2001/18/ЄС, починаючи з 3 квітня 2017 року, держави-члени, на

території яких дозволене культивування ГМО, зобов'язані вживати відповідних заходів у прикордонних районах для уникнення транскордонного забруднення сусідніх держав-членів, де культивування таких культур заборонене, якщо тільки це не є недоцільним через специфічні географічні умови. Такі превентивні заходи були запроваджені, зокрема, Чехією, Іспанією, Словаччиною та Румунією. В Угорщині діють мінімальні обов'язкові буферні зони, встановлені у прикордонних регіонах між державами-членами, які дозволяють і не дозволяють вирощування ГМО. В Україні законодавство також передбачає можливість запровадження подібних регуляторних механізмів. Так, відповідно до статті 29 Закону України «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції» від 23.08.2023 р. № 3339-IX (який набуде чинності з 16 вересня 2026 р.), Кабінет Міністрів України уповноважений визначати територіальні межі (вимірювані від державного кордону), у межах яких заборонено виробництво (культивування) ГМО та продуктів, отриманих з них. Проте станом на сьогодні такі межі ще не були офіційно встановлені або затверджені підзаконними актами.

Щодо інших аспектів регулювання співіснування слід зазначити, що українське законодавство наразі не містить юридичного визначення поняття «співіснування» у контексті сільськогосподарського виробництва з використанням ГМО та без них. Крім того, чинна нормативно-правова база не встановлює обов'язкових стандартів чи зобов'язань, спрямованих на управління ризиками, пов'язаними з перенесенням генів, перехресним забрудненням або змішуванням генетично модифікованих, традиційних та органічних культур. Такий правовий вакуум створює потенціал для конфліктів між сільськогосподарськими виробниками, особливо у випадках, коли вирощування ГМО може поставити під загрозу статус сертифікації органічних господарств або створити ризики для виконання експортних контрактів на продукцію, марковану як «без ГМО».

За відсутності законодавчих положень щодо ізоляційних відстаней, буферних зон та вимог до післязбиральної сегрегації, пи-

тання розподілу відповідальності та тягаря доказування у спорах між виробниками залишається неврегульованим. Така регуляторна невизначеність ускладнює практичну реалізацію принципів біобезпеки та може негативно впливати на рівень довіри громадськості й зацікавлених сторін до системи управління у сфері поводження з ГМО.

Крім того, чинне законодавство України не містить положень щодо створення реєстру співіснування або запровадження механізму попереднього повідомлення, які є обов'язковими для більшості держав-членів ЄС. Такі механізми передбачають обов'язок виробників генетично модифікованих культур завчасно інформувати сусідніх фермерів та компетентні органи про намір здійснювати їхнє вирощування. Відсутність системи просторового картографування зон культивування ГМО значно ускладнює координацію посіву, збору врожаю та інших технологічних етапів між різними виробничими системами. Це, у свою чергу, створює ризики перехресного забруднення та перешкоджає ефективному управлінню процесом співіснування, підриваючи реалізацію принципів біобезпеки та прозорості у сфері сільськогосподарського виробництва.

З огляду на стратегічну мету України щодо гармонізації сільськогосподарського законодавства з *acquis communautaire*, визначену в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а також у положеннях про Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (DCFTA), доцільним є розроблення комплексної правової бази, що регулює питання співіснування різних типів культур.

Розроблення політичних і правових рішень щодо співіснування належить до сфери відповідальності України. Зокрема, до національного законодавства можуть бути інтегровані такі ключові елементи регулювання співіснування: 1) визначення поняття «співіснування» та його цілей у контексті забезпечення біобезпеки й цілісності сільськогосподарського ринку; 2) запровадження обов'язкових мінімальних ізоляційних відстаней для основних культур на основі наукових та агрономічних критеріїв; 3) встановлення обов'язку повідомлення та створення реєстрів для забезпечення прозорого планування землекористування; 4) розроблення

технічних стандартів післязбиральної обробки, транспортування та зберігання з метою запобігання змішуванню культур; 5) визначення механізмів відповідальності та компенсації у разі економічних збитків, спричинених забрудненням продукції ГМО; 6) створення системи моніторингу та контролю за дотриманням правил співіснування, підкріпленої адміністративними та судовими механізмами правового захисту; 7) упровадження механізмів післяринкової відповідальності, зокрема із використанням страхових інструментів.

Такий підхід узгоджуватиметься з положеннями статті 26а Директиви 2001/18/ЄС, яка надає державам-членам право вживати заходів для запобігання ненавмисній присутності ГМО в інших продуктах. Крім того, він відповідатиме загальним принципам екологічної обережності та захисту прав споживачів, що становлять основу екологічного та аграрного законодавства ЄС.

Такий регуляторний вибір має вирішальне значення для учасників ринку, оскільки саме він визначає очікувані стандарти поведінки та рівень довіри до державної політики у сфері біотехнологій. Чітка та передбачувана нормативна база формує умови, за яких довіра суб'єктів господарювання до регуляторного середовища є виправданою та винагороджується стабільністю правозастосування.

На сьогодні правовий режим у сфері ГМО в Україні залишається лише частково гармонізованим із законодавством ЄС і не охоплює одного з ключових елементів – ефективного та справедливого регулювання співіснування різних типів культур. Запровадження чітких і дієвих правил співіснування дозволить підвищити узгодженість українського законодавства про біобезпеку, забезпечити правову визначеність для сільськогосподарських виробників і сприятиме зміцненню аграрно-торговельних відносин з ЄС.

Гармонізація українського законодавства про ГМО із законодавством ЄС є не лише формальним зобов'язанням у межах Угоди про асоціацію, а й стратегічною необхідністю для розвитку вітчизняного аграрного сектору та зовнішньої торгівлі харчовими продуктами. Подальше оновлення нормативної бази – через по-

єднання законодавчої адаптації, інституційного зміцнення та вдосконалення правозастосовної практики – сприятиме підвищенню рівня біобезпеки, зміцненню довіри громадськості та розширенню доступу української продукції до високоцінних ринків ЄС. В умовах розвитку біотехнологій і післявоєнного відновлення Україна має застосовувати гнучкий та перспективний правовий підхід, що забезпечуватиме баланс між інноваціями, біобезпекою та суспільними інтересами, спираючись на найкращі міжнародні та європейські практики.

Ковтун Олена Миколаївна

*доцент кафедри кримінального та адміністративного
права Академії адвокатури України, кандидат
юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасна цивілізація перебуває на межі екологічної катастрофи. Довкілля все частіше становить небезпеку для життя та здоров'я людини.

Екзистенційні виклики та загрози у сфері забезпечення екологічної безпеки є питанням виживання людства і подальшого існування цивілізації на планеті Земля. У звіті Всесвітнього економічного форуму, який щорічно відбувається в Давосі, у 2025 році основними загрозами визначено збройні конфлікти та зміни клімату. Екзистенційною загрозою для України і світу є нинішня російсько-українська війна, яка, зокрема, чинить негативний вплив на клімат.

Як справедливо зазначає Ю.А. Краснова, норми права екологічної безпеки не лише не кодифіковані, а й не систематизовані. Тому в даному випадку мова може йти лише про наукову класифікацію норм, що закріплені різними нормативними актами [1, с. 144].

Основне місце серед законодавчих актів у сфері забезпечення екологічної безпеки належить Конституції України, в якій закрі-

плено право на екологічну безпеку як одне із основних прав людини (ст. 50), а також передбачено обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку (ст. 16) [2].

Екологічна безпека в законодавстві та в юридичній науці розглядається як: напрям державної політики; конституційний обов'язок держави та суб'єктивне право людини і громадянина; сфера національної безпеки; стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [1, с. 15].

Національне законодавство щодо забезпечення екологічної безпеки станом на сьогодні не систематизоване і є доволі розгалуженим, складним та суперечливим [3, с. 181].

Значним досягненням України на шляху до вступу до ЄС є прийняття ряду євроінтеграційних законів у сфері забезпечення екологічної безпеки, серед яких: «Про управління відходами», «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення»; «Про основні засади державної кліматичної політики»; «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами»; «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів»; «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання»; «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією»; «Про водовідведення та очищення стічних вод»; «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» тощо. Нагальною необхідністю є розробка та прийняття системи підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію зазначених вище законів.

Нагальною необхідністю сьогодні, з метою приведення національного законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки у відповідність до певних положень права ЄС, є розробка та прийняття Законів України: «Про національну комісію, що здійснює державне регулювання безпеки у сфері використання ядерної енергії», «Про Загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами», «Про біо-

логічну безпеку та біологічний захист», «Про продовольчу безпеку», «Про управління відходами видобувної промисловості», «Про упаковку та відходи упаковки», «Про відходи електричного та електронного обладнання», «Про обмеження виробництва та обігу пластикової продукції одноразового використання на території України», «Про батареї, акумулятори та відходи батарей та акумуляторів», «Про відпрацьовані шини, відпрацьовані масла та транспортні засоби, зняті з експлуатації».

Серед підзаконних нормативно-правових актів у сфері забезпечення екологічної безпеки розробки і затвердження постановою Уряду потребує Порядок поводження з відходами війни, оскільки російська збройна агресія проти України зумовила критичний обсяг руйнувань житлової, промислової та соціальної інфраструктури, які, зі свого боку, спричинили появу численних відходів війни, що потребують невідкладних заходів правового та організаційного реагування.

У науковій літературі слушно наголошується, що нинішня законодавча база, навіть з урахуванням нового Закону України «Про управління відходами», який впроваджує ієрархічний підхід до управління відходами і розширену відповідальність виробника, поки що не містить деталізованих механізмів, що враховували б небезпечну природу відходів війни і взагалі не виділяє таку категорію відходів.

Отже, вважаємо за необхідне доповнити ст. 1 Закону України «Про управління відходами» поняттям «відходи війни». Таку пропозицію, зокрема, висуває М.М. Потіп, який під цим поняттям розуміє будь-які речовини, матеріали чи предмети, утворені у процесі людської діяльності на територіях, де велися чи ведуться бойові дії, що повністю чи частково втратили свої споживчі властивості, не можуть у подальшому використовуватись за місцем їх утворення чи виявлення і повинні бути утилізовані, видалені чи перероблені, з метою забезпечення охорони навколишнього природного середовища, захисту життя і здоров'я людей та економічної вигоди при їх повторному використанні [4, с. 112].

У національному класифікаторі відходів, на слушну думку М.М. Потіпа, необхідно передбачити такі категорії відходів війни:

а) небезпечні відходи: нерозірвані снаряди, міни, токсичні відходи від зруйнованих промислових підприємств, несанкціоновані поховання, військова техніка, що вийшла з ладу; залишки ракет, бомб, використані та не використані набої тощо; б) відходи, що не є небезпечними: відходи руйнування: відходи, що утворилися внаслідок пошкодження (руйнування) об'єктів; відходи, що утворилися в результаті виконання робіт з демонтажу пошкоджених (зруйнованих) об'єктів; побутові відходи забезпечення військ: біовідходи, відходи харчових продуктів; накопичене та не вивезене через обстріли побутове сміття; медичні відходи; відходи тваринництва тощо [4, с. 112].

Отже, зважаючи на екстенсійні виклики та загрози, які поставили перед Україною та світом, чинна система національного законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки потребує систематизації, оптимальним варіантом якої уявляється розробка та прийняття Закону України «Про екологічну безпеку» (або «Про екологічну (природно-техногенну) безпеку», або «Про забезпечення екологічної безпеки»), про що зазначалося у вітчизняній юридичній науці [5, с. 118-134; 1, с. 466-474]. Орієнтовну структуру Закону України «Про екологічну (природно-техногенну) безпеку» було запропоновано В.І. Андрейцевим [5, с. 118-120], Закону України «Про забезпечення екологічної безпеки» – Ю.А. Красновою [1, с. 466-474]. Майбутній закон має враховувати виклики кліматичних змін, збройної агресії, глобалізації, євроінтеграції та систематизувати чинне національне законодавство у сфері екологічної безпеки, що є надто громіздким, розгалуженим та не систематизованим.

Наступним кроком систематизації законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки є розробка та прийняття Довкіллявого кодексу України, що регулюватиме відносини у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

1. *Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки в Україні. Дис....докт. юрид.наук.12.00.06. Національний університет біоресурсів і природокористування України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України. К., 2018. 490 с.*

2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Ковтун О.М. Концептуальні засади та перспективи розвитку національного законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах екзистенційних викликів і загроз. Київський часопис права. 2025. №2. С. 177-184. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/issue/view/18>
4. Потін М.М. Правове регулювання використання відходів війни як ресурсу для відновлення України. Нове українське право. 2023. Вип. 3. С.106-114. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/489/440>
5. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навчальний та науково-практичний посібник. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.

Красіліч Наталія Дмитрівна

старший науковий співробітник відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В.М.Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЕКОСИСТЕМ ВІД УРБАНІЗАЦІЙНОГО ТА ІНФРАСТРУКТУРНОГО ТИСКУ ПІД ЧАС ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна, спричинена агресією російської федерації проти України, призвела до масштабних руйнувань інфраструктури, промислових об'єктів, житлового фонду та природних територій. Україна стикається з безпрецедентними екологічними, містобудівними та соціальними викликами. Близько 30% території країни зазнали забруднення, деградації або руйнування природних екосистем; знищено чи пошкоджено тисячі промислових і комунальних об'єктів, інфраструктуру, ліси, водно-болотні угіддя. Велика частина територій, зруйнованих війною, потребує екологічної реабілітації - очищення ґрунтів, відновлення водних систем, рекультивації земель. У цих умовах відбудова України не може здійснюватися за традиційною моделлю «будівництва

будь-якою ціною». Потрібне нове правове бачення, що інтегрує екологічні стандарти у всі сфери відновлення — від планування територій до енергетики, транспорту й агросектору.

Процес відбудови створюватиме нові виклики для збереження довкілля — особливо через загрозу посилення урбанізаційного та інфраструктурного тиску на природні екосистеми. Захист екосистем у цих умовах стає ключовим завданням довкіллевого права, яке має гарантувати баланс між економічним відновленням і збереженням довкілля та важливою умовою сталого розвитку та євроінтеграції. Основні ризики включають неконтрольоване розширення міських меж, знищення зелених насаджень, порушення режиму природно-заповідного фонду, забруднення водних ресурсів та відсутність екологічного контролю при реалізації відбудовних проєктів. Тому сучасні підходи до відновлення повинні інтегрувати екологічні пріоритети та принципи сталого розвитку, щоб уникнути повторення екологічних помилок минулого. У цьому контексті особливої ваги набуває пошук правових механізмів захисту довкілля, які б відповідали стандартам ЄС та міжнародним зобов'язанням України.

Європейська інтеграція України вимагає гармонізації законодавства з екологічними директивами ЄС, зокрема у сфері містобудування, планування територій та охорони біорізноманіття. Містобудівна діяльність в Україні регулюється системою законодавчих актів, що визначають порядок планування, забудови та використання територій. Так, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» встановлює правові та організаційні засади планування та забудови території, визначає документи містобудівної документації, передбачає проведення стратегічної екологічної оцінки (СЕО) під час розроблення містобудівної документації відповідно до Закону «Про стратегічну екологічну оцінку», зобов'язує враховувати державні, громадські та приватні інтереси при плануванні територій [1]. Закон України «Про архітектурну діяльність» регулює архітектурне проєктування, авторський нагляд, безпеку та естетичні норми до об'єктів будівництва, а також передбачає дотримання екологічних і санітарних норм при проєктуванні об'єктів. Вимоги щодо збереження зелених зон,

водоохоронних територій, охорони ландшафтів та обмеження за-
будови у зонах екологічного ризику містять і державні будівельні
норми (зокрема ДБН Б.1.1-14:2021 «Склад та зміст містобудівної
документації на місцевому рівні», ДБН Б.1.1-15:2012 «Склад та
зміст генерального плану населеного пункту», ДБН В.2.2-12:2019
«Планування і забудова територій»). Порядок розроблення, онов-
лення, внесення змін та затвердження містобудівної документації,
затверджений постановою Кабінету Міністрів України №926 від
1.09.2021 р. (в редакції постанови від 31 грудня 2024 р. №1557),
включає вимоги щодо переважного функціонування використан-
ня окремих територій, охорони довкілля, екологічної безпеки,
відновлення та сталого розвитку природних ресурсів, необхідно-
сті розміщення об'єктів, які мають загальнодержавне та/або ре-
гіональне значення [2]. Необхідними інструментами екологічно
збалансованої відбудови є стратегічна екологічна оцінка (СЕО),
оцінка впливу на довкілля (ОВД), екологічне планування, віднов-
лення екологічної мережі, використання рішень, що орієнтовані
на охорону і збереження довкілля та проведення екологічної ек-
спертизи програм відбудови.

Хоча на перший погляд довкілєве і містобудівне законодав-
ства інтегровані, однак на практиці спостерігається певний дис-
баланс між економічними цілями розвитку та екологічними об-
меженнями. Так, законодавство містить достатню нормативну
базу для екологічно орієнтованого містобудування, однак її ефек-
тивність обмежується практичними прогалинами у застосуванні,
координації та контролі. Однак при ухваленні рішень про забу-
дову містобудівне законодавство часто переважає над природо-
охоронними вимогами, а СЕО та ОВД не завжди здійснюються
належним чином або носять формальний характер. У зв'язку з
чим виникає потреба у створенні єдиного реєстру екологічно чут-
ливих територій, який би враховувався в процесі розроблення мі-
стобудівної документації.

Україна, як учасниця багатьох міжнародних конвенцій з охо-
рони довкілля, взяла на себе зобов'язання щодо інтеграції еколо-
гічних вимог у всі політики розвитку держави. ЄС реалізує цей
принцип через Директиву 2001/42/ЄС про стратегічну екологіч-

ну оцінку (SEA) [3], Директиву 2011/92/EU про оцінку впливу певних проєктів на довкілля (EIA) [4], Європейську стратегію біорізноманіття до 2030 року [5] та принцип екологічного мейнстрімінгу (environmental mainstreaming), що вимагає врахування екологічних аспектів у всіх державних і приватних рішеннях.

У ЄС принцип екологічного мейнстрімінгу закріплений у ст.11 Договору про функціонування ЄС, який реалізується через Європейський зелений курс (European Green Deal) та передбачає екологічну оцінку всіх політик ЄС і є ключовою умовою надання фінансування з фондів ЄС. Європейська практика екологічного мейнстрімінгу - це підхід, за якого екологічні аспекти інтегруються у всі сфери державної політики, планування та управління, а не розглядаються окремо в межах лише природоохоронної галузі. Інакше кажучи, екологічні принципи враховуються у кожному секторі (економічному, транспортному, енергетичному, аграрному, соціальному, тощо) на всіх етапах розвитку ухвалення рішень – від стратегічного планування до реалізації конкретних проєктів [6].

Для України, як країни-кандидата на вступ до ЄС, збереження екосистем є частиною процесу адаптації законодавства до права ЄС (*Acquis Communautaire*), зокрема у сферах екологічного управління, охорони біорізноманіття та просторового планування. Тому з метою гармонізації з європейською практикою екологічного мейнстрімінгу необхідно закріпити цей принцип в законодавстві України, значення якого полягатиме у наступному – системне включення екологічних критеріїв у всі етапи планування і реалізації політики відбудови, зокрема у державні політики та стратегії розвитку України (наприклад, енергетичну, транспортну, аграрну), бюджетні процеси, оціночні і дозвільні процедури, міжнародну допомогу та інвестиційні процедури. Це буде сприяти забезпеченню поступового переходу від «реактивного» екологічного підходу (усунення наслідків шкоди) до «проактивного», коли екологічні наслідки враховуються заздалегідь.

Отже, для України в контексті євроінтеграції екологічний мейнстрімінг означає адаптацію секторальних секторних політик до принципів сталого розвитку, обов'язкове врахування екологіч-

них критеріїв у процесі післявоєнної відбудови, впровадження «green reconstruction» - екологічно орієнтованого відновлення територій, інтеграцію екологічних показників у державні та регіональні програми та інвестиційні рішення.

Загалом логічно визначити наступні основні напрямками забезпечення захисту та відновлення екосистем у процесі післявоєнної відбудови: інтеграція екологічних критеріїв у проекти реконструкції (кожен проєкт відбудови має проходити ОВД або СЕО, із врахуванням екосистемних послуг та кліматичних ризиків); збереження та відновлення екологічної мережі (створення екологічних коридорів, буферних зон навколо територій та об'єктів природно-заповідного фонду, забезпечення неперервності природних ландшафтів); просторове планування з урахуванням екологічних обмежень (включення природоохоронних територій у містобудівну документацію, заборона забудови у зонах з високою екологічною цінністю); екологічна модернізація інфраструктури (впровадження «зелених» технологій у транспорт, енергетику, будівництво) та розвиток природоорієнтованих рішень щодо відбудови; посилення системи екологічного моніторингу (цифровізація даних про стан довкілля, оптимізація ведення кадастрів природних ресурсів, запровадження відкритих екологічних реєстрів, громадський контроль); розвиток міжсекторального партнерства (участь громад, бізнесу, науковців та екологічних організацій у прийнятті рішень щодо відновлення та збереження довкілля). Захист екосистем у період відбудови України є критично важливим чинником для забезпечення екологічної безпеки, сталого розвитку та євроінтеграційних зобов'язань держави. Відбудова має стати не лише економічним, а й екологічним відновленням країни, формуванням нової моделі гармонійного співіснування людини і природи. Поєднання правових механізмів охорони довкілля з містобудівною та інфраструктурною політикою дозволить уникнути довгострокових екологічних втрат і сприятиме виконанню міжнародних зобов'язань України.

1. *Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України від 21.02.2011 №3038-VI* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

2. *Порядок розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації (в редакції постанови КМ України від 31.12.2024)* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3#Text>
3. *Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment* <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/42/oj/eng>
4. *Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment (codification) Text with EEA relevance* <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/92/oj/eng>
5. *Biodiversity Strategy for 2030 Bringing nature back into our lives* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0380>
6. TOMÁŠEK, M., ŠMEJKAL, V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024, с.44-46

Мороз Галина Василівна

доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

З початку повномасштабної збройної агресії росії проти нашої держави актуалізувались питання щодо інституційної стабільності державно-владних структур та їх інституційної спроможності. Інституційну спроможність визначають як здатність інституції виконувати свої функції через забезпечення належного рівня процесів, організації та ресурсів відповідного утворення [1, с. 99]. Конструкція «інституційна спроможність» трактується також як синонім якісного управління, організованості, ефективності [2, с. 377]. У свою сергу інституційна стабільність визначається як стан системи, за якого всі її елементи збалансовані, здатні до збереження основних властивостей і цілісності. Стабільний стан системи не означає її незмінність. Будь яка система може і

повинна розвиватися. Але при цьому зберігається її основа, сутнісні характеристики [3, с. 84-85].

Як нами зазначалось раніше, в окремих випадках процес інституціоналізації (в загальному розумінні) може виявитися невдалим, оскільки несхожість різних соціальних груп та відмінності їх інтересів можуть перешкодити появі стабільних інститутів. Проте стабільність в даному випадку – явище відносно позитивне. Зміна усталених інститутів дає можливість суспільству, як системі розвиватись, прогресувати та еволюціонувати. Суспільна еволюція можлива лише тоді, коли є достатня кількість окремих індивідів, їх енергія, розуміння історичного моменту для забезпечення інституційних змін, а також, щоб спромогтися тиснути на решту членів суспільства, тим самим повертати колесо історії. Проте це можливо тоді, коли назріває соціальна еволюція, яка надає поштовх для подальшого розвитку [4, с. 27].

В світлі зазначеного виникає питання - чи можемо ми на сьогодні констатувати належне функціонування інституцій, які розробляють та втілюють екологічну політику та чи достатньою є на сьогодні інституційна спроможність держави у сфері охорони довкілля? Зважаючи на останні «оптимізаційні» заходи відповідь є однозначно негативною.

21 липня 2025 року Кабінет Міністрів України ліквідував Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України шляхом об'єднання його з Міністерством аграрної політики та Міністерством економіки. Необхідність максимально зосередити зусилля на зміцненні економічного потенціалу України в час війни та період післявоєнної відбудови, безумовно, є беззаперечною, однак, нівелювання при цьому екологічних пріоритетів призведе в кінцевому результаті до непоправних наслідків. Можливість конструктивної взаємодії і досягнення балансу між економікою, аграрним сектором і довкіллям є сумнівною, оскільки в одному відомстві об'єднано антагоністичні функції, відтак вимога представників екологічної громадськості щодо відновлення роботи окремого міністерства у найкоротші строки є абсолютно обґрунтованою. Загалом у Європейському Союзі є приклади, коли міністерства з питань захисту довкілля поєднанні з іншими органами

виконавчої влади. Така ситуація, наприклад, у Франції, Латвії, Ірландії, Іспанії, Хорватії та інших країнах. Однак екологічна складова в таких об'єднаних міністерствах залишається пріоритетною та не відходить на другий план [5]. Зважаючи на виклики, які постали внаслідок тотального нищення довкілля протягом російсько-української війни, екологізація економіки повинна бути одним з ключових пріоритетів в роботі управлінської системи, проте конструктив при такій синергії може бути ускладненим. Водночас важливе розуміння того, що за різних умов суспільного розвитку на перший план можуть виходити ті чи інші інтереси. Тому йдеться про своєчасність акцентів на рівні державної політики на певну групу інтересів, результатом чого буде сприйняття відповідних пріоритетів та узгодженість інтересів, що, у свою чергу, сприятиме подальшому безконфліктному соціально-економічному розвитку в гармонії з екологічною його складовою [6, с. 98-127]. Уже зараз можна окреслити найбільш очевидні виклики у сфері охорони довкілля та екологічної безпеки, які уже фактично постали перед нашою державою та потребують негайного реагування. Адже одним із пріоритетних завдань будь-якої правової та демократичної держави є забезпечення прав людини на безпечне довкілля [7, с. 36]. Як вказує В.В. Костицький, ефективна інституційна система забезпечення реалізації екологічної функції держави щодо гарантування кожному безпечного та сприятливого для життя довкілля є обов'язковою ознакою сучасної держави [8, с. 37].

Паралельно із адекватною управлінською структурою важливо зробити акцент й на питанні кадрів та керівництва. Вбачається, що озвучені очільником нового міністерства напрямки пріоритетів та подальших завдань у сфері захисту довкілля визначені правильно, однак реформа поведінки з відходами, збереження лісів, забудова високогірних полонин, екологічні наслідки війни, - ці проблеми постійно повинні перебувати на порядку денному. Адже індикаторами інституційної спроможності держави у будь-якій сфері є дотримання принципів верховенства права, рівень контролюваності корупції, участь громадськості у процесах формування політик.

1. Рось О. *Поняття та сутність нормативно-правового забезпечення інституційної спроможності представницьких органів місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 18. С. 97-100.
2. Петренко К. *Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* 2015. Випуск 4 (78). С. 376-388.
3. Ковбасюк С. В. *Інституційна стабільність та цілісність сучасної держави. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 84-87.*
4. Радіонов Ю. Д. *Інститути та їх роль у розвитку національної економіки. Інвестиції: практика та досвід.* 2017. № 3. С. 27.
5. *Згортання екологічного порядку денного: що означає для України ліквідація Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів?* URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/merging-ministries-will-changes-in-the-structure-of-ukraines-government-roll-back-the-environmental-agenda/>
6. Мороз Г. В. *Взаємодія публічних і приватних інтересів в екологічному праві України: монографія.* Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. 353 с.
7. Алмаші І.М. *Забезпечення права людини на безпечне довкілля в умовах воєнного стану: правовий аспект. Нове українське право.* 2024. Вип. 2. С. 35-41.
8. Костицький В.В. *Протидія екоциду як складова міжнародно-правового екологічного імперативу та ухвалення екологічної конституції землі. Науково-практичний журнал «Екологічне право».* 2022. Випуск 1-2, С. 34-39.

Олещенко В'ячеслав Іванович

старший науковий співробітник відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права, директор Центру космічного, енергетичного, ядерного та довкіллевого права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, кандидат географічних наук, доцент, заслужений юрист України

**ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ
ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В
ІНТЕРЕСАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ, ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ ТА
СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Війни і, особливо такі, що дійсно мають екзистенційне значення і, до того ж, не лише безпосередньо для сторін збройного протистояння, а й для усього світу, оскільки загрожують подальшому функціонуванню сформованої у складних умовах багатьма десятиліттями системи світопорядку, з особливою переконливістю загострюють весь комплекс проблем забезпечення глобальної та національної безпеки, збереження суверенітету держав, як належного відродження та сталого розвитку у повоєнний час.

Такі ситуації, серед яких і нинішня багатоаспектна, давно триваюча російська війна проти України, інші фактори, спонукають до перегляду давно усталених підходів до розв'язання багатьох проблем, вирішення відповідних питань, до суттєвих змін пріоритетів розвитку та змісту принципів, норм як міжнародного права, так і національного законодавства на усіх його рівнях, в усіх сферах, зокрема й у сфері охорони, відтворення та використання природних ресурсів. В основі цієї роботи в Україні за нинішніх умов мають залишатися приписи Статуту ООН, інших основоположних міжнародних актів, Конституції України, які є чинними і, незважаючи на критичні оцінки деяких з них, очевидно, не можуть бути змінені ближчим часом. При цьому слід визнати, що потенціал значної частини цих приписів реалізується не у повному обсязі, а чимало з них залишаються просто не усвідомленими, не помічаються, насамперед практикою правозастосування.

За Конституцією України саме держава, її відповідні владні органи несуть відповідальність за забезпечення національної безпеки, включаючи екологічну, гарантування державного суверенітету і економічної самостійності, проведення необхідної для цього політики, зокрема з охорони природи, екологічної безпеки і природокористування, розроблення та здійснення відповідних загальнодержавних програм розвитку, здійснення необхідної для цього правотворчої, регулюючої, контрольної та іншої діяльності. На конституційному рівні закріплено також право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, інші права людини. При цьому встановлено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, а тому утвердження і забезпечення прав і свобод людини визначено головним обов'язком держави (статті 3, 16, 50, 85, 92, 102, 106, 107, 116).

Статтею 13 Основного Закону України природні ресурси віднесено до об'єктів права власності Українського народу, що визначає особливий правовий режим, статус цих об'єктів, можливість запровадження законом особливих вимог щодо реалізації громадянами, юридичними особами та державою права власності на ці об'єкти, як і особливого порядку розпорядження, користування ними, суттєво відмінного у порівнянні з діями щодо інших об'єктів права власності. Встановлено, що від імені Українського народу його права, як власника природних ресурсів, в межах, визначених Конституцією України, здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які, з огляду на припис ще й статті 19, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Формулювання цієї конституційної норми враховує особливу роль природних ресурсів у забезпеченні національної безпеки, суверенітету держави, гідних умов життя нинішнього та наступних поколінь громадян держави, сталого розвитку України.

Питання щодо природних ресурсів займають особливе місце в системі регулювання суспільних відносин з огляду й на те, що природні ресурси є комплексним, багатofункціональним об'єктом, який навіть за наявності значної змінності під впливом

діяльності людини, за своєю сутністю залишається природним комплексом, сформованим в ході часто тисячолітніх природних динамічних процесів, компоненти якого, розглядаються як окремі природні ресурси, що класифікуються, оцінюються насамперед з огляду на їх здатність нині чи в майбутньому задовольняти ті чи інші суспільні чи особисті потреби або інтереси. Особливе значення для класифікації природних ресурсів має така їх ознака як відновлюваність, адже значна їх частина, насамперед мінеральні ресурси, є невідновлюваними. Кожна з сфер господарської чи іншої суспільної діяльності має власні, часто конкуруючі, інтереси щодо природних ресурсів, а тому задоволення цих інтересів має відокремлюватися. Часом різні інтереси можуть поєднуватися і реалізовуватися кожним із заінтересованих суб'єктів без шкоди та обмеження потреб інших, як і загальнонародних інтересів в цілому.

За цих та численних інших обставин, з огляду на переконливий вітчизняний та зарубіжний досвід, рекомендації міжнародних організацій, світових форумів, з метою забезпечення системного вирішення завдань з охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, як невід'ємної умови сталого економічного та соціального розвитку України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», ухваленим 25 червня 1991 року, було передбачено утворення в державі Міністерства охорони навколишнього природного середовища, як центрального, спеціально уповноваженого державного органу управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, а також його органів на місцях.

Усілякі реформування в подальшому призвели до численних змін структури, повноважень цього Міністерства. Врешті в рамках здійснення реформ з децентралізації владних повноважень у 2012 році відбулося позбавлення цього Міністерства його територіальних органів (Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI). У 2019 році Міністерство поєднали з Міністерством енергетики та вугільної промисловості (постанова КМУ від 02.09.2019

№ 829). Невдовзі Міністерство було знову створено (постанова КМУ від 27.05.2020 № 425), але нещодавно вдруге ліквідовано з покладенням його функцій на Міністерство економіки, яке при цьому перейменоване у Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства (постанова КМУ від 21.07.2025 № 903).

Поєднання в одному міністерстві повноважень та відповідальності у сферах, що за своїми цілями об'єктивно не є такими, що можуть поєднуватися, є поверненням справи збереження довкілля в нашої державі на 40-50 років у минуле. Неминуче це матиме наслідком унеможливлення належного виконання державою її конституційних обов'язків у сфері національної безпеки, однією з складових якої є екологічна безпека, забезпечення збереження довкілля, раціонального використання природних ресурсів, повоєнного відновлення з урахуванням екологічних вимог, досягнення цілей сталого розвитку, виконання Україною її численних міжнародних зобов'язань.

Враховуючи, що за чинною редакцією Конституції України (стаття 116) утворення, реорганізацію та ліквідацію центральних органів виконавчої влади віднесено до повноважень Кабінету Міністрів України, що має здійснюватися відповідно до закону, то для подолання цієї проблеми, забезпечення відновлення стабільної системи реалізації державою її конституційних обов'язків у довкіллевій сфері доцільно внести зміни до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», однозначно встановивши назву міністерства, що в Україні визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері збереження довкілля, екологічної безпеки, використання природних ресурсів. Особливий статус цього центрального органу виконавчої влади мав би бути додатково підтверджений шляхом ухвалення спеціального закону про цей державний орган.

Особливе значення в забезпеченні національної безпеки, повоєнного відродження та подальшого сталого розвитку України мають природні ресурси її надр. Однак, спеціальний акт вітчизняного законодавства, а саме – Кодекс України «Про надра» було прийнято ще на початку утвердження незалежності України, у липні 1994 року. Законодавець тоді засвідчив, що надра є

виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Слід враховувати, що у той час майже усі суб'єкти діяльності у цій сфері, насамперед геолого-розвідувальні підприємства, були державними. Відповідно було визначено порядок регулювання відносин у цій сфері, зокрема видачі дозволів на надрокористування, систему платежів за користування ресурсами надр, обліку розвіданих та прогнозних їх запасів, використання ресурсів надр, проведення геолого-розвідувальних робіт та іншої діяльності.

З прийняттям Гірничого закону України (1999), Закону України «Про нафту і газ» (2001), інших законів, з внесенням численних точкових змін до чинних законів посилилася несистемність регулювання відносин не лише у цій сфері, виникли додаткові колізії з нормами земельного, водного, лісового та іншого природоресурсного законодавства. Внаслідок реорганізації, ліквідації державних геолого-розвідувальних підприємств, утвердження практики виконання геолого-розвідувальних робіт безпосередньо користувачами надр чи за їх замовленням створюються умови, за яких держава може втратити можливість мати повну, об'єктивну інформацію про реальні запаси корисних копалин в Україні, що створює додаткові загрози для забезпечення національної безпеки, інших державних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, поліпшення умов життя людей, ускладнює формування та реалізацію державної політики у цій сфері. За цих та численних інших обставин, виходячи з необхідності суттєвої модернізації економіко-правових механізмів, нині особливо гострою є потреба проведення систематизації чинного законодавства, розроблення та прийняття в новій редакції Кодексу України «Про надра». Це єдиний акт поресурсного регулювання, який після прийняття його в 90-х роках до цього часу не був ухвалений в новій редакції. Не менш актуальним є й системний перегляд та суттєве удосконалення з урахуванням принципів природоресурсного законодавства чинного Закону України «Про національну безпеку», цивільного, господарського, містобудівного законодавства, законодавства у сфері місцевого самоврядування та у інших сферах.

Оніщенко Олексій Юрійович

*асистент кафедри екологічного права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор філософії в галузі права*

Якушев Олександр Вікторович

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В
УКРАЇНІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ КРІЗЬ
ПРИЗМУ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ ЩОДО КЛІМАТИЧНОЇ
НЕЙТРАЛЬНОСТІ**

Закріплення незворотності європейського курсу в абз. 5 Преамбули Основного Закону й набуття Україною статусу держави-кандидата до Європейського Союзу (далі – ЄС) згідно з п. 11 Висновків Європейської Ради від 23–24 червня 2022 року зумовлюють необхідність врахування вітчизняним законодавцем актуальних правових тенденцій ЄС, зокрема, у питаннях охорони навколишнього природного середовища. Дана потреба актуалізується у зв'язку із зобов'язаннями, покладеними на Україну главою 6 розділу V Угоди про асоціацію (далі – Угода) від 27.06.2014. Так, ч. 1 ст. 363 і п. а ч. 1 ст. 365 Угоди передбачають включення до українського законодавства європейських природоохоронних стандартів з урахуванням вимог Додатку XXX до Угоди, де закріплено перелік 26 директив і 3 регламентів ЄС, що мають бути імplementовані на національному рівні [1].

У цьому контексті особливого значення набуває стратегічний вектор кліматичної політики ЄС, сформований Європейським Зеленим курсом (далі – ЄЗК), започаткованим Повідомленням Комісії Європейському парламенту від 11 грудня 2019 року [2].

Зокрема, згідно з п. 2.1.3 Повідомлення Єврокомісії про ЄЗК однією з цілей кліматичної нейтральності й водночас засобом її

досягнення є масштабне впровадження принципів циркулярної економіки в європейський промисловий сектор. Даний підхід має сприяти реалізації політики «сталого виробництва», що передбачає пріоритетність повторного використання спожитих товарів для скорочення обсягів переробки й отримання значно меншої кількості відходів. Виходячи з цього, антитезою усталеній лінійній економічній моделі, за якої держава позбавляється використаних ресурсів, унеможливлючи їх довготривале застосування, виступає циркулярність [3], а це, у свою чергу, передбачає, що виробничі матеріали для досягнення цілей ЄЗК повинні бути довговічними, а технічна продукція – ремонтпридатною. З огляду на вказане в ресурсомістких секторах, а саме текстильній, будівельній, електронній та пластмасовій галузях, пріоритет надається впровадженню принципів циркулярної економіки із додатковими вимогами до використання вторинної сировини, а до продовольчої політики включається стратегія «від ферми до виделки», що передбачає оновлення стандартів зберігання, пакування й переробки харчових продуктів і відходів.

У контексті зазначеного маємо зауважити, що нормативним ядром ЄЗК виступає Регламент (ЄС) 2021/1119 («Європейський кліматичний закон»), згідно з приписами якого зміну клімату визнано екзистенційною загрозою. Крім того, згаданий акт закріплює мету кліматичної нейтральності до 2050 року, додаючи до її завдань обмеження потепління на рівні 1,5 °C відповідно до Паризької угоди [4]. Принагідно згадати, що саме на виконання п. 19 ст. 4 Паризької угоди [5] ЄС 6 березня 2020 року повідомив Секретаріат РКЗК ООН про висновки Європейської Ради від 12 грудня 2019 року стосовно власної довгострокової стратегії, заснованої на положеннях ЄЗК [6].

Подальша деталізація наведеного міститься в Повідомленні Єврокомісії від 6 лютого 2024 року, де встановлено орієнтир – скорочення викидів на 90 % до 2040 року і підкреслено роль циркулярної економіки як інструменту зменшення вуглецевого навантаження й ресурсомісткості промисловості. Не меншої ваги набуває й те, що наголос зроблено на пріоритеті вторинної сировини, заміщенні викопного палива відновлюваними біоматері-

алами i перетвореннi вiдходiв на екoнoмiчно цiнний ресурс, що одночасно змiцнює бiоекoнoмiку й зайнятiсть [7].

Висвiтлюючи окреслене питання, варто згадати й Регламент (ЄС) 2024/1252, де розкрито механiзм сталого постачання критично важливої сировини, iнтегруючи принципи циркулярностi у весь ланцюг створення вартостi. При цьому акцентується на металах i переробцi електронних вiдходiв, запровадженнi фiнансових стимулiв i диференцiйованого оподаткування залежно вiд циркулярного потенцiалу матерiалiв, а також нацiленостi переробних потужностей на покриття значної частки внутрiшнього споживання [8].

На увагу заслуговують i приписи Угоди про чисту промисловiсть вiд 26 лютого 2025 року, у положеннях якої посилюються перерахованi орієнтири, а також встановлюється мета – збiльшити до 2030 року коефiцiєнт використання циркулярних матерiалiв у ЄС з 11,8 % до 24 % i передбачити ухвалення окремого регламенту про циркулярну екoнoмiку, покликаною забезпечити вiльний рух циркулярної продукцiї, гармонiзованi критерiї переходу вiд статусу вiдходiв до вторинного ресурсу, розширену вiдповiдальнiсть виробника i розвиток трансрегiональних центрiв циркулярної екoнoмiки [9].

З урахуванням того, що розробка майбутнього регламенту ще триває, Єврокомiсія 1 серпня 2025 року розпочала публiчні консультацiї з цього приводу. Усе вищенаведене пояснює той факт, що на сьогодні не втрачає своєї актуальностi прийнятий ще у березнi 2020 року Другий план дiй щодо циркулярної екoнoмiки, який, зокрема, стимулює втілення моделi «продукцiя як послуга», що передбачає право власностi i вiдповiдальнiсть виробникiв продукцiї протягом усього її життєвого циклу [10]. Додамо, що з точки зору захисту прав споживачiв принципи циркулярностi вiдображено в Регламентi (ЄС) 2024/1781 щодо екoдизайну стiйких продуктiв, який висуває вимоги до довговiчностi, ремонтопридатностi, можливостi повторного використання й переробки продукцiї [11].

Таким чином, можемо смiливо стверджувати, що ЄЗК вiзначає стратегiчну довгострокову цiль – досягнення клiматичної

нейтральності до 2050 року і ґрунтується на поступовій трансформації підходів до кліматичного врядування, що передбачає інтеграцію екологічної, кліматичної й соціально-економічної політики ЄС до національних систем публічної політики держав-членів. Вбачається, що у процесі досягнення зазначеної цілі кліматичної нейтральності поєднуюватимуться імперативні й рекомендаційні інструменти регулювання, що на національному рівні забезпечить можливість адаптувати відповідні стратегії з урахуванням специфіки розвитку окремих держав.

Звісно, що за таких умов наша країна вдалася до певних кроків. На сьогодні вітчизняне законодавство вже певною мірою відображає засади циркулярної економіки. Зокрема, Національна стратегія управління відходами до 2030 року закріпила принцип переходу до економіки замкненого циклу й ієрархію поводження з відходами, що була відтворена і конкретизована в Законі України «Про управління відходами» (ст. 3, 4), включно з принципом розширеної відповідальності виробника [12]. Крім того, Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» містить легальне визначення циркулярної економіки, прямо орієнтує на імплементацію актів права ЄС, як-от Регламенту(ЄС) 2021/1119, і встановлює ціль – скорочення до 2030 року викидів щонайменше на 65 % [13].

Попри зроблені кроки, значний масив норм ЄС у сфері циркулярної економіки поки що не імplementований. Як зазначають Н. Мазур і О. Кушнір, основними бар'єрами є недостатня гармонізація із правом ЄС, проблеми правозастосування, обмежена переробна інфраструктура й низький рівень екологічної правосвідомості й економічної мотивації суб'єктів господарювання. З огляду на це серед пріоритетних заходів пропонуються реформування екологічного оподаткування (зокрема, щодо вуглецевих викидів й утворення відходів), розширення сфер застосування принципу відповідальності виробника і посилення інвестиційної підтримки циркулярних моделей [14].

Отже, програма досягнення кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року, в центрі якої циркулярна економіка, задає для України не лише інтеграційний, а й трансформаційний орієнтир. Вона

вимагає послідовного впровадження європейських стандартів замкнених циклів ресурсокористування, що має стати одним із ключових напрямів подальшої еволюції вітчизняного екологічного й кліматичного законодавств.

1. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони* : Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 08.11.2025).
2. *Communication from the Commission on the European Green Deal COM/2019/640 of 11 December 2019 to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583420149564&uri=CELEX:52019DC0640> (дата звернення: 08.11.2025).
3. Беттхольцер Л. Циркулярна економіка та роль екологічних стандартів. DQS. URL: <https://www.dqsglobal.com/uk/doslidzhujte/blog/normi-i-standarti-ciklichnoyi-ekonomiki> (дата звернення: 08.11.2025).
4. *Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law')*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R1119> (дата звернення: 09.11.2025).
5. *Паризька угода* : Міжнародний документ від 12.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 08.11.2025).
6. *Submission by Croatia and the European Commission on behalf of the European Union and its Member States of 6 March 2020*. URL: <https://unfccc.int/documents/210328> (дата звернення: 08.11.2025).
7. *Communication from the Commission on Securing our future Europe's 2040 climate target and path to climate neutrality by 2050 building a sustainable, just and prosperous society COM/2024/63 of 6 February 2024 to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2024%3A63%3AFIN> (дата звернення: 09.11.2025).

8. *Regulation (EU) 2024/1252 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials and amending Regulations (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1724 and (EU) 2019/1020.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1252&qid=1720020986785> (дата звернення: 11.11.2025).
9. *Communication from the Commission on the Clean Industrial Deal: A joint roadmap for competitiveness and decarbonisation COM/2025/85 of 26 February 2025 to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52025DC0085> (дата звернення: 14.11.2025).
10. *Communication from the Commission on a new Circular Economy Action Plan For a cleaner and more competitive Europe COM/2020/98 of 11 March 2020 to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN> (дата звернення: 14.11.2025).
11. *Regulation (EU) 2024/1781 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for sustainable products, amending Directive (EU) 2020/1828 and Regulation (EU) 2023/1542 and repealing Directive 2009/125/EC.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1781&qid=1719580391746> (дата звернення: 14.11.2025).
12. *Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
13. *Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 08.10.2024.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
14. *Мазур Н., Кушнір О. Нормативно-правова база розвитку циркулярної економіки в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2024. № 16. 9 с. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-03-03> (дата звернення: 15.11.2025).*

Павко Яна Анатоліївна

*старший науковий співробітник відділу міжнародного
права та права Європейського Союзу Інституту
держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

**КЛІМАТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР**

В умовах поступового наближення України до отримання членства в Європейському Союзі (далі – ЄС) наша держава має реформувати свою кліматичну політику згідно зі стандартами ЄС. Попри усі виклики, спричинені російсько-українською війною, вона продовжує виконувати усі свої міжнародні зобов'язання у сфері боротьби зі зміною клімату за Угодою про асоціацію з ЄС 2014 р [1]. Перед Україною стоїть не легке завдання – імплементувати у своє національне законодавство відповідні директиви та регламенти ЄС, враховуючи те, що правова система ЄС і нашої держави суттєво відрізняються.

Доцільно нагадати, що в основу кліматичної політики ЄС покладено Європейський зелений курс (далі – ЄЗК), представлений 11 грудня 2019 року Президенткою Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляєн в Європарламенті, який спрямований на перетворення Європи на перший кліматично-нейтральний континент до 2050 року. Він охоплює всі ключові сектори економіки, зокрема, енергетику, будівництво, промисловість, сільське господарство та транспорт. ЄЗК слід розглядати як стратегію розвитку ЄС, яка має на меті зменшити викиди парникових газів, забезпечити раціональне використання природних ресурсів та сприяти переходу до відновлюваної енергетики, яка не завдає шкоди довкіллю. До основних напрямів його практичного втілення варто віднести наступні: скорочення викидів CO₂ і розвиток технологій декарбонізації; чиста, безпечна та доступна енергетика (вкладення інвестицій у відновлювані джерела енергії, енергоефективність та модернізацію мереж); циркулярна економіка (повторне використання ресурсів, переробка відходів та зменшення споживання сировини); стале сільське господарство (встановлення балансу

між продуктивністю та збереженням екосистем); екологічне фінансування (підтримка проєктів, які мають сприяти досягненню кліматичної нейтральності); справедлива трансформація (забезпечення соціальної рівності під час переходу до «зеленої» економіки, наприклад, шляхом надання допомоги вразливим регіонам, забезпечення підтримки зайнятості, здійснення перекваліфікації працівників) [2]. 13 серпня 2020 року Україною було передано до Європейської Комісії позиційний документ щодо її участі у ЄЗК.

Необхідно зазначити, що приєднавшись до реалізації цілей європейської кліматичної політики через Угоду про асоціацію з ЄС 2014 р., Україна погодилася привести своє національне законодавство у відповідність до законодавства ЄС, у якому відображені і принципи ЄЗК.

Так, 8 жовтня 2024 року з метою адаптації українського законодавства до законодавства ЄС було прийнято Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики». По-перше, він визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку нашої держави, а також досягнення нею кліматичної нейтральності [3]. По-друге, у законі наведено визначення основних категорій у сфері протидії зміні клімату. Наприклад, таке поняття як «циркулярна економіка» (ст. 1) до цього часу не було закріплено на законодавчому рівні [3]. По-третє, цей нормативно-правовий акт встановлює 21 принцип державної кліматичної політики, серед яких на найбільшу увагу заслуговує принцип №10, тобто інтеграція державної кліматичної політики в усі сектори економіки та в усі сфери державної політики. По-четверте, він закріплює спільну амбітну ціль з ЄС – досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року (ч.1 ст. 2). У свою чергу, проміжна ціль полягає у зменшенні обсягів викидів парникових газів щонайменше на 65 % до 2030 року відповідно до рівня 1990 року (ч. 2 ст. 4). По-п'яте, закон визначає повноваження різних органів державної влади України щодо формування кліматичної політики (ст. 5-7). Особлива увага приділяється науковим дослідженням у сфері боротьби зі зміною клімату. Нормативно-правовий акт передбачає створення незалежного дорадчо-експертного

органу – Науково-експертної ради з питань зміни клімату та озонового шару, метою якої є наукове забезпечення формування державної кліматичної політики, а також загальна наукова координація та прогнозування у сфері зміни клімату (ч. 4 ст. 7) [4]. Крім того, він включає багаторівневу систему впровадження програмних документів у цій сфері (ст. 12-14). Вищевказаний закон визначає механізми та інструменти для досягнення цілей державної кліматичної політики (фіскальні інструменти; ринкові механізми; організаційно-економічні механізми та інструменти; інструменти державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання; інструменти стимулювання населення) (ст. 16-20) й особливості здійснення моніторингу та оцінки реалізації державної кліматичної політики (ст. 23). Зауважимо, що він імплементує положення Регламенту (ЄС) 2021/1119, що встановлює основи для досягнення кліматичної нейтральності та вносить зміни до Регламентів (ЄС) 401/2009 та (ЄС) 2018/1999 («Європейський закон про клімат»), а також Регламенту (ЄС) 2018/1999 про управління Енергетичним Союзом і пом'якшення наслідків зміни клімату, про внесення змін до Регламентів Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 663/2009 та (ЄС) 715/2009, Директив Європейського Парламенту і Ради 94/22/ЄС, 98/70/ЄС, 2009/31/ЄС, 2009/73/ЄС, 2010/31/ЄС, 2012/27/ЄС і 2013/30/ЄС, Директив Ради 2009/119/ЄС та (ЄС) 2015/652 і про скасування Регламенту Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 525/2013.

До інших нормативно-правових актів, прийнятих на виконання євроінтеграційних зобов'язань у сфері протидії зміні клімату, належать розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 року № 483-р «Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках» та розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 червня 2024 року № 587-р «Про схвалення Національного плану з енергетики та клімату на період до 2030 року».

Варто підкреслити, що удосконалення кліматичної політики України згідно з вимогами ЄС передбачає оновлення системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів й

створення національної системи торгівлі квотами на такі викиди. З часу повномасштабного вторгнення рф на територію України було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2023 року №1203 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» від 8 січня 2025 року. Якщо постанова розширює перелік видів діяльності, викиди парникових газів від якої підлягають моніторингу, звітності та верифікації відповідно до Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» 2019 р., то закон скасовує добровільну форму подання звітності щодо викидів.

Зокрема, 21 лютого 2025 року Кабінетом Міністрів України було прийнято розпорядження №146-р «Про затвердження Плану заходів щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів», яке імплементує положення Директиви Європейського Парламенту та Ради 2003/87/ЄС про встановлення системи торгівлі квотами на викиди парникових газів у межах Союзу та внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС. Виконання цього плану сприятиме досягненню Національно визначеного внеску в рамках Паризької угоди 2015 р., зменшенню наслідків запровадження механізму транскордонного вуглецевого регулювання з боку ЄС, а також створить умови для приєднання України до європейської системи торгівлі квотами на викиди парникових газів. Він є своєрідною дорожньою картою впровадження національної системи торгівлі квотами на такі викиди в Україні, що має здійснюватися у три етапи (підготовчий (2025–2027 рр.); «пілотний» (з 2028 р.); «операційний» (через три роки після закінчення воєнного стану)[5].

Протягом 2025 року українська влада активно працює над виконанням рекомендацій Європейської Комісії згідно зі Звітом у межах Пакету розширення ЄС 2024, які мають відношення і до довкіллявої сфери. Відповідно до них було схвалено Другий національно визначений внесок до Паризької угоди 2015 р. Крім

того, було представлено проєкт Закону України «Про ратифікацію Поправки до Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар» (№0303 від 27.02.2025 р.). З 1 січня 2028 року ЄС встановлює заборону на торгівлю з країнами, які не ратифікують Кігалійську поправку. Вона, насамперед, визначає порядок поетапного скорочення споживання гідрофторвуглеців, тобто фторованих парникових газів, що негативно впливають на клімат.

Таким чином, сучасна кліматична політика України є успішним результатом євроінтеграційного курсу нашої держави. Здійснивши її комплексне «перезавантаження» згідно зі стандартами ЄС, Україна матиме усі можливості для забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку, а також реалізації спільної мети з ЄС – досягнення кліматичної нейтральності.

1. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 08.11.2025)
2. *Суть Європейського зеленого курсу та його вплив на бізнес.* 17.10.2025. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/239683_sut-vropeyskogo-zelenogo-kursu-eu-green-deal-ta-yogo-vpliv-na-bznes (дата звернення: 08.11.2025)
3. *Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 р. № 3991-IX.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення: 08.11.2025)
4. *Короткий огляд Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики».* URL: <https://zerowaste.org.ua/2024/12/28/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%B0/> (дата звернення: 08.11.2025)
5. *Уряд затвердив дорожню карту впровадження національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів.* 21.02.2025. URL: <https://mepr.gov.ua/uryad-zatverdyy-dorozhnyu-kartu-vprovadzhennya-natsionalnoyi-sistemy-torgivli-kvotamy-na-vykydy-parnykovykh-gaziv-svitlana-grynychuk/> (дата звернення: 10.11.2025)

Петлюк Юрій Степанович

*доцент кафедри права та публічного адміністрування
Хмельницького кооперативного торговельно-
економічного інституту, кандидат юридичних наук,
доцент*

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ
ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ВІДПОВІДНО ДО ЦІЛЕЙ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ ООН**

На долю нашої планети випали значні проблеми економічного та соціального характеру, а також проблеми, пов'язані зі станом навколишнього середовища. З метою вирішення цих проблемних питань у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку було проведено Саміт ООН зі сталого розвитку та Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань. Україна, як й інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку.

Сучасні глобальні виклики, пов'язані з поглибленням екологічної кризи, виснаженням природних ресурсів та негативним впливом людської діяльності на довкілля, актуалізують необхідність пошуку дієвих механізмів екологічного регулювання. Для України, яка задекларувала європейський вектор розвитку та приєдналася до реалізації Цілей сталого розвитку ООН, важливим завданням стає гармонізація національного екологічного законодавства з міжнародними стандартами.

Проблема полягає в тому, що значна частина чинних нормативних актів в Україні не відповідає принципам екологічної інтегрованості та комплексності, що передбачені Цілями сталого розвитку ООН. Недостатній рівень правової гармонізації призводить до труднощів у втіленні міжнародних екологічних зобов'язань,

уповільнює процеси євроінтеграції та обмежує можливості для впровадження сучасних екологічних стандартів у різних сферах господарської діяльності. Додатковим викликом є слабка інституційна спроможність органів державної влади щодо гарантування дієвого контролю за виконанням екологічних норм і стратегій [1, с. 637].

Попри наявність ґрунтовної нормативно-правової бази, вітчизняна система екологічного права залишається фрагментарною та неповністю узгодженою з новітніми вимогами сталого розвитку, що знижує ефективність екологічної політики держави. Проблема полягає в тому, що значна частина чинних нормативних актів в Україні не відповідає принципам екологічної інтегрованості та комплексності, що передбачені Цілями сталого розвитку ООН.

Недостатній рівень правової гармонізації призводить до труднощів у втіленні міжнародних екологічних зобов'язань, уповільнює процеси євроінтеграції та обмежує можливості для впровадження сучасних екологічних стандартів у різних сферах господарської діяльності.

Інтеграція України в глобальні економічні процеси, виконання міжнародних зобов'язань відповідно до Паризької кліматичної угоди та приведення національного законодавства до стандартів ЄС потребують розроблення та впровадження ефективних національних стратегій сталого розвитку, що узгоджуються із Цілями сталого розвитку ООН [2, с. 50]. Останні передбачають 17 ключових орієнтирів, серед яких подолання бідності та голоду, забезпечення якісної освіти й гідної праці, розвиток інновацій та інфраструктури, зменшення нерівності, відповідальне використання природних ресурсів, боротьба зі зміною клімату та збереження екосистем суші й океану. Щодо України концепція сталого розвитку є визначальною складовою екологічної політики, оскільки спрямована на раціональне застосування природних ресурсів, охорону довкілля та задоволення потреб населення. Водночас сучасні виклики зумовлюють упровадження системного підходу до взаємопов'язаних економічних, соціальних та екологічних аспектів. Це, зі свого боку, спричинює необхідність створення

національних стратегій, узгоджених із Цілями сталого розвитку ООН, які регламентують гарантування екологічної безпеки, економічне зростання та соціальну справедливість [3, с. 90]. Щодо України концепція сталого розвитку є визначальною складовою екологічної політики, оскільки спрямована на раціональне застосування природних ресурсів, охорону довкілля та задоволення потреб населення. Водночас сучасні виклики зумовлюють упровадження системного підходу до взаємопов'язаних економічних, соціальних та екологічних аспектів. Це, зі свого боку, спричинює необхідність створення національних стратегій, узгоджених із Цілями сталого розвитку ООН, які регламентують гарантування екологічної безпеки, економічне зростання та соціальну справедливість.

Для України важливим є залучення різноманітних соціальних, політичних, громадських, економічних та освітніх структур до активної участі в екологічних заходах, що передбачає охорону навколишнього середовища, проведення моніторингових експертиз та контроль кількісних показників використання природних ресурсів.

Сучасне європейське екологічне законодавство, як наголошує В. А. Миколаєць, виділяє два основні аспекти екологічної відповідальності: по-перше, відповідальність за запобігання шкоді довкіллю (позитивна відповідальність), по-друге, відповідальність за компенсацію вже завданих збитків за допомогою проведення відновлювальних заходів (ретроспективна відповідальність) [4, с. 42]. Сьогочасна практика свідчить про необхідність розгляду всіх сфер суспільного життя через призму екології, інтегруючи екологічну політику як невід'ємну частину національного устрою держав. Вона передбачає координацію колективних зусиль суспільства та уряду для захисту та покращення стану природного середовища, ефективного управління природними ресурсами, гарантування екологічної безпеки громадян, упровадження безвідходних та маловідходних технологій, а також розвитку екологічної освіти [5, с. 19].

Для реалізації поставленої мети, що полягає в переході України на принципи сталого розвитку через інтеграцію екологічних,

економічних та соціальних пріоритетів у державну політику, визначено ключові напрями дій, зокрема розвиток і вдосконалення екологічного законодавства, зміцнення інституційної структури системи державного управління у сфері охорони навколишнього середовища та управління природними ресурсами, посилення участі громадськості в процесах формування та ухвалення рішень, активізація міжнародного співробітництва, гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, а також створення ефективної державної системи моніторингу стану довкілля та використання природних ресурсів.

Національне екологічне законодавство України є важливим інструментом державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення сталого розвитку. Еволюція та вдосконалення законодавства зумовлені національними економічними й соціальними потребами, виконанням міжнародних зобов'язань та орієнтацією на принципи сталого розвитку, окреслені глобальними документами ООН. Необхідність гармонізації екологічного законодавства України зі стандартами ЄС спричинена інтеграційними процесами та є відповіддю на зростаючі всесвітні екологічні виклики, серед яких зміна клімату, деградація земель, забруднення водних і повітряних ресурсів та втрата біорізноманіття.

Сучасна національна система екологічного законодавства містить конституційні положення, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, а також стандарти, що регламентують діяльність у сфері охорони довкілля. Основним документом, який закладає принципи екологічної політики держави, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначає правові, економічні та організаційні основи захисту навколишнього середовища. Також Україна ратифікувала низку міжнародних договорів, зокрема Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, Конвенцію про біологічне різноманіття та Паризьку кліматичну угоду, що зумовлює необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів та практик [1, с. 641].

Гармонізація національного законодавства з європейськими та міжнародними стандартами передбачає не лише приведення

текстів законів відповідно до міжнародних договорів, але й інтеграцію принципів сталого розвитку у всі категорії державного управління, економічної політики та соціальної галузі. Гармонізація також охоплює вдосконалення процедур контролю, моніторингу та оцінювання ефективності впровадження екологічних норм.

Аналіз показує, що українське екологічне законодавство частково відповідає стандартам ЄС, однак у більшості сфер спостерігаються значні прогалини, зокрема у впровадженні механізмів контролю, інтеграції в економічні програми та забезпеченні участі громадськості. Це підкреслює потребу подальшої гармонізації законодавства та посилення державної підтримки для дієвого застосування принципів сталого розвитку ООН.

Українське екологічне законодавство, на думку О. Караїма, має бути готовим до адаптації та інтеграції нових правових механізмів, щоб ефективно реагувати на сучасні виклики та захищати довкілля. Важливими є також відкритість, прозорість та активна участь усіх зацікавлених сторін у розробленні та впровадженні природоохоронних політик і нормативних актів. Міжнародне співробітництво та обмін досвідом із зарубіжними країнами є основними шляхами вдосконалення українського екологічного законодавства, особливо в контексті повоєнного відновлення та забезпечення сталого розвитку регіонів [6, с. 131].

Вирішення актуальних екологічних проблем в Україні можливе лише за умов всебічної та активної інтернаціональної взаємодії. Це зумовлено низкою факторів, а саме глобальним характером екологічних викликів і транскордонним поширенням забруднень та міжнародними зобов'язаннями України у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Необхідним є обмін досвідом і сучасними технологіями з іншими країнами, а також залучення іноземних інвестицій. Україна бере участь у понад двадцяти міжнародних договорах та двосторонніх угодах, що регулюють охорону довкілля.

Ефективна адаптація законодавства до норм ЄС передбачає не лише внесення змін до текстів законів, але й модернізацію інституційної структури, підвищення кваліфікації кадрів, створення фінансових стимулів та технічне забезпечення моніторингу

Отже, проведене дослідження гармонізації екологічного законодавства України відповідно до цілей сталого розвитку ООН дозволило зробити узагальнення, що досягнення цілей сталого розвитку в Україні потребує загального вдосконалення нормативно-правової бази та механізмів державного управління у сфері екологічної політики.

1. Кірін Р.С., Петлюк Ю.С., Красовський В.Г. Гармонізація екологічного законодавства України відповідно до цілей сталого розвитку ООН. *Національні інтереси України*. 2025. №10(15). С. 635–648.
2. Бицюра Ю., Манжула Є., Ілюхіна В. Проблеми забезпечення сталого розвитку в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 1(52). С. 49–55.
3. Черняк М. Є., Дзюндзюк В. Б. Теоретичні засади регіонального розвитку у сучасних умовах. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 88–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arpu_2017_2_14 (дата звернення: 11.11.2025).
4. Миколаєць В. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства. *Екологічне право*. 2022. Вип. 1–2. С. 40–45.
5. Буканов Г. М. Модель формування політики екологічного розвитку регіону на основі програмно-цільового і кластерного підходів. *Наукові перспективи*. Серія: Державне управління. 2020. № 5(5). С. 87–99.
6. Карайм О. Проблеми українського екологічного законодавства в умовах повоєнного відновлення сталого розвитку регіонів. *Наукова інтеграція в умовах глобальних викликів: збірник тез IV Міжнар. мультидисцип. наук.-практ. конф. (Луцьк, 20 червня 2023 р.)*. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. С. 128–131.

Позняк Еліна Владиславівна

*доцент кафедри екологічного права Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

Шараєвська Тетяна Анатоліївна

*доцент кафедри екологічного права Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

**КУЛЬТУРА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН
НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я
ДОВКІЛЛЯ НА ЗАСАДАХ ПОЛОЖЕНЬ
КОДЕКСУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

Обов'язком нашої держави у відповідності до ст. 16 Конституції України [1] є забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України і подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. В умовах воєнного стану і частих надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру розвиток правового забезпечення права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, закріпленого ст. 50 Конституції України, є важливим напрямом державної екологічної політики. Це узгоджується із низкою положень Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (статті 9 – 12, 50 – 66 та ін.), нормами Кодексу цивільного захисту України про принципи гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на життя, здоров'я та власності, а також виконання у воєнний час норм міжнародного гуманітарного права, пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян, захисту населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій (пункти 1,3, 9 та ін. ч. 1 ст. 7), а також із низкою інших його положень.

У ст. 22 Основного закону нашої держави проголошено, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, а згідно зі ст. 64 конституційні права і свободи людини і грома-

дянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією. На недоцільності обмеження за надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру права на безпечне для життя і здоров'я довкілля раніше наголошувалося у правничій науковій літературі [2, с. 57]. Таким чином, проблема забезпечення прав і свобод громадян в умовах екологічної небезпеки техногенного та природного походження залишається актуальною, вимагає підвищеної уваги законодавця, науковців і практиків, оскільки «мова йде про загальнолюдське право громадян на природну безпеку. Це право базується на ризику, пов'язаному з різними явищами природної стихії» [3, с. 17]. Додамо, що право на безпечне для життя і здоров'я довкілля необхідно розглядати як «законодавчо забезпечену можливість кожного постійно або тимчасово проживати чи перебувати у такому навколишньому природному, техногенному і соціальному середовищі, яке не спричиняє шкоди для здоров'я, дозволяє користуватись природними та іншими благами, виключає, запобігає або ж мінімізує настання негативних ризиків біологічного, екологічного, економічного, соціального, демографічного та іншого характеру» [4, с. 212].

Таким чином, право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля є невід'ємним правом кожної людини. В умовах техногенної та екологічної небезпеки воно набуває фундаментального значення і його забезпечення впливає на реалізацію інших, у тому числі, конституційних прав громадян.

Однією із гарантій ефективності реалізації права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля є організація і проведення навчання різних категорій населення діям у надзвичайних екологічних ситуаціях, визначене статтями 39 – 42 Кодексу цивільного захисту України. Такими категоріями населення є працююче населення, здобувачі освіти та непрацююче населення (ч. 1 ст. 39). На виконання цієї норми було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» від 26 червня 2013 р. № 444.

Особливості навчання працюючого населення (працівників на підприємствах, в установах та в організаціях) та здобувачів

освіти, на нашу думку, визначені в цьому Порядку більш чітко й деталізовано, ніж стосовно непрацюючого населення. Так, навчання керівного складу і працівників, перевірка знань з питань цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, інструктаж при прийнятті на роботу забезпечується роботодавцем щодо всіх працівників (пункти 6 – 18). Відповідальність за організацію таких заходів покладається на ДСНС, РМ АРК, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування. Підготовка здобувачів освіти до дій у надзвичайних ситуаціях покладається на заклади освіти, здійснюється під керівництвом МОН (пункти 19 – 26). Водночас, навчання непрацюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях забезпечується, здебільшого, проведенням ДСНС, РМ АРК, місцевими державними адміністраціями інформаційно-просвітницької діяльності, а за сприяння громадських організацій – і пропаганди знань серед населення. Такі заходи для непрацюючого населення, звичайно ж, підніматимуть рівень екологічної культури й культури безпеки, необхідність формування якої встановлюється чомусь лише стосовно здобувачів освіти у ч. 2 ст. 41 Кодексу цивільного захисту України. Однак, зазначена категорія громадян не набуватиме знань та не сформує навичок дій у надзвичайних ситуаціях лише завдяки відвідуванню консультаційних пунктів та ознайомленню з інформаційно-довідковим матеріалом.

Важливість забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля у зазначених умовах впливає також із положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. Так, у відповідності до ч. 3 ст. 342 даної Угоди співробітництво сторін спрямовується на вирішення проблем, що виникли внаслідок Чорнобильської катастрофи та зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС. Водночас, положеннями статей 360 – 365 вказаної Угоди передбачається розвиток і зміцнення співробітництва з питань, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища у таких сферах, як промислове забруднення і промис-

лові загрози, хімічні речовини, генетично-модифіковані організми, в тому числі, у сільському господарстві, шумове забруднення, цивільний захист, а саме стихійні лиха й антропогенні загрози, тощо.

Коло гарантій реалізації права громадян на безпечне довкілля розширюється завдяки імплементації положень Конвенції ООН про транскордонний вплив промислових аварій (м. Хельсінкі, 17 березня 1992 р., із поправками від 19 грудня 2015 р.), до якої Україна приєдналася згідно із Законом України від 03 травня 2022 р. Дослідники зазначеної проблематики наголошують на тому, що сфера дії цієї Конвенції «застосовується, в першу чергу, для запобігання промисловим аваріям, забезпечення готовності до них і ліквідації наслідків аварій, які можуть призвести до транскордонного впливу, включаючи вплив аварій, викликаних стихійними лихами» [5, с. 169]. Поряд із цим, національне законодавство України містить норми щодо критеріїв безпеки поведінки у надзвичайних ситуаціях, забезпечення безпеки людей і навколишнього природного середовища.

Застосування положень зазначеної Конвенції і чинного на момент її прийняття екологічного законодавства й законодавства про цивільний захист буде лише посилювати механізм правового регулювання відносин із забезпечення екологічної безпеки людини за надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру, перш за все, на етапі попередження їх настання, а також реагування на них, забезпечення передбачених чинним законодавством заходів захисту крізь призму гарантування права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Важливо приділити увагу і розробці процедур реалізації права громадян на безпечне довкілля за надзвичайних екологічних ситуацій, оскільки «нечіткість правових процедур займає, як видно, певне місце, що значною мірою впливає на ефективність такої реалізації. Особливо таке характерне для права на безпечне для життя і здоров'я довкілля як основного в системі екологічних прав» [6, с. 81]. Доцільно, на нашу думку, закріпити ці процедури у Кодексі цивільного захисту України і, що важливо, – закріпити саме право громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля в окремій статті про права громадян, розкривши його зміст.

Отже, у зв'язку із зазначеним, важливо розглядати особливості регулювання екологічних відносин у рамках ЄС та забезпечення екологічних прав громадян, зокрема права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах техногенної та екологічної небезпеки. Законодавство має враховувати нові техногенні та екологічні ризики, зокрема ті, що пов'язані з глобальними змінами клімату, розвитком нових технологій, науковими відкриттями у сфері космосу тощо; це сприятиме підвищенню рівня культури реалізації екологічних прав громадян.

1. Законодавчі, міжнародно-правові та інші нормативні акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 14.11.2025).
2. *Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб.* / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.] ; під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро, 2016. 575 с.
3. *Актуальні проблеми екологічного права України: забезпечення екологічної безпеки: монографія* / Балюк Г.І. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України Г.І. Балюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2020. 456 с.
4. Носік В.В. Конституційні основи захисту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні / В.В. Носік // *Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XIII Міжнарод. наук.-практ. конф. (Луцьк, 24 – 25 червня 2016 р.)* / уклад. Л.М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 210 – 212.
5. Позняк Е., Шараєвська Т., Шомпол О. Конвенція ООН про транскордонний вплив промислових аварій: перспективи реалізації в Україні в сучасних умовах. *Юридичний вісник.* 2022. № 6. С. 166 – 176.
6. Краснова М.В., Краснова Ю.А. *Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти: наукове видання.* Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.

Семеняка Василь Васильович

старший науковий співробітник відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук

**КОСМІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОДОЛАННІ
ДОВКІЛЛЄВИХ ВИКЛИКІВ УКРАЇНИ**

Сучасний екологічний стан України, значною мірою зумовлений наслідками збройної агресії Російської Федерації, актуалізує необхідність переосмислення традиційних підходів до охорони довкілля та впровадження інноваційних механізмів екологічного моніторингу. Масштабні руйнування промислових, енергетичних та інфраструктурних об'єктів, забруднення земель, водних ресурсів і атмосферного повітря, а також зростання техногенних ризиків створили ситуацію, коли класичні методи спостереження виявилися недостатніми або практично непридатними. За цих умов космічні технології, насамперед дистанційне зондування Землі (ДЗЗ), поступово трансформуються з допоміжного інструменту в системоутворюючий елемент державної екологічної політики.

Конституційне підґрунтя використання космічних технологій у сфері екологічної безпеки визначається статтями 16 і 50 Конституції України [1], які встановлюють обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку та гарантують право кожного на безпечне довкілля. Реалізація цих гарантій в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації територій та обмеженого доступу до зон екологічної небезпеки потребує застосування високо-технологічних, незалежних та захищених методів моніторингу. Космічні технології, здатні забезпечувати безперервне отримання об'єктивної інформації незалежно від політичних чи військових обставин, стають ключовим механізмом виконання державою своїх конституційних зобов'язань.

Значущий етап державної політики щодо подолання до-
вкіллевих ризиків пов'язаний із рішенням Ради національної
безпеки і оборони України «Про виклики і загрози національній
безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо

їх нейтралізації» [2], яке засвідчило офіційне визнання стратегічного значення космічних технологій у сфері екологічної безпеки. Документ закріпив необхідність формування державної системи моніторингу довкілля на основі даних ДЗЗ та геоінформаційних технологій, забезпечивши перехід від фрагментарного до системного використання супутникової інформації.

Оновлений механізм організації та функціонування державної системи моніторингу довкілля [3] встановлює вимогу інтеграції даних ДЗЗ у систему державного екологічного моніторингу, визначаючи механізми їх отримання, обробки та використання. При цьому важливою є роль Державного космічного агентства України, яке забезпечує суб'єктів моніторингу архівною та поточною інформацією, отриманою із використанням засобів ДЗЗ, а також методичною і технічною допомогою щодо інтерпретації та використання цих даних.

Особливу увагу привертає правове регулювання відносин щодо оцінки екологічної шкоди, заподіяної внаслідок агресії. Порядок визначення шкоди та збитків [4] і низка методик Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів [5] прямо встановлюють можливість використання даних ДЗЗ для фіксації площ, меж і характеру пошкоджень. Це надає супутниковим даним статус доказу спеціального технічного походження, що має юридичну силу в адміністративних та судових процедурах.

Стратегічну перспективу розвитку правового режиму космічних технологій формують проєкт Стратегії розвитку космічної діяльності України на період до 2033 року [6] та Концепція Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2026-2030 роки [7] (Концепція). Космічна діяльність сформульована як пріоритет державної політики, при цьому наголошується на необхідності створення супутникових інформаційних сервісів для розв'язання завдань у сфері екологічної безпеки, контролю забруднення територій і реагування на техногенні загрози. Концепція констатує, що держава має низький рівень готовності до реагування на техногенні та екологічні загрози, а також недостатній рівень супутникового екологічного моніторингу, що вимагає розбудови власного угруповання супутників і комплексної наземної інфраструктури.

Невід’ємною складовою інституційного визначення місця космічних технологій у забезпеченні охорони довкілля стає модернізація системи державного нагляду. У цьому зв’язку особливого значення набуває Стратегія реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року [8]. Вона передбачає поетапне впровадження супутникових технологій у практику екологічного контролю, включно з розробленням методичних рекомендацій щодо виявлення порушень на підставі даних державного моніторингу довкілля та ДЗЗ, що свідчить про перехід до сучасної, науково обґрунтованої моделі екологічного нагляду.

Національні реформи у сфері екологічного моніторингу та нагляду органічно поєднуються з тенденціями прогресивного розвитку міжнародного права, де дедалі активніше застосовуються космічні технології як джерело доказової інформації. Підвищується юридична цінність даних ДЗЗ як об’єктивного та незалежного матеріалу, здатного забезпечити достовірність інформації. Їх потенціал є вкрай важливим у світлі майбутніх міжнародних компенсаційних процедур за екологічну шкоду, завдану агресією, зокрема в Міжнародному суді ООН та інших інстанціях. Україна вже активно застосовує супутникові дані для документування воєнних екологічних злочинів, використовуючи їх у складі доказової бази на міжнародному рівні.

Утім, для забезпечення сталого розвитку необхідний не точковий, а цілісний, стратегічно скоординований підхід до подолання наявних викликів. Саме в такому контексті Концепція Космічної програми визначає ключові вектори подальшого вдосконалення, серед яких розбудова національної системи ДЗЗ з космосу; створення та запуск національного угруповання супутників; розгортання супутникових сервісів техногенного та екологічного моніторингу; упровадження спеціалізованих сервісів оцінювання шкоди та збитків.

Таким чином, космічні технології формують нову якість державної екологічної політики України, поєднуючи можливості моніторингу, правової кваліфікації правопорушень та доказово-

го забезпечення міжнародних процедур притягнення до відповідальності. В умовах воєнних дій вони стають одним із небагатьох джерел об'єктивної та юридично релевантної інформації, необхідної як органам державної влади, так і міжнародним інституціям. Інтеграція космічних спроможностей у правову систему посилює захист екологічних прав, забезпечує належну фіксацію та оцінку завданої шкоди, а також формує підґрунтя для майбутніх механізмів компенсації. Розвиток національних космічних технологій виступає стратегічною передумовою побудови прозорої та ефективної системи екологічного управління, що відповідатиме міжнародним стандартам і довгостроковим інтересам держави у сфері екологічної безпеки.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року; уведено в дію Указом Президента України від 23.03.2021 № 111/2021. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4856.html>
3. Про затвердження Порядку функціонування державної системи моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 18 червня 2024 р. № 684-2024-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D0%BF#Text>
4. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>
5. Порядок взаємодії Міністерства оборони України з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України з питань фіксування фактів заподіяння шкоди та визначення збитків, нанесених навколишньому природному середовищу, на об'єктах системи Міністерства оборони України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства оборони України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 01.12.2022 № 407/509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0150-23#Text>
6. Про схвалення Стратегії розвитку космічної діяльності України на період до 2033 року: проєкт розпорядження Кабінету Міністрів

України. URL: <https://mspu.gov.ua/storage/app/sites/17/uploaded-files/projekt-strategiyi-2025-na-covv-2.pdf>

7. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2026-2030 роки: проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://mspu.gov.ua/storage/app/sites/17/uploaded-files/projekt-rozporiadzennia-kmu.pdf>
8. Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 червня 2025 р. № 625-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text>

Синчанський Станіслав Олександрович

докторант Інституту держави і права імені
В.М.Корецького НАН України, кандидат юридичних
наук

ДОЗВІЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ НЕБЕЗПЕЧНИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Запровадження в Україні нової моделі управління відходами на основі Закону України «Про управління відходами» [1] та цифрової платформи «ЕкоСистема» створило потенційно сучасну рамку для контролю ризиків, пов'язаних із небезпечними відходами. Водночас дозвільна архітектура, на якій базується допуск суб'єктів господарювання до діяльності у цій сфері, залишається громіздкою та фрагментованою. Правовими ознаками дозвільної процедури у досліджуваній сфері повинні бути регламентованість нормами екологічного права [2, с. 197].

Сьогодні для початку діяльності з управління небезпечними відходами суб'єкт господарювання має послідовно пройти три процедури: оцінка впливу на довкілля (ОВД) → отримання дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів → ліцензування діяльності з управління небезпечними відходами.

Кожен із цих етапів спрямований на підтвердження екологічної допустимості, технічної спроможності об'єкта та організаційної придатності оператора. Проте порівняльний аналіз показує суттєве дублювання контрольних функцій: одні й ті самі параметри та відомості перевіряються тричі, що призводить до подовження строків, зростання транзакційних витрат бізнесу і перевантаження органів влади без пропорційного підвищення рівня екологічної безпеки.

Проблема посилюється тим, що така модель погано корелює з інтегрованими підходами ЄС до запобігання та контролю забруднення (Waste Framework Directive, Industrial Emissions Directive), які, навпаки, орієнтовані на консолідацію умов у межах одного комплексного дозволу та уникнення дублювання процедур. У результаті українська система виглядає надмірно ускладненою, особливо для операторів небезпечних відходів, діяльність яких і так перебуває під підвищеним наглядом держави.

Характеристика чинної моделі допуску. Сучасна модель допуску до діяльності з управління небезпечними відходами ґрунтується на поєднанні матеріальних вимог та низки адміністративних процедур.

ОВД як нульова стадія. Оцінка впливу на довкілля виконує роль базового запобіжника: перевіряються проектні рішення, аналізуються альтернативи, визначаються потенційні впливи на довкілля та заходи з їх запобігання чи мінімізації, організується громадське обговорення, формується мотивований висновок із чітко сформульованими екологічними умовами допустимості планованої діяльності. Саме висновок з ОВД має стати «містком» між містобудівними, технологічними та природоохоронними рішеннями, а його умови повинні імплементуватися на всіх подальших стадіях.

Наступною ланкою є *дозвіл на здійснення операцій з оброблення відходів*, який видається в електронній формі через Інформаційну систему управління відходами. Заявник подає відомості про: місця провадження діяльності, види та коди відходів за Національним переліком, операції з оброблення, технологічні параметри, плани моніторингу (для термічних процесів), спеці-

альні умови для полігонів тощо. Фактично дозвіл «перепаковує» значну частину інформації, що вже врахована у висновку з ОВД, деталізуючи її на рівні конкретних технологічних рішень.

Перевірка матеріально-технічної бази (МТБ). На етапі ліцензування передбачена попередня виїзна перевірка відповідності МТБ оператора заявленим операціям: наявності та стану обладнання, інженерних систем захисту, кваліфікації персоналу, наявності процедур безпеки. Ця перевірка надає органу ліцензування актуальну, фактичну інформацію про здатність оператора дотримуватися екологічних та технологічних вимог.

Ліцензування діяльності з управління небезпечними відходами. Ліцензія є фінальним актом, що закріплює перелік дозволених операцій, права та обов'язки ліцензіата, вимоги щодо екологічного моніторингу, звітності й державного нагляду. При цьому здобувач ліцензії має підтвердити наявність отриманого раніше дозволу на оброблення, фактично переносячи його зміст у ліцензійну справу. Екологічне ліцензування є традиційним і дієвим нормативно-правовим засобом забезпечення екологічної безпеки в Україні [3, с. 102].

Виявлені проблеми. У результаті аналізу встановлено, що:

- висновок з ОВД, дозвіл на оброблення та ліцензія містять значний масив повторюваної інформації (операції, коди відходів, технологічні параметри, умови моніторингу й безпеки);

- проміжний дозвіл на оброблення не створює додаткових гарантій порівняно з комбінацією «ОВД + перевірка МТБ + ліцензія»;

- адміністративний ресурс органів зосереджується на формальному повторному опрацюванні ідентичних даних замість оцінки реальних ризиків і контролю виконання вже встановлених умов;

- цифрові можливості «ЕкоСистеми» використовуються не в повному обсязі, оскільки заявник змушений неодноразово вносити одні й ті самі відомості до різних модулів;

- чинна модель ускладнює приєднання України до європейської парадигми інтегрованих екологічних дозволів, де екологічні вимоги консоліднуються в одному акті, а не розпорошуються між кількома документами.

Пропонована модель оптимізації. Науково обґрунтованим видається перехід до інтегрованої моделі допуску, в якій центральне місце займає ліцензія на управління небезпечними відходами, а дозвіл на оброблення трансформується у змістовний компонент ліцензійних умов.

Для *небезпечних відходів* пропонується модель «ОВД → перевірка МТБ → ліцензія». У такій моделі: ОВД зберігає статус обов'язкового попереднього інструмента превентивної екологічної оцінки; передліцензійна перевірка МТБ забезпечує фактичне підтвердження технічних і організаційних спроможностей оператора; сама ліцензія включає всі параметри, що нині призначені дозволу (переліки операцій, коди відходів, технологічні карти, плани моніторингу, спеціальні умови для окремих типів установок); умови висновку ОВД імплементуються до ліцензії як обов'язкові обмеження, що підлягають контролю з боку органів нагляду.

Для *відходів, що не є небезпечними*, доцільно: зберегти дозвіл на оброблення як самостійний, відносно спрощений інструмент регулювання без вимоги отримання ліцензії; налаштувати різний «регуляторний режим» залежно від рівня екологічного ризику: посилений інтегрований – для небезпечних відходів, помірний – для інших категорій.

Законодавчі зміни. Реалізація запропонованої моделі потребує:

- внесення змін до Закону України «Про управління відходами», якими прямо передбачити, що у разі отримання ліцензії на управління небезпечними відходами окремий дозвіл на оброблення не запитується, а його змістові блоки є складовою ліцензії;
- оновлення Ліцензійних умов, доповнення їх структурованими формами подання даних про операції, коди відходів, технічні параметри, умови моніторингу й спеціальні вимоги;
- ревізії підзаконних актів, що регламентують порядок видачі дозволу на оброблення, із закріпленням його сфери застосування виключно щодо відходів, які не є небезпечними;

- модернізації нормативних актів, які визначають функціонування «ЕкоСистеми», з урахуванням потреби автоматичного включення екологічних умов ОВД до тексту ліцензії.

Очікувані результати впровадження. Запропонована оптимізація дозвільних процедур у сфері управління небезпечними відходами дозволить:

- зменшити тривалість дозвільного циклу та кількість адміністративних комунікацій між суб'єктом господарювання й органами влади;
- скоротити транзакційні витрати бізнесу та держави, пов'язані з підготовкою, опрацюванням і зберіганням дублюючих пакетів документів;
- підвищити якість державного нагляду, оскільки вивільнені ресурси можуть бути спрямовані на фактичні перевірки дотримання ліцензійних умов, а не на формальну верифікацію даних;
- посилити правову визначеність для операторів небезпечних відходів, оскільки всі істотні умови їх діяльності будуть зосереджені в одному, чіткому й прозорому адміністративному акті;
- наблизити національне законодавство до європейських стандартів, що є ключовим у контексті імплементації Угоди про асоціацію та подальшої інтеграції до правового простору ЄС.

Висновки. Чинна існуюча модель допуску до діяльності з управління небезпечними відходами в Україні характеризується істотним дублюванням контрольних функцій та даних, що призводить до зайвого ускладнення процедури без додаткових гарантій екологічної безпеки. Проміжний дозвіл на оброблення у процедурі для небезпечних відходів відіграє переважно роль «процесуального шлюзу», а не самостійного інструмента управління ризиками, що суперечить принципам необхідності та пропорційності адміністративного регулювання. Перехід до інтегрованої моделі «ОВД → перевірка МТБ → ліцензія» із включенням змісту дозволу до структури ліцензії дає змогу зберегти всі матеріальні запобіжники (ОВД, перевірка МТБ, фіксація умов у ліцензії) за одночасного спрощення процедури та зменшення регуляторного навантаження. Диференціація режиму для небезпечних та інших відходів забезпечує регуляторну пропорцій-

ність: для небезпечних – посилений інтегрований контроль через ліцензування, для відходів, що не є небезпечними, – збереження простішого дозвільного механізму. Впровадження запропонованих змін потребує точкових, але концептуально важливих корекцій базового закону, Ліцензійних умов, пов'язаних підзаконних актів і налаштування цифрових інструментів «ЕкоСистеми», що може забезпечити суттєвий позитивний ефект у частині прозорості, ефективності та керованості державної політики у сфері управління небезпечними відходами.

1. *Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX / Відомості Верховної Ради України. 2023. № 17. Ст. 75.*
2. *Євстігнєєв А.С. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування в Україні : дис. ... д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.06. Київ. 2018. 434 с.*
3. *Сірант М.М. Ліцензійно-дозвільні засоби забезпечення екологічної безпеки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2020. № 44. С. 102-106. DOI: 10.32841/2307-1745.2020.44.22.*

Чумаченко Інна Євгенівна

доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРИСТУВАННЯ ВОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ЛІКУВАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Право на користування водними об'єктами лікувального призначення є окремим видом права на користування природними благами. Лікувальні води та водні об'єкти, що віднесені до категорії лікувальних, становлять важливу частину природно-ресурсного потенціалу України. Їх значення у забезпеченні санаторно-курортного лікування, медичної реабілітації та оздоровлення населення важко переоцінити. В умовах зростання попиту на природні лікувальні ресурси, а також значного антропогенного навантаження та впливу кліматичних змін, питання належного

правового забезпечення їх використання набуває особливої актуальності.

Відповідно до ст. 13 Конституції України, водні об'єкти, у тому числі віднесені до категорії лікувальних, є виключною власністю Українського народу. Ця конституційна норма формує фундаментальну вимогу, яка полягає в тому, що такі водні об'єкти не можуть перебувати у приватній власності, проте за рішеннями уповноважених органів державної влади можуть надаватися у користування. Будь-які дії щодо надання доступу до лікувальних вод, визначення умов їх використання, встановлення обмежень чи заборон повинні здійснюватися виключно в інтересах Українського народу. Відповідно до ст. 3 ВК України, водні об'єкти лікувального призначення є складовою водного фонду України. Разом з цим, води, які мають лікувальні властивості, відносяться до категорії особливо цінних водних ресурсів, що обумовлює їх належність до водних об'єктів загальнодержавного значення (ст. 5 ВК України) [1].

Статтею 62 ВК України визнано, що водні об'єкти, які мають природні лікувальні властивості, можуть належати до категорії лікувальних, якщо їх включено до спеціального переліку. Такий перелік затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку водного господарства.

Віднесення вод до категорії лікувальних здійснюється відповідно до «Порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання», затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 2 червня 2003 р. № 243 [2]. Цим документом визначено умови видачі медичного (бальнеологічного) висновку за результатами комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрологічних, курортологічних та інших дослід-

ницьких робіт щодо медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, у тому числі преформованих засобів. Критеріями такої оцінки є хімічний склад, фізико-хімічні властивості, стабільність складу, наявність біологічно активних елементів та клінічно підтверджений лікувальний ефект. Разом з тим, постановою КМ України від 11 грудня 1996 р. № 1499 затверджено «Перелік водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних» [3], яким визначено запаси вод та їх лікувальні властивості, а також інші сприятливі для лікування і профілактики захворювань умови. До таких об'єктів належать мінеральні, термальні, радонові, сірководневі, грязьові та інші води, що мають підтверджені лікувальні властивості.

Слід наголосити, що важливим аспектом є цільовий характер використання лікувальних вод. Так, відповідно до ст. 63 ВК України чітко визначено, що водні об'єкти, віднесені до категорії лікувальних, можуть використовуватися виключно для лікувальних і оздоровчих цілей. Отже, законодавець встановлює імперативний характер цієї норми, унеможливаючи застосування лікувальних вод у промислових, технічних чи інших господарських цілях, які не відповідають їх природному призначенню.

Окремої уваги потребує правове регулювання просторового та екологічного контексту використання водних об'єктів лікувального призначення. Більшість таких водних об'єктів розташована у межах територій курортів – освоєних природних територіях на землях оздоровчого призначення, які мають природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, які використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань і для рекреації [4]. Такі території мають підвищений рівень правового захисту, оскільки в їх межах функціонують природні лікувальні ресурси, включаючи мінеральні води, грязі, озокерит та інші фактори, що використовуються для лікування та медичної реабілітації. Таке розташування передбачає встановлення округів санітарної та гігієно-санітарної охорони, що створюють обов'язкові обмеження щодо господарської діяльності, технічних робіт, будівництва та будь-якого іншого впливу, який може порушити умови формування, збереження або експлуатації лікувальних вод.

Водночас законодавство України не обмежує локалізацію лікувальних водних об'єктів лише землями оздоровчого призначення. Вони можуть розміщуватися також на землях інших категорій – водного фонду, рекреаційного призначення, природно-заповідного фонду тощо. Проте саме землі оздоровчого призначення найчастіше є основною просторовою базою для розвитку лікувально-оздоровчої інфраструктури, що зумовлює взаємодію різних правових режимів земель та необхідність їх узгодженого правового регулювання.

Законодавством встановлено, що користування водними об'єктами, віднесеними до категорії лікувальних, здійснюється в порядку спеціального водокористування (гл. 12 ВК України, ст. 48 ВК України) [1]. Саме спеціальне водокористування виступає ключовим юридичним інструментом регламентації доступу до лікувальних вод та контролю за їх раціональним використанням.

Спеціальне водокористування передбачає обов'язковість дозвільної процедури, що забезпечує державний контроль за усіма аспектами забору та використання таких вод. Отримання дозволу на спеціальне водокористування є первинною та обов'язковою юридичною передумовою для здійснення будь-якої діяльності, пов'язаної з використанням лікувальних вод.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про курорти» [4], родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, надаються у користування юридичним і фізичним особам для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Підземні лікувальні мінеральні води можуть використовуватися для промислового розливу. Порядок надання у користування таких родовищ визначається Кодексом України про надра [5] та іншими актами законодавства.

Розробка родовищ підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, здійснюється на підставі спеціального дозволу, який на сьогодні надається Державною службою геології та надр України у порядку, визначеному законодавством України. За загальним правилом, такий дозвіл можна одержати на основі перемоги на аукціоні. Однак, відповідно до ст. 16-2 Кодек-

су України про надра, для геологічного вивчення і видобування природних лікувальних ресурсів лікувально-профілактичними та санаторно-курортними закладами, які спеціалізуються на їх використанні виключно для лікувальних цілей і мають лікувальну інфраструктуру, спеціальний дозвіл надається без проведення аукціону [5].

Отже, користування водними об'єктами, що віднесені до категорії лікувальних, забезпечується через процедуру спеціального водокористування, що включає дозвільний порядок, встановлення лімітів та дотримання санітарно-екологічних вимог. Такий підхід гарантує збереження унікальних лікувальних властивостей вод і сприяє сталому функціонуванню курортно-оздоровчих територій України.

1. *Водний кодекс України: прийнятий 6 червня 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.*
2. *Порядок здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання: затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я від 2 червня 2003 р. № 243. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0752-03#Text>*
3. *Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних: постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1996 р. № 1499. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1499-96-%D0%BF#Text>*
4. *Про курорти: Закон України від 5 жовтня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 50. Ст. 435.*
5. *Кодекс України про надра: прийнятий 27 липня 1994 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340.*

Шутяк Софія Володимирівна

старший викладач кафедри права та інформаційної діяльності Національного лісотехнічного університету України, адвокат, заступник голови Комітету з питань аграрного, земельного та довкілевого права Національної асоціації адвокатів України

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НАРОДУ УКРАЇНИ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ В ЕКОЛОГІЧНИХ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРАХ

9 квітня 2025 року набув чинності Закон України № 4292-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача». Закон насамперед націлений на захист «реальних» власників майна, яке 10, 15 та навіть 20 років тому було незаконно передано за рішеннями держави чи територіальної громади з народної власності. У першу чергу тут йде мова про землі територій об'єктів природно-заповідного фонду, лісові та водні землі, надра, які відповідно до Конституції України, статті 13 належать до власності народу України. [1, 65]

Про зміст та наповнення права власності народу України на природні ресурси існують сучасні наукові праці, зокрема, Каракаша І., Перчеклія І. та інших. Проте більшість досліджень зводяться до обґрунтування соціальної природи походження цього права. Автор наголошує на практичній необхідності застосування понятійного апарату права власності народу України для захисту гарантованого Конституцією України права на екологічну безпеку. Також актуальним є розмежування цього права із державною та комунальною власністю.

Конституція України у статті 13 містить імперативні норми про те, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Для належної реалізації цього права необхідно чітко визначати суб'єкта (народ України), а також зміст понять «земля»,

«надра», «атмосферне повітря», «водні та інші природні ресурси» (в межах території України, континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони).

Поняття суб'єкта — «народ України» — розкрито у висновку Конституційного Суду України (Велика Палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України щодо законопроекту про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу) (реєстр. № 1015) від 13 листопада 2019 року № 5-в/2019: *«Український народ – громадяни України всіх національностей»*. [6, 1]

Правове регулювання використання природних ресурсів міститься у Земельному кодексі України, Водному кодексі України, Кодексі України про надра, Законах України «Про гірничу діяльність», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про охорону атмосферного повітря», «Про Червону книгу України», «Про природно-заповідний фонд України» тощо.

Абзац 2 статті 13 Конституції України вказує, що від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією. Проте аналіз повноважень цих органів не дає чіткого визначення їх компетенції щодо розпорядження власністю народу України. Наприклад, Земельний кодекс України серед суб'єктів права власності на землю не згадує народ України (ст. 80). Оскільки до державної власності віднесено всі землі України, крім комунальних та приватних, можна зробити висновок, що державна власність на землю ототожнюється із власністю народу.

На відміну від цього, Водний кодекс України чітко визначає, що води (водні об'єкти) є виключною власністю Українського народу і надаються лише у користування. Більше того, він конкретизує, що народ здійснює свої права через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим та місцеві ради. Окремо повноваження щодо розпорядження водами можуть делегуватися органам виконавчої влади.

Закон України «Про тваринний світ» встановлює, що об'єкти тваринного світу в природному середовищі є власністю народу України. Від його імені права власника здійснюють органи дер-

жавної влади та місцевого самоврядування. Громадяни мають право користуватися цими ресурсами (як у загальному, так і в спеціальному порядку). [2, 164]

Закон України «Про рослинний світ» не використовує терміни «власність народу», «державна» чи «приватна власність», але детально регулює порядок використання рослинних ресурсів. Зокрема, громадяни можуть збирати лікарські рослини, ягоди, гриби тощо для особистих потреб, але без права продажу.

Кодекс України про надра визначає, що надра є виключною власністю народу України і передаються лише у користування. У 2022 році було введено норму про право громадян на частку доходів від рентної плати за видобуток корисних копалин.

Стаття 13 Конституції України також зазначає, що «власність зобов'язує» і не повинна використовуватися на шкоду людині та суспільству. Оскільки природні ресурси є складовою довкілля, їхнє нераціональне використання може призвести до екологічної кризи.

Останній абзац статті 13 Конституції України підкреслює, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів власності та соціальну спрямованість економіки. На сьогодні право власності народу України на природні ресурси залишається недостатньо дослідженим і потребує гармонізації законодавства, науки та практики.

Тому, важливо пам'ятати, що основоположним принципом міжнародного права є те, що кожна нація має суверенітет над своєю територією. Як наслідок природні ресурси є основою економічного розвитку держави і водночас якість та стан цих ресурсів визначає об'єктивні умови тривалості життя людей, якості такого життя у різних сферах. За цим підходом суверенітет і власність нерозривно пов'язані між собою; права власності створюються і визначаються виключно національним законодавством. Незважаючи на переважання позитивізму, теорія про те, що право власності впливає з природного права, зберігалася. Так, Джон Лок проголосив, що «природне право є вічним правилом для всіх людей, як законодавців, так і інших». Згідно з цією точкою зору, держави були утворені з метою захисту існуючих природних прав, вклю-

чаючи право власності. У певному сенсі ця формулювання природного права можна розглядати як міжнародне право, оскільки воно замінило національне право і вважалося універсальним стандартом. Натхненна Локком та іншими теоретиками природних прав, Декларація прав Вірджинії 1776 року проголошувала, що всі люди мають певні «невід’ємні права», які, «вступаючи в суспільство, вони не можуть ... позбавити або відібрати у своїх нащадків», включаючи «засоби набуття та володіння власністю». З цього також випливає твердження про те, що право власності існує лише за умови його визнання національним законодавством, а отже припинення існування національного законодавства тягне припинення права власності.

Сучасна тенденція до звуження змісту права власності народу України, або взагалі заперечення такого - створює ризики обмеження як можливостей окремих осіб щодо набуття прав, так і загального доступу громадян до ресурсів. Екологічне право потребує розвитку, вдосконалення і практичного наповнення, а не скасування наявних норм чи відмови від них. Лише системна робота над підвищенням ефективності законодавства і формуванням єдиної правової концепції може забезпечити реальне втілення права власності українського народу на природні ресурси. [1, 66]

Які рекомендації можна запропонувати для розвитку права власності на природні ресурси?

З цією метою доречно утворити міжвідомчу робочу групу із залученням представників ВРУ, ЦООВ, ОМС, ЗВО, ВС, КСУ та інших. Робоча група повинна виходити з того, що Конституція України у преамбулі вказує, що прийнята Верховною Радою України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу. Усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року як вказав, що територія України є неподільною і недоторканною, була прийнята Конституція – Основний Закон України. Таким чином Конституція України ви-

значила основні засади співіснування народу України на власній території, основні критерії реалізації усіма суб'єктами що перебувають на території України прав і свобод людини та гідних умов її життя.

Держава не може існувати без матеріальної основи. А первинним майном та джерелом доходів є природні ресурси у межах території України. Розуміючи, що природні ресурси повинні використовуватися на користь розвитку та зміцнення України, у статті 13 закладено не лише про власність народу України, але і вказано про не абсолютність права власності по відношенню до загальних благ.

Отже, дискусія у цій царині повинна іти далеко за межі – хто такий суб'єкт народ України. Бо народ України це і один громадянин і їх сукупність, це належним чином зареєстрована юридична особа, яка належно сплачує податки, це і службовець – який працює для держави, це і правоохоронні органи, і суди, і адвокати. І забігаючи наперед – слід врахувати, що народна власність - не означає безгосподарність та звільнення від платності за користування. Станом на сьогодні можливість безкоштовно користуватися рослинним світом у межах максимально дозволеного ліміту прописана на рівні ПКУ. Проте, таке право може бути обмежене у разі перевикористання таких ресурсів і через загальне, і спеціальне користування.

Дискутувати потрібно не шукаючи абсурдність норм – наприклад, Закон України «Про атмосферне повітря» визначає повітря як сукупність газів, відповідно власність народу не може бути на сукупність газів, а розуміти, що стаття Конституції України говорить про повітряний простір, яким під час війни ми не можемо користуватися у повній мірі через загрози безпеки.

Візія робочої групи - віднайдення самоопори у нормах Конституції України, які допомагають зараз боротися за незалежність України.

Зміни до Цивільного кодексу України пропрацювати із врахуванням необхідності зберегти першоджерело усіх форм власності, а саме власності народу (нації) на територію суверенної держави України та на обов'язок збереження її для прийдешніх поколінь.

Народ – як суб’єкт відносин не є класичним учасником цивільних відносин. Адже цивільному праву притаманний головний принцип – диспозитивність. Проте народ України в особі своїх індивідуально визначених громадян не може діяти на власний вибір щодо розпорядження природними ресурсами. Навпаки – народ діє чітко у межах визначених законом. Тому реалізувати право власності народу можуть обрані чи створені ними органи державної влади відповідно до встановлених законом правил. Будь-який природний об’єкт права власності, навіть земельна ділянка – несуть у собі характеристики, які впливають із їх природного стану – і звідси впливають певні обмеження. Наприклад, наявність права власності на земельну ділянку не захищає такого власника від затоплення її під час повені. Приватизації водного об’єкту не гарантує від його висихання. Власність на ліси – не породжує власності на дикі тварини та рослини – для яких такий ліс є домом, і власник лісу повинен гарантувати, що такий дім буде. Тому у силу природного характеру правовідносин такі не можуть бути приватними, а лише публічно правовими. І навіть загальне користування природними ресурсами можливе у разі дотримання визначених умов такого користування. [4, 2]

Заохочувати професійну наукову практичну дискусію для пошуку глибинного змісту норми Конституції та не припустимості спрощення трактування їхнього змісту у час війни.

Сучасна війна відбувається на рівні ідеологій. Право мати власне право, власність виборюють ті народи (нації), які спромоглися створити власну державу, у суверенних її територіях. Тому важливо не підігрувати на догоду ворожій ідеології про те, що не має у народу України ніякої власності. Бо наступною може бути теза, тоді не має і народу України. Акцентував увагу про надрові угоди, які вкотре підтверджують, що ми цікаві світу настільки – наскільки ми маємо чим поділитися. Надра це власність народу України, тому лише народ в особі ВРУ і може встановлювати умови користування, проте відмовитися від надр у супереч інтересів народу не може навіть ВРУ. І це стосується інших природних ресурсів.

Зараз перед правовою спільнотою є багато викликів. Проте, ми повинні бути дуже обережними щодо висловлювань, ви-

користувати коректну термінологію. Виважений та розумний підхід має вказувати на єдине – ми не повинні відкидати норми, якщо ми їх не розуміємо у силу нашої здатності на сьогодні їх сприймати. Ми повинні вчитися визнавати, що існують поняття та явища заперечення яких тягне за собою заперечення нас самих. Дозволю собі припустити вислів – що наповнення змістом статті 13 Конституції України рівнозначне із пошуком нашого коду нації. І нам варто докладати зусиль для пошук таких.

Важливо продовжувати дискусію цієї важливої теми – наповнювати змістом право власності народу України на природні ресурси України шляхом розвитку науки та практики. Незважаючи на те, що не має юридичної форми реєстрації чи оформлення права власності народу України на природні ресурси, все ж воно існує в силу того, що Водний кодекс, Кодекст про надра, Лісовий кодекс і в певній мірі навіть Земельний кодекс визначають право власності народу України на окремі елементи довкілля. І саме наявність такого права зумовлює особливості правового використання таких ресурсів загальне та спеціальне.

Відслідковуються станом на зараз не хороші тенденції щодо приватизації усіх природних ресурсів України саме у приватну власність. Такий дисбаланс показує ігнорування статті 13 Конституції України щодо захисту усіх форм власності та не використання власності на шкоду людини та суспільства. Тому продовження дискусії не оминути.

1. Березовський, П. П., Шутяк, С. В., Яценко, Г. А., Костюніна, Ю. О., & Березовська, Н. І. (2024). Аналіз стану державного регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища за різними напрямками, здійснений в межах підготовки національної доповіді про стан навколишнього середовища в Україні у 2023 році. *Ефективність державного управління*, 1(78/79), 39–45. <https://doi.org/10.36930/507806>
2. Shut'yak, S. V., & Zayachuk, V. Y. (2024). Правове регулювання загального та спеціального використання об'єктів рослинного та тваринного світу: фінансові та управлінські аспекти. *Forestry Education and Science: Current Challenges and Development Prospects. International Science-Practical Conference, October 23-25, 2024, Lviv, Ukraine.* <https://doi.org/10.36930/conf150.4.7>

3. Шутяк С. В. Повноваження місцевих рад щодо розпорядження землею та їх реалізація, Глобальний світ: виклики сьогодення: кол. моногр. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. – 189 с.
4. Шутяк С. В. Фінансові та управлінські аспекти загального та спеціального використання об'єктів рослинного та тваринного світу, Збірник наукових праць Міжнародної Карпатської Школи: весняна сесія (1-5 травня 2025 року): перше видання. Яремче-Косів: Наукове товариство імені Шевченка, 2025. 276 с.
5. Шутяк С. В. Взаємозалежність принципів верховенства права та належного врядування на прикладі управління об'єктами тваринного світу, 2023: XXIII Міжнародна науково-практична конференція «Екологія. Людина. Суспільство» <https://doi.org/10.20535/EHS2710-3315.2023.289131>
6. Шутяк С. В. Право власності народу України на природні ресурси: проблеми реалізації : Матеріали Міжнародної науково-практична конференція «Стратегія розвитку приватного права в умовах суспільних трансформацій в Україні». 2025. НУ «ЛП».

Яремак Зоряна Василівна

професор кафедри трудового, екологічного та аграрного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

СПЕЦІАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОТРЕБА ЙОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ

Глобалізація суттєво розширила межі міжнародних обмінів, торгівлі, що сприяло поширенню локальних, регіональних або національних екологічних проблем далеко за межі їх первісного виникнення або ж узагалі вивело їх на загальнопланетарний рівень [1, с. 20]. У зв'язку з цим, відкрилися шляхи для осмислення екологічних викликів як глобальних проблем людства, пошуку спільних механізмів та побудови міжнародної архітектури вирішення питань охорони довкілля та збереження природних ресурсів. Як наслідок, набуло актуальності міжнародне визнання та закріплення колективних прав у сфері довкіллевих питань.

Колективний характер екологічних прав дає можливість наділити особливим (спеціальним) еколого-правовим статусом окремі категорії суб'єктів з метою забезпечення належного захисту та врахування їхніх потреб в еколого-правових відносинах. Особливістю цього статусу є те, що він визначається не лише загальними нормами довкілєвого права, але й враховує екологічну вразливість певних груп, тобто їх підвищену чутливість до змін навколишнього середовища через низку факторів. Так, з огляду на особливу вразливість членів корінних громад до зміни клімату та їхньої залежності від стану довкілля, на міжнародному універсальному і регіональному рівнях було прийнято низку резолюцій та інших актів створено низку органів та інституцій, діяльність яких направлена на захист і дотримання прав корінних народів, зокрема в екологічній сфері. Правовий статус корінних народів України визначено в однойменному законі від 01.07.2021 р. [2]. Щоправда, на національному рівні не окреслено еколого-правового статусу корінних народів. Натомість нормами міжнародного права передбачено довкілєві права цієї категорії. Так, ст. 29 Декларації ООН про права корінних народів, прийнята Генеральною Асамблеєю в 2007 р. (Резолюція 61/295) визнає право корінних народів на збереження та охорону навколишнього середовища та родючості їхніх земель або територій та ресурсів. Держави, у свою чергу, створюють та здійснюють програми допомоги для корінних народів з метою забезпечення такого збереження та охорони без будь-якої дискримінації [3]. У Резолюції 2400 (2021 р.) «Боротьба з нерівністю у праві на безпечне, здорове та чисте довкілля» Парламентська асамблея Ради Європи наполягає на необхідності використання знань та досвіду корінних народів, що були накопичені протягом століть, під час нормотворчого процесу з метою пріоритезації навколишнього середовища у майбутньому. Це обумовлено тим, що традиції корінних народів зберегли найсильніші зв'язки та повагу до живого світу та є менш антропоцентричними, ніж інші (п. 13.1). Країни, в яких проживають корінні народи, мають проводити відповідні консультації та забезпечувати участь останніх у прийнятті рішень, що стосуються їхніх земель і способів життя, переконавшись, зокрема, що

заходи, вжиті з метою захисту навколишнього середовища (як-от вітрові електростанції або «зелене» будівництво) не впливають на їхнє життя (п. 13.2) [4].

У прийнятій у 2015 р. Паризькій угоді про зміну клімату було приділено безпосередню увагу захисту прав вразливих категорій осіб в екологічній сфері. Зокрема, в її преамбулі міститься заклик до держав поважати, заохочувати і брати до уваги свої відповідні зобов'язання щодо прав людини, права на здоров'я, прав корінних народів, місцевих громад, мігрантів, дітей, осіб з обмеженими можливостями, осіб, які знаходяться у вразливих обставинах, та права на розвиток, а також гендерної рівності, розширення можливостей для жінок і справедливості між поколіннями. У процесі формування своєї політики сторони угоди беруть на себе зобов'язання враховувати фактор впливу зміни клімату, беручи до уваги потреби найбільш вразливих верств населення, місць та екосистем (ст. 7.1(с)) [5].

Міжнародна організація з міграції акцентує увагу на тому факті, що термін «екологічний/кліматичний біженець» наразі широко сприймається як такий, що потенційно може ввести в оману, оскільки він не є юридичною категорією і не знайшов закріплення в жодному юридично-обов'язковому міжнародному акті, тому більш доцільним є використання термінів «екологічний мігрант/переміщена особа» [6]. Обсяг поняття «біженець», визначеного Конвенцією про статус біженців 1951 р. [7], не охоплює осіб, які змушені залишити свою країну через екологічні чинники, зокрема стихійні лиха та катастрофи техногенного характеру. Назріла нагальна потреба нормативного визначення правового статусу екологічних біженців як вразливої категорії населення, що являють собою об'єкти еколого-правової охорони, на міжнародному та національному рівнях: «Важливим аспектом проблеми є те, що ... при втраті статусу екологічних біженців ці особи повинні залишатися об'єктом еколого-правової охорони як одна із категорій вразливості (поряд з тими категоріями, що визначають на правовому рівні осіб як «вразливих» через їх вік, стан здоров'я та інші фактори)» [8, с. 339]. Для України особливо актуальним є питання захисту внутрішньо переміщених осіб, коли держава

зіткнулася з проблемою екологічної міграції після аварії на Чорнобильській атомній електростанції [9].

В умовах війни Україні зіткнулася з новими викликами, в тому числі і екологічного характеру, що зумовлюють появу нової вразливої категорії населення – жертв війни. Воєнні дії супроводжуються серйозними екологічними наслідками, які мають всі ознаки екологічної катастрофи. Це, безперечно, впливає і на еколого-правовий статус людини та також потребує додаткового регулювання й вироблення механізму захисту довіклієвих прав.

Взявши за основу положення Паризької угоди (де найбільш широко визначено вразливі категорії суспільства), та беручи до уваги оціночний характер даної категорії (з огляду на це, не претендуючи на вичерпний перелік), такими факторами можуть бути: вік (наприклад, діти), гендер (жінки), фізичні вади (особи з обмеженими можливостями), етнічна приналежність (корінні народи) тощо. Спеціальна «екологічна» вразливість пов'язана з проживанням на екологічно несприятливих територіях, в районах, що зазнали впливу надзвичайних екологічних ситуацій техногенного чи природного характеру та ін. [10, с. 38]. Зрештою, спеціальний еколого-правовий статус не є сталою величиною, а під дією об'єктивних чинників піддається змінам.

Фрагментарність міжнародного регулювання цього питання, відсутність комплексного правового регулювання довіклієвих прав вразливих категорій на національному рівні, потребує вирішення та внесення змін із тим, щоб інтереси окремих вразливих категорій осіб були враховані під час розробки, впровадження та забезпечення дотримання довіклієвого законодавства, правил і політики, а також щодо їх захисту від конкретних видів екологічної небезпеки з врахуванням фактору їх вразливості.

1. *Малишева Н. Р. Глобалізація – екологія: методологія взаємодії та нові можливості екологічного права. Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації : зб. матеріалів Всеукр. наук. практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 верес. 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька ; Держ. ВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», Навч. наук. юрид. ін-т; Міжнар. громад. орг. 350.org. Іва-*

- но-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 20–23.
2. Про корінні народи України: закон України від 01.07.2021 р. № 1616-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20?find=1&text=еколог#Text> (дата звернення: 16.11.2025 р.).
 3. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів: Резолюція 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text (дата звернення: 16.11.2025 р.).
 4. Воеводін І.С. Міжнародно-правовий механізм захисту екологічних прав корінних народів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 559-568.
 5. Паризька угода: ратифіковано Законом України № 1469-VIII від 14.07.99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 16.11.2025 р.).
 6. International Migration Law No. 34 – Glossary on Migration. Geneva : IOM, 2019. 248 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/IML_34_Glossary.pdf (дата звернення: 16.11.2025 р.).
 7. Конвенція про статус біженців: Закон України Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців № 2942-III від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 16.11.2025 р.).
 8. Васянович О. Правове становище екологічних біженців як вразливої категорії населення, що потребують еколого-правової охорони. Часопис Київського університету права. 2020. № 4. С. 337-342.
 9. Kobetska N.R., Danyliuk L.R., Yaremak Z.V. Environmental Migration. Environmental Policy and Law. 2019. Vol. 49 (6). P. 395-400. DOI: <https://doi.org/10.3233/EPL-190193>.
 10. Малишева Н. Р. Вразливі категорії населення. Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах. Матеріали «круглого столу», присвяченого 90-річчю з дня народження В. К. Попова (м. Харків, 1 березня 2019 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Право, 2019.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

=====

Беляй Владислав Олегович

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої
освіти Національного університету біоресурсів і
природокористування України*

НАЛЕЖНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ У РАЗІ САМОЧИННОГО БУДІВНИЦТВА В МЕЖАХ ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ СМУГ

Сучасне законодавство України сформувало ряд правових механізмів охорони водних та земельних ресурсів держави. Правова система охорони водних та земельних ресурсів створена і регулюється нормами чинного Земельного кодексу (ЗК) і Водного кодексу (ВК), а також рядом окремих законів та підзаконних актів, з метою мінімізації негативного впливу на природне середовище. Слід відмітити, що до земель водного фонду, відповідно до чинного законодавства, відносять землі, безпосередньо покриті водою, і землі, що прилягають до водних об'єктів і використовуються для охорони вод від забруднення, засмічення, а також забезпечують задоволення лікувальних, оздоровчих, рекреаційних, курортних та інших потреб населення [1, с. 354].

Аналізуючи правовий режим прибережних захисних смуг та можливість використання таких територій, необхідно виходити з того, що чинним законодавством встановлено особливий правовий режим використання земель водного фонду.

Так, за змістом статті 59 Земельного кодексу України визначено, що громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, озера, водосховища, інші водойми, болота та острови для сінокосіння, рибогосподарських потреб (у тому

числі рибництва (аквакультури), культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт, догляду, розміщення та обслуговування об'єктів портової інфраструктури і гідротехнічних споруд тощо, а також штучно створені земельні ділянки для будівництва та експлуатації об'єктів портової інфраструктури та інших об'єктів водного транспорту. Землі водного фонду можуть бути віднесені до земель морського і внутрішнього водного транспорту в порядку, встановленому законом [2].

Відповідно до статті 88 ВК України, якій кореспондує стаття 60 ЗК України з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм в межах водоохоронних зон виділяються земельні ділянки під прибережні захисні смуги. Прибережні захисні смуги встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 гектарів - 25 метрів; для середніх річок, водосховищ на них та ставків площею більше 3 гектарів - 50 метрів; для великих річок, водосховищ на них та озер - 100 метрів. Якщо крутизна схилів перевищує три градуси, мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється. Прибережні захисні смуги встановлюються на земельних ділянках всіх категорій земель, крім земель морського і внутрішнього водного транспорту. Землі прибережних захисних смуг перебувають у державній та комунальній власності та можуть надаватися в користування лише для цілей, визначених цим Кодексом. У межах існуючих населених пунктів прибережна захисна смуга встановлюється з урахуванням містобудівної документації. Прибережні захисні смуги в межах населених пунктів встановлюються згідно з комплексними планами просторового розвитку територій територіальних громад, генеральними планами населених пунктів, а в разі їх відсутності або якщо зазначеною містобудівною документацією межі таких смуг не встановлені, вони визначаються шириною 100 метрів від урізу води морів, морських заток і лиманів, а для інших водних об'єктів - згідно з частиною другою цієї статті. Межі при-

бережних захисних смуг, пляжних зон зазначаються в документації із землеустрою, містобудівній документації та позначаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування на місцевості інформаційними знаками. Відомості про межі прибережних захисних смуг, пляжних зон вносяться до Державного земельного кадастру як відомості про обмеження у використанні земель.

Правовий режим прибережних захисних смуг визначається статтями 60- 62 Земельного Кодексу України та статтями 1, 88 - 90 Водного Кодексу України.

Так, згідно зі статтею 61 ЗК України, статтею 89 ВК України прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності. У прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється, у тому числі будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів. Об'єкти, що знаходяться у прибережній захисній смузі, можуть експлуатуватися, якщо при цьому не порушується її режим. Не придатні для експлуатації споруди, а також ті, що не відповідають встановленим режимам господарювання, підлягають винесенню з прибережних захисних смуг. Режим господарської діяльності на земельних ділянках прибережних захисних смуг уздовж річок, навколо водойм та на островах встановлюється законом.

Отже, прибережна захисна смуга - це частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони. Таким чином, на землі прибережних захисних смуг поширюється особливий порядок їх надання й використання. Надання у користування земельних ділянок, які знаходяться у прибережній захисній смузі, без урахування обмежень, зазначених у статті 59-61 Земельного кодексу України, суперечить вимогам статті 93 цього Кодексу.

Таким чином, на земельних ділянках усіх категорій земель, крім земель морського транспорту, можуть встановлюватися при-

бережні захисні смуги, які надаються в користування лише для цілей, визначених статтею 59, 60 ЗК України та статтею 85, 88-89 ВК України [2, 3].

Так, останнім часом спостерігаються випадки, коли фізичними та юридичними особами ігноруються положення земельного та водного законодавства і останні здійснюють незаконну забудови земельних ділянок в межах прибережних захисних смуг. Самочинне будівництво в межах прибережних захисних смуг є однією з найбільш поширених форм порушення земельного та водного законодавства України. Прибережні захисні смуги мають спеціальний природоохоронний статус, спрямований на забезпечення екологічної безпеки, охорону водних ресурсів і запобігання їх забрудненню та засміченню.

Незаконне зведення споруд у прибережних захисних смугах призводить до порушення екологічних прав громадян, гарантованих ст. 50 Конституції України, оскільки погіршує стан довкілля, ускладнює доступ до водних об'єктів та може спричинити деградацію берегових екосистем. Порушення цільового режиму земель прибережних захисних смуг є підставою для застосування механізмів судового захисту.

Так, Велика Палата Верховного Суду неодноразово зазначала, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту захищуваного права чи інтересу, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам [4].

За положеннями частини першої статті 376 ЦК України житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил. У силу спеціального застереження, наведеного в частині 2 статті 376 ЦК України, особа,

яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього.

Якщо власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній ділянці, або якщо це порушує права інших осіб, майно підлягає знесенню особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, або за її рахунок (частина четверта статті 376 ЦК України).

У постанові Верховного Суду від 29 січня 2020 року у справі № 822/2149/18 зроблено висновки про те, що у випадках самочинного будівництва, зокрема, якщо нерухоме майно збудоване або будується на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, стаття 376 ЦК України не ставить можливість знесення об'єкта самочинного будівництва в залежність від можливостей його перебудови. Натомість правове значення має позиція власника (користувача) земельної ділянки, а також дотримання прав інших осіб. Якщо власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній ділянці, або якщо це порушує права інших осіб, майно підлягає знесенню особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, або за її рахунок (частина четверта статті 376 ЦК України). В цьому випадку знесення самочинного будівництва можливе без попереднього рішення суду про зобов'язання особи, яка здійснила будівництво, провести відповідну перебудову. Це є логічним та виправданим, оскільки такі види самочинного будівництва, безперечно, не можуть бути приведені до легітимного стану шляхом перебудови.

За обставин, коли належний власник земельної ділянки не надавав згоди на будівництво на його земельній ділянці об'єкта нерухомого майна, він має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав як власника земельної ділянки шляхом знесення усіх об'єктів, зокрема й самочинного будівництва, навіть у разі його державної реєстрації, здійсненого не власником або без його згоди [6].

Отже, враховуючи вищенаведені положення законодавства у разі, якщо буде встановлено, що у прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах здійснюється будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів, то належним способом захисту прав на землю буде вимога про знесення самочинно збудованих об'єктів.

1. Богданов В. В. Правовий режим прибережних захисних смуг за законодавством України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 89: частина 2. С. 354-359.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n492> (дата звернення: 16.11.2025).
3. Водний кодекс України: закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#n579> (дата звернення: 16.11.2025).
4. Постанова Великої Палати Верховного суду від 16.06.2020 у справі № 145/2047/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90933484> (дата звернення: 16.11.2025).
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.11.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 29 січня 2020 року у справі № 822/2149/18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.11.2025).

Білобровка Любомир Петрович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Кримінально-правова політика держави у забезпечення охорони права людини на безпечне довкілля, як і будь-яка інша спеціальна сфера кримінально-правової політики, реалізується через поєднання двох основних методів правового регулювання: імперативного (владних приписів) та диспозитивного (встановлення меж поведінки). Основна відмінність між ними полягає в тому, як закон визначає межі поведінки суб'єкта — особи, на яку поширюється дія норми.

Імперативний метод (регулювання через заборони та обов'язки) є домінуючим у Розділі VIII КК України. Він базується на засадах субординації та безальтернативності виконання правових вимог. Імперативність у сфері захисту довкілля виражається у декількох варіантах.

Встановлення категоричних заборон. До прикладу, норми статей 248 та 249 КК України містять прямі заборони на полювання у заповідниках або на червонокнижних тварин та рибальство із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу. Для суб'єкта це означає відсутність будь-якого вибору — будь-яке відхилення від заборони є підставою для кримінальної відповідальності [1, ст. 248, 249].

Обов'язок позитивної дії. Стаття 237 КК України встановлює імперативну вимогу для відповідальної особи щодо проведення відновлювальних заходів на забрудненій території. Тут метод проявляється як владний припис: закон не пропонує варіантів, а зобов'язує особу до конкретної активної поведінки задля усунення наслідків [1, ст. 237] під загрозою відповідальності за невчинення належних дій.

Визначення розмірів шкоди. Держава імперативно визначає межу між адміністративним проступком та злочином через кількісні показники. У примітці до статті 246 КК України чітко вказано, що істотною шкодою вважається така, що у 20 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (НМДГ). Аналогічні жорсткі рамки встановлені для видобування корисних копалин місцевого значення (примітка до ст. 240) та незаконного полювання (примітка ст. 248) [1, ст. 240, 246, 248].

Обмеження для посадовців. Стаття 238 КК України імперативно вимагає від службових осіб надавати достовірну інформацію про екологічний стан. Тут метод реалізується через неможливість приховування даних — перекручення відомостей визнається порушенням професійного обов'язку і тягне кримінальну відповідальність [1, ст. 238].

Диспозитивний метод надає суб'єкту певну свободу вибору варіанта поведінки або можливість вплинути на наслідки правопорушення через власну волю. У кримінально-правовій політиці в сфері забезпечення охорони права людини на безпечне довкілля цей метод також проявляється у декількох варіантах.

Вибір стратегії безпеки при проектуванні. До прикладу, стаття 236 КК України, караючи за порушення правил екологічної безпеки, водночас залишає суб'єкту диспозитивну можливість обирати конкретні технологічні рішення, що загалом не потягнуть за собою кримінальної відповідальності [1, ст. 236]. Хоча кінцева вимога — безпека — є імперативною, «шлях» її досягнення (вибір очисних систем, фільтрів тощо) визначається автономією суб'єкта.

Стимулювання відновлювальних робіт (наприклад, рекультивації). Стаття 254 КК України карає за умисне ухилення від обов'язкової рекультивації земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи видобування бурштину на підставі спеціального дозволу на користування надрами. Сама конструкція норми передбачає наявність попереднього періоду, коли суб'єкт має диспозитивну можливість добровільно виконати відновлювальні роботи, передбачені Земельним кодексом [2, ст. 166 та ін.]. Кримінальна відповідальність настає лише

як реакція на свідомий вибір особи уникнути виконання обов'язку [1, ст. 254].

Добровільне повідомлення як умова правомірності. У частині 3 статті 243 КК України передбачено механізм повідомлення про аварійне скидання шкідливих речовин у море, здійснене внаслідок крайньої потреби, хоча в цілому скидання шкідливих речовин заборонено [3, ст. 102]. Закон надає особі вибір: приховати інцидент або виконати диспозитивний припис щодо негайного інформування адміністрації порту. Своєчасне повідомлення за певних умов може виступати фактором, що виключає кримінальну протиправність діяння [1, ст. 243].

Більшість норм розділу (ст. 239, 241, 242) є *бланкетними*. Вони відсилають до спеціального законодавства (Водного, Земельного кодексів та ін.), де суб'єкти господарювання часто мають право обирати форми, до прикладу, землекористування чи водокористування. Диспозитивність тут полягає у свободі здійснювати дозволenu діяльність різними методами, доки вони не входять за межі загальних правил безпеки.

Отож, аналіз Розділу VIII КК України свідчить про те, що кримінально-правова політика зазвичай базується на жорстких імперативах, які забезпечують невідворотність покарання за посягання на довкілля. Водночас, це не виключає існування диспозитивного методу, що адресується свідомості відповідного суб'єкта, стимулюючи його до добровільного виконання відновлювальних робіт, інформування про надзвичайні ситуації чи самостійного вибору безпечних технологій господарювання тощо.

1. *Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 11.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.10.2025).*
2. *Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 22.10.2025).*
3. *Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.10.2025).*

Бредіхін Юрій Юрійович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Запорізького національного університету

ОЦІНОЧНЕ ПОНЯТТЯ «РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ»: ПІДХОДИ ДО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Кліматичні зміни суттєво посилюють загрозу деградації загальнонародного земельного фонду України, де ґрунтові ресурси становлять основу продовольчої безпеки та аграрного експорту. Щороку країна втрачає близько 500 мільйонів тон ґрунту через вимивання, що підтверджено експертами ФАО та Світового банку [7]. Кліматичні загрози, що мають прояв в аномальній спеці, посухах, зростанні площ пожеж на відкритих територіях, а також нерівномірності опадів та збільшення кількості потужних злив підвищують ризик втрати врожаїв та зумовлюють негативні соціально-економічні наслідки, зокрема, для сільських територій та продовольчої безпеки держави [3].

Прагнення мінімізувати негативні наслідки кліматичних змін – передумова формування відповідної державної політики на загальноєвропейському та вітчизняному рівнях. Нещодавно ухвалений Закон України від 8 жовтня 2024 р. № 3991-ІХ «Про основні засади державної кліматичної політики» закріпив пріоритетність забезпечення «низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату...» [4].

Реалізація цього стратегічного курсу потребує масштабної роботи з відповідної модернізації правових регуляторів суспільних відносин. Отже, нагальним завданням для наукової спільноти та експертного середовища вбачається визначення оптимального підходу до перегляду оціночного поняття «раціональне використання земель» у земельному законодавстві.

На нашу думку, зміст оціночного поняття «раціональне використання земель» не враховує актуальні кліматичні загрози і функціонує у межах застарілих критеріїв. Наприклад, у ст. 1 Закону України від 19 червня 2003 р. № 962-IV «Про охорону земель» раціональне використання пов'язується переважно із запобіганням забрудненню, засміченню та виснаженню, але не охоплює потребу збереження вуглецевих запасів ґрунтів, адаптації агро-систем до посух чи мінімізації кліматично зумовленої ерозії [5]. У ст. 91 Земельного кодексу України (далі – ЗК), що встановлює обов'язки землевласників і землекористувачів, серед вимог немає жодної, що забезпечувала б стійкість землекористування до екстремальних погодних явищ, зокрема захист ґрунтів від дегуміфікації, перегріву, водного дефіциту [1].

Чинні законодавчі підходи до визначення раціонального використання земель ґрунтуються на вимогах щодо недопущення деградації та забруднення ґрунтів, а також забезпечення їх родючості (ЗК, Закони України «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища» [1; 5; 6]). Проте зазначені вимоги не охоплюють індикаторів виконання ґрунтами своїх кліматичних функцій, зокрема ролі агроландшафтів у поглинанні парникових газів і зниженні кліматичної вразливості. Брак відповідних критеріїв у національних стандартах оцінки якості ґрунтів та контролю землекористування призводить до того, що формально «раціональне» використання земель може супроводжуватися подальшим погіршенням їхнього стану під впливом кліматичних змін [2].

Перегляд змісту поняття «раціональне використання земель» має здійснюватися в речіщі принципів державної кліматичної політики, визначених ст. 3 Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики». Водночас аналіз цих принципів демонструє наявність потенційних внутрішніх суперечностей, що ускладнюють нормативну конкретизацію критеріїв раціональності [4].

Так, закріплення принципу кліматичної нейтральності (п. 3 ч. 1 ст. 3) вимагає надання пріоритету таким формам землекористування, які забезпечують поглинання й збереження вуглецю та

мінімізацію деградаційних процесів. Однак принцип економічної ефективності (п. 4) може стимулювати інтенсифікацію агрови-робництва, що в окремих випадках підвищує ризики зниження здатності ґрунтів виконувати свої кліматичні функції.

Принцип природоорієнтованості (п. 9) передбачає обмежен-ня господарської діяльності, якщо вона загрожує природним еко-системам. Натомість принцип справедливої трансформації (п. 17) вимагає збереження добробуту і зайнятості громад, зокрема тих, які залежні від традиційного інтенсивного землеробства, що може суперечити необхідності скорочення антропогенного на-вантаження на землю.

Додаткове протиріччя виникає між принципом превентив-ності (п. 15), за яким перехід на більш стійкі практики землеко-ристування має відбуватися до настання незворотних наслідків, та принципом послідовності (п. 14), що передбачає поступовість змін і може сповільнювати впровадження необхідних кліматич-но-орієнтованих заходів.

За таких умов постає питання про оптимальний напрям зміс-тового оновлення оціночного поняття «раціональне використан-ня земель», щоб воно відповідало цілям державної кліматичної політики. На нашу думку, можливими є щонайменше три страте-гічні варіанти його переосмислення.

Найперше, це продуктивістський підхід, який передбачає орієнтацію на збереження та приріст сільськогосподарської про-дуктивності. Водночас цей підхід ігнорує зростаючу кліматичну вразливість агросистем і ризики виснаження ґрунтів.

Другий підхід – екосистемно-кліматичний, що засновується на безумовному визнанні раціонального землекористування як діяльності, що підтримує здатність ґрунтів поглинати вуглець, зберігати вологу, протидіяти ерозії та підтримувати біорізнома-ніття. Він безпосередньо узгоджується з принципами природоо-рієнтованості, превентивності та наукової обґрунтованості, але може потребувати обмеження господарської активності на пев-них територіях.

І, нарешті, третій – інтегрований балансний підхід, за яким слід поєднати імперативи продовольчої та екологічної безпеки

із забезпеченням соціально-економічної стійкості сільських громад. У цьому випадку «раціональність» визначатиметься як оптимальний баланс між економічною вигодою та здатністю земель протистояти кліматичним ризикам.

Видається, що саме останній, інтегрований балансний підхід дозволяє узгодити принципи державної кліматичної політики та уникати колізій між ними. Він гарантує, що підвищення кліматичної стійкості землекористування не призводитиме до згортання агровиробництва або втрати економічних можливостей для місцевих громад, що є ключовою вимогою принципу справедливої трансформації.

Напевно, така модель найбільше відповідає сучасному розумінню стійкості агросистем, коли пріоритет надається не максимальній короткостроковій продуктивності, а підтриманню довгострокової здатності земель забезпечувати продовольчу й екологічну безпеку. Вона орієнтується на збереження і відновлення кліматичних функцій ґрунтів, у тому числі їх ролі як ключового поглинача вуглецю, що інтегрує вимоги як пом'якшення наслідків зміни клімату, так і адаптації до неї.

До того ж, інтегрований балансний підхід створює правові умови для диверсифікації землекористування та впровадження адаптивних практик – агролісомеліорації, оптимізації сівозмін, захисту деградованих земель, що відповідає принципам природоорієнтованості, превентивності й наукової обґрунтованості. Тим самим зменшується вразливість територій до екстремальних погодних явищ та водного дефіциту, мінімізуючи екологічні та економічні втрати.

Ґрунтуючись на викладеному, можна дійти висновку, що реалізація принципів, визначених у ст. 3 Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», передбачає застосування інтегрованого балансного підходу до оновлення змісту оціночного поняття «раціональне використання земель» у земельному законодавстві. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробленні системи чітких критеріїв та показників раціонального землекористування, які б забезпечували практичну імплементацію цього підходу в умовах кліматичних викликів сучасності.

1. *Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 06.11.2025).*
2. *Національний стандарт України. Якість ґрунту. Показники родючості ґрунтів. ДСТУ 4362:2004 Київ : Держспоживстандарт України, 2005. 30 с. URL: <https://surl.lu/pjuvjw> (дата звернення: 06.11.2025).*
3. *Основні кліматичні загрози для українських аграріїв. URL: <https://surl.li/gwewqt> (дата звернення 06.11.2025).*
4. *Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 8 жовтня 2024 р. № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення: 06.11.2025).*
5. *Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 06.11.2025).*
6. *Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://surli.cc/tjwwgr> (дата звернення: 06.11.2025).*
7. *Свідоме господарювання. Кліматична кореляція, або до чого готуватися фермерам. URL: <https://surli.cc/gdwpcw> (дата звернення 06.11.2025).*

Буцмак Артем Юрійович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ІСТОТНА ОЗНАКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Важливість своєчасного надання об'єктивної екологічної інформації про стан радіаційного забруднення має непересічне значення для забезпечення життя і здоров'я населення. Між тим, в теорії екологічного права досі відсутнє визначення істотних ознак екологічної інформації, хоча з погляду формальної логіки розкриття змісту поняття є нічим іншим, як встановленням його істотних ознак.

Виходячи з відкритості екологічної інформації та законодавчої заборони її засекречування, для позначення такої її характеристики найбільше підходить іншомовний термін «транспарентність» (від англ. *transparent* – явний, очевидний), який означає відсутність секретності, доступність якої-небудь інформації [1, с. 603]. Тим більше, що сучасними дослідженнями визначено транспарентність як складну теоретико-правову категорію, яка змістовно поєднує в собі такі поняття як «прозорість», «відкритість», «гласність», «публічність», «підзвітність», «доступ до публічної інформації» та «участь в управлінні державними справами» [2, с. 29]. Слід погодитись з наведеними складовими транспарентності, крім гласності. Адже гласність позиціонується тлумачними мовними джерелами як приступність для широкої громадськості, відкритість і публічність [3, с. 184], що робить її надлишковою характеристикою за наявності таких складових як публічність, відкритість і публічність, які в цілому охоплюються гласністю. Усі інші зазначені складові беззаперечно характерні для екологічної інформації.

Так, прозорість – це доступність для сприйняття, зрозумілість екологічної інформації [3, с. 971]. У свою чергу, відкритість означає відсутність як перешкод у доступі до екологічної інформації, так і закритої інформації. Щодо публічності, то публічним (*publicus* (лат.) – суспільний) є те, що відбувається в присутності публіки, слухачів, прилюдний [4, с. 775]. Для публічності екологічної інформації це означає її оприлюднення перед широкою публікою, тобто громадськістю в цілому. Водночас слід вказати на взаємозалежність публічності від вищеназваних складових прозорості та відкритості, що впливає з положень чинного інформаційного законодавства. Так, згідно п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [5] першочерговими принципами доступу до публічної інформації визначено принципи прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень. Нарешті, виходячи зі значення терміну «підзвітний» як такого, що хтось має звітуватися перед кимось [3, с. 769], підзвітність у сфері екологічної інформації означає підпорядкованість органів публічної влади, що надають екологічну інформацію, на-

селенню, тобто громадському контролю, зокрема громадському екологічному контролю.

Наступна загальна складова транспарентності, якою є доступ до публічної інформації, реалізована щодо екологічної інформації у екологічному законодавстві через визначення права вільного доступу до інформації про стан навколишнього природного середовища та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом (п. «е» ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6]). Нарешті участь громадськості в управлінні державними справами здійснюється завдяки своєчасному забезпеченню екологічною інформацією через громадське обговорення державних та регіональних екологічних програм, внесення пропозицій до проектів екологічних нормативно-правових актів, обговорення проектів будівництва потенційно екологічно небезпечних промислових об'єктів, участь в розробці та реалізації заходів щодо раціонального використання природних ресурсів тощо. При цьому всі перелічені складові разом утворюють комплексну за своєю природою істотну ознаку транспарентності.

Таким чином, визначальною комплексною істотною ознакою екологічної інформації є її транспарентність, що характеризує її з боку прозорості, відкритості, публічності, вільного доступу до екологічної інформації та участі в державному управлінні.

1. *Новий словник інішомовних слів: 40 000 слів і словосполучень; За ред. Л. І. Шевченко. Київ: АРІЙ, 2008. 672 с.*
2. *Наливайко Л., Романов М. Поняття та ознаки транспарентності в контексті євроінтеграції. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2016. № 5 (21). С. 27–29.*
3. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.*
4. *Словник інішомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.*
5. *Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата доступу: 02.11.2025).*

- б. *Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата доступу: 09.11.2025).*

Голуб Олександр Юрійович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Інституту держави і права імені В. М.

Корецького НАН України

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ ДЛЯ ПОТРЕБ ЕКОЛОГІЇ

У сучасних умовах екологічної нестабільності та цифровізації управлінських процесів дистанційне зондування Землі (далі – ДЗЗ) набуває особливого значення як інструмент екологічного моніторингу, оцінки стану довкілля та реагування на надзвичайні ситуації. Технології ДЗЗ забезпечують оперативне отримання просторових даних про деградацію земель, забруднення водних ресурсів, лісові пожежі, зміни біорізноманіття та інші екологічні явища, що дозволяє формувати обґрунтовані управлінські рішення на основі достовірної інформації.

В Україні для екологічних потреб застосовуються різні платформи дистанційного зондування, зокрема космічні, авіаційні та безпілотні. *Космічні платформи* включають супутники Sentinel (програма Copernicus) [1-3], Landsat [4], PlanetScope [5], WorldView [6], TerraSAR-X [7], які використовуються для моніторингу змін ландшафтів, водних ресурсів, лісів, техногенних забруднень. *Авіаційні платформи* – це пілотовані літаки з мультиспектральними сенсорами, що застосовуються для локального екологічного аналізу. *Безпілотні літальні апарати* (БПЛА) з оптичними та інфрачервоними камерами активно використовуються для моніторингу лісових масивів, водних об'єктів, зон екологічного ризику, зокрема в межах громадських екологічних ініціатив.

Ці платформи інтегруються в національні програми, серед яких: «Супутниковий моніторинг довкілля» (ДУ «Науковий

центр аерокосмічних досліджень Землі ІГН НАН України) [8-9], освітня програма «Основи дистанційного зондування Землі» (МАН України) [10], а також геоінформаційні системи Мінекономіки. Їхнє застосування сприяє розвитку екологічної науки, підвищенню ефективності управління природними ресурсами та формуванню доказової бази для правового реагування на екологічні порушення.

Правове регулювання використання ДЗЗ в Україні здійснюється через низку законодавчих актів, зокрема Закон України «Про космічну діяльність», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну інформацію», а також міжнародні документи, такі як Принципи ООН щодо дистанційного зондування Землі з космосу. Важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» (2020), який закріплює правові засади створення, інтеграції, доступу та використання геопросторових даних, у тому числі екологічного характеру. Цей закон забезпечує інтероперабельність даних, відкритість екологічної інформації та сприяє розвитку цифрових сервісів у сфері природоохоронної діяльності.

Дані ДЗЗ, що мають екологічне значення, підпадають під дію принципу відкритості екологічної інформації. Однак існують обмеження, пов'язані з державною таємницею, захистом критичної інфраструктури, а також комерційною конфіденційністю. Це зумовлює необхідність чіткого розмежування режимів доступу до даних, унормування процедур їх обробки та створення правових механізмів забезпечення прозорості й відповідальності при використанні супутникової інформації.

Особливої актуальності набуває застосування ДЗЗ в умовах воєнного стану, коли супутникові дані дозволяють фіксувати екологічні збитки, спричинені бойовими діями, зокрема руйнування промислових об'єктів, забруднення ґрунтів і вод, знищення природних екосистем. Такі дані можуть бути використані як доказова база в міжнародних судових процесах щодо відшкодування екологічної шкоди, а також для формування стратегій екологічного відновлення постраждалих територій.

Ефективне використання ДЗЗ потребує міжвідомчої координації між Мінекономікою, Держгеокадастром, ДСНС, Міно-

борони, Держкосмосом та науковими установами. Доцільним є створення єдиної платформи обміну геопросторовими даними з екологічним компонентом, що забезпечить оперативність, достовірність та правову визначеність інформаційних потоків.

Серед пріоритетних напрямів вдосконалення законодавства слід виокремити прийняття спеціального закону про дистанційне зондування Землі, проєкт якого вже обговорюється не один рік, подальшу імплементацію положень Закону «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» в екологічне законодавство, гармонізацію з європейськими нормами (зокрема Директивою 2007/2/ЄС від 14.03.2007 р. про створення Інфраструктури просторової інформації у Європейському Співтоваристві (INSPIRE) [11]), унормування процедур екологічного моніторингу із застосуванням ДЗЗ, а також закріплення стандартів інтероперабельності та відкритості даних. Формування цілісної нормативної бази, що враховує як екологічні, так і безпекові аспекти, є необхідною умовою для сталого розвитку та екологічної безпеки України.

1. Мозговий Д., Корчинський В., Свинаренко Д. Методика супутникового моніторингу вирубування лісів за даними Sentinel-2A/B. *Challenges and Issues of Modern Science*. 2024. № 3. С. 133-143. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2103974> (дата звернення: 05.11.2025).
2. Як європейська програма Copernicus сприяє моніторингу лісів. Навчально-науковий інститут лісового і садово-паркового господарства Національного університету біоресурсів і природокористування України. URL: <https://nubip.edu.ua/news/yak-yevropeyska-prohrama-copernicus-spryuaye-monitorynhu-lisiv-0> (дата звернення: 05.11.2025).
3. Sentinel-2A/2B. TVIS. URL: <https://tvis.com.ua/ua/satellites/sentinel/> (дата звернення: 05.11.2025).
4. Лялько В.І., Єлістратова Л.О., Апостолов О.А. Використання даних наземного та космічного моніторингу для аналізу сучасних змін клімату в Україні. *Український журнал дистанційного зондування Землі*. 2014. № 1. С. 20-24.
5. Бодня О.В., Овчаренко А.Ю., Черваньов І.Г. Геоекологічний аналіз короточасних трендів зміни структури території НПП «Слобожанський» за даними космічної зйомки PLANETSCOPE. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія*

- «Геологія. Географія. Екологія». 2017. Випуск 47. С. 176-181. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2017-47-23>.
6. «Екопогляд»: супутникові дані у дослідженні природи. URL: <https://platform.man.gov.ua/video/7f87f0ad-be20-4604-ba33-89b5a12da79f> (дата звернення: 05.11.2025).
 7. The TerraSAR-X and TanDEM-X satellites feature a unique geometric accuracy that is unmatched by any other spaceborne sensor. earth online. URL: <https://earth.esa.int/eogateway/missions/terrasar-x-and-tandem-x> (дата звернення: 05.11.2025).
 8. Державна установа «Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук Національної академії наук України». URL: <https://www.casre.kiev.ua/uk/> (дата звернення: 05.11.2025).
 9. Ліщенко Л.П., Шевчук Р.М., Філіпович В.Є. Методика супутникового моніторингу торфовищ з метою визначення їх пожежонебезпечного стану та оцінювання ризиків виникнення пожеж на них. Український журнал дистанційного зондування Землі. 2022. № 9 (1). С. 16-25. <https://doi.org/10.36023/ujrs.2022.9.1.210>.
 10. Спецкурс «Основи дистанційного зондування Землі: історія та практичне застосування». Мала академія наук під егідою ЮНЕСКО. URL: <https://man.gov.ua/educators/courses/speckurs-osnovi-distancijnogo-zonduvannya-zemli-istoriya-ta-praktichne-zastosuvannya> (дата звернення: 05.11.2025).
 11. Директива Європейського Парламенту і Ради 2007/2/ЄС від 14 березня 2007 року про створення Інфраструктури просторової інформації у Європейському Співтоваристві (INSPIRE). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-07#Text (дата звернення: 05.11.2025).

Горяєва Кристина Сергіївна

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**ВИКОРИСТАННЯ СУПУТНИКОВОГО
МОНІТОРИНГУ У КОНТРОЛІ ЗА СТАНОМ
ЗЕМЕЛЬ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

Контроль за станом земель у сучасних умовах є важливим елементом забезпечення екологічної безпеки та виконання державою своїх міжнародних зобов'язань. Збройна агресія Російської Федерації, масштабне забруднення територій, пожежі, руйнування ґрунтового покриву та зміна структури землекористування суттєво підвищили актуальність інструментів дистанційного моніторингу, зокрема супутникових технологій. Їхнє застосування має не лише наукове та екологічне, а насамперед правове значення, оскільки дані дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) використовуються у доказуванні фактів деградації земель, оцінці збитків, розробці державної політики та притягненні до юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства.

Міжнародно-правові стандарти закладають основу для застосування супутникових технологій у моніторингу земельних ресурсів. Ключовим документом є Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням 1994 року, яка зобов'язує держави розробляти національні системи моніторингу земель, застосовувати сучасні технології, включно з ДЗЗ, та забезпечувати регулярне звітування про стан ґрунтів [1]. Україна як сторона Конвенції має юридичний обов'язок забезпечувати систематичне спостереження за деградаційними процесами та формувати відповідні індикатори, ця норма прямо зазначена у ст. 10–11 Конвенції [1].

У Європейському Союзі зобов'язання щодо збору та обміну геопросторовими даними закріплені в Директиві INSPIRE 2007/2/ЕС [2], яка встановлює вимоги до форматів, доступності та інтероперабельності даних, зокрема щодо земного покриву,

ґрунтів і деградації. Програма Copernicus та супутники Sentinel, які надають відкриті та стандартизовані дані, фактично є міжнародним стандартом екологічного моніторингу для країн Європи та партнерів ЄС. Вони застосовуються для оцінки ерозії ґрунтів, інтенсивності рослинності, змін у землекористуванні, пожеж та інших процесів, що прямо впливають на стан земель [3].

Важливим міжнародним орієнтиром є також рекомендації FAO, UNEP, EEA, а також вимоги до метаданих, закріплені в ISO 19115 «Географічна інформація — Метадані» [4], які визначають стандарти якості та структури геопросторових даних. Їх виконання є передумовою правомірності використання супутникових матеріалів як офіційної інформації у державному управлінні та під час доказування у суді.

Україна нормативно закріпила необхідність використання геопросторових даних у земельній сфері. Закон України «Про Національну інфраструктуру геопросторових даних» (2020) визначає правові засади створення та використання НІГД, встановлює вимоги до джерел даних, їх відкритості та сумісності, а також прямо передбачає використання матеріалів ДЗЗ у державних реєстрах та кадастрах [5]. Закон «Про державний земельний кадастр» також містить положення про включення даних ДЗЗ до кадастрової інформації та використання їх для контролю за зміною стану земель [6].

Правовою основою контролю є також Закон України «Про охорону земель», який встановлює обов'язок держави забезпечувати моніторинг родючості ґрунтів, виявляти ерозійні процеси, забруднення та інші види деградації [7]. Супутникові дані у цьому контексті виступають засобом фіксації правопорушень, зокрема самовільного зайняття земельних ділянок, незаконної зміни цільового призначення, знищення рослинного покриву, розорювання земель природно-заповідного фонду та інших порушень [8].

Після початку широкомасштабної війни супутниковий моніторинг набув додаткового значення як інструмент правової фіксації екологічних злочинів та збитків, заподіяних збройною агресією. Зокрема, дані UNOSAT [9], Copernicus EMS, NASA Earth Observatory [10], а також вітчизняні матеріали використовуються

для документування масштабів пожеж, руйнування ґрунтів від вибухів, утворення техногенних зон забруднення, знищення лісових насаджень, а також для оцінки довгострокових процесів деградації. Такі дані використовувалися Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України для підготовки правових претензій щодо відшкодування збитків, що у перспективі можуть бути подані у міжнародні судові інституції. [11]

Використання супутникової інформації має пряме правозастосовне значення. В Україні такі дані можуть бути доказами у справах про порушення земельного законодавства, адміністративних провадженнях, це закріплено нормативно у ст. 53–55 КУпАП [12], кримінальних провадженнях про екологічні злочини, відображено у ст. 239, 241, 245, 252 ККУ [13], а також у цивільних справах щодо відшкодування екологічної шкоди. Важливо, що судова практика вже визнає допустимість та належність супутникових матеріалів як доказів за умови їх отримання від офіційних джерел та належної верифікації.

Незважаючи на значні нормативні зрушення, українське законодавство має прогалини. Зокрема, відсутні чіткі правові процедури використання супутникових даних при проведенні державного контролю, недостатньо унормовано методику оцінки деградації земель на основі ДЗЗ, а положення щодо інтеграції даних у земельний кадастр виконуються частково. Відсутня також спеціальна правова процедура використання матеріалів міжнародних супутникових систем (Copernicus, Landsat) у державній експертизі та моніторингу [14].

Подальший розвиток правового регулювання має включати формування національних стандартів моніторингу земель, гармонізованих із ISO, INSPIRE та вимогами Конвенції ООН; удосконалення підзаконних актів щодо використання ДЗЗ у кадастрі та контролі; створення державної системи юридично значущої верифікації супутникових даних; закріплення механізмів використання супутникових матеріалів як доказів у справах про екологічні правопорушення.

Таким чином, супутниковий моніторинг є не лише інструментом збору екологічної інформації, а й важливим механізмом

контролю за станом земель, попередження їх деградації та притягнення до відповідальності за порушення земельного законодавства. У поєднанні з міжнародними стандартами та національними правовими реформами він здатний забезпечити прозорість, об'єктивність та ефективність управління земельними ресурсами України.

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 17.06.1994 : станом на 4 лип. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120#Text (дата звернення: 17.11.2025).
2. Directive - 2007/2 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2007/2/oj/eng> (date of access: 17.11.2025).
3. Land take and land degradation in functional urban areas. European Environment Agency (EEA). URL: <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/land-take-and-land-degradation> (date of access: 17.11.2025).
4. Geographic information – Metadata – Part 1: Fundamentals. ISO - International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:19115:-1:ed-1:v1:en> (date of access: 17.11.2025).
5. Про національну інфраструктуру геопросторових даних : Закон України від 13.04.2020 № 554-IX : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
6. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI : станом на 8 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
7. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
8. ЗВІТ (ІНФОРМАЦІЯ) про стан функціонування та розвитку національної інфраструктури геопросторових даних у 2024 році. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру – Офіційний веб-сайт. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/zvit-nigd-za-20241.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).

9. *Leveraging Satellite Technology for Disaster Response: UNOSAT's Emergency Mapping and InSAR Applications for Damage Assessment*. Geneva. URL: https://unece.org/sites/default/files/2024-12/1_UNOSAT_final.pdf (date of access: 18.11.2025).
10. *Normalized Difference Vegetation Index (NDVI) | NASA Earthdata*. NASA Earthdata. URL: <https://www.earthdata.nasa.gov/topics/land-surface/normalized-difference-vegetation-index-ndvi> (date of access: 18.11.2025).
11. 71 млрд доларів збитків та 180 млн тонн викидів: на COP29 Україна назвала масштаб шкоди природі за 1000 днів війни – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – офіційний сайт. URL: <https://mepr.gov.ua/71-mlrd-dolariv-zbytkiv-ta-180-mln-tonn-vykydiv-na-sor29-ukrayina-nazvala-masshtab-shkody-prirody-za-1000-dniv-vijny/> (дата звернення: 18.11.2025).
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 1 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 18.11.2025).
13. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.11.2025).
14. Світличний О.О., Плотницький С.В. Дані дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) та електронних геодезичних приладів. Джерела атрибутивних даних. Географія. URL: https://geoknigi.com/book_view.php?id=598 (дата звернення: 18.11.2025).

Грицюк Дмитро Петрович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Карпатського національного університету імені
Василя Стефаника

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ У СПОРАХ ЩОДО НЕЗАКОННОЇ ЗАБУДОВИ

Проблематика питання незаконної забудови має системний характер і безпосередньо зачіпає визначене ст. 50 Конституції України [1] право на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Саме судовий захист екологічних прав є ключовим інструментом

для відновлення порушених інтересів та важливим механізмом для врегулювання та запобігання нових екологічних ризиків, зумовлених діяльністю суб'єктів містобудування.

Відповідно до ст. 16 та ст. 50 Конституції України [1] держава зобов'язана забезпечувати екологічну безпеку та раціональне використання природних ресурсів. Ключовим нормативно-правовими актами виступають закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], «Про регулювання містобудівної діяльності» [3], «Про оцінку впливу на довкілля» [4], «Про стратегічну екологічну оцінку» [5], земельне та містобудівне законодавство у частині обмежень забудови територій. Спори щодо незаконної забудови, зазвичай, часто пов'язані із порушенням режимів зелених зон, санітарно-захисних зон, територій природно-заповідного фонду, прибережних захисних смуг або порушенням громадських слухань і процедур ОВД (оцінки впливу на довкілля).

Ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» [2] серед гарантій екологічних прав громадян містить як участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища, так і невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Однак чинне законодавство не містить конкретного механізму захисту екологічних прав громадян. Зазначено лише, що порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища можуть бути поновлені, а їх захист відбувається в судовому порядку відповідно до законодавства України (ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2]). Тому надзвичайно важливою для забезпечення верховенства права та захисту екологічних прав громадян є ефективна діяльність судової системи, яка повинна бути доступною для громадян для захисту їхніх екологічних прав.

Згідно ст. 21 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» громадські організації мають широкий спектр прав, який дозволяє їм впливати на охорону навколишнього середовища: п. ж) ч. 1 ст. 21 передбачає право подання до суду

позову про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій, також згідно п. і) ч. 1 ст. 21 громадські організації можуть оскаржувати в установленому законом порядку рішення про відмову чи несвоєчасне надання за запитом екологічної інформації або неправомірне відхилення запиту та його неповне задоволення [2]. Також суттєвий вплив та значення має Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, яку Україна ратифікувала 06.07.1999, а набрання чинності відбулось 30.10.2001 р. Відповідно до Орхуської конвенції, її метою є сприяти захисту права кожної людини нинішнього і прийдешніх поколінь жити у навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту. Кожна зі Сторін, що ратифікувала цю Конвенцію, гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (ст. 1) [6].

Предмет судового захисту у спорах, які пов'язані із незаконною забудовою охоплює правовідносини, що виникають у сфері землекористування, охорони довкілля та безпосередньо у сфері містобудування. У судовій практиці найчастіше оскаржуються рішення органів місцевого самоврядування, дозвільні документи у сфері будівництва, фактичні дії забудовника та порушення екологічних процедур. Розглядаючи форми судового захисту можемо відзначити насамперед такі: оскарження нормативних актів, щодо яких позивач може вимагати визнання протиправним та скасування рішення органу місцевого самоврядування, визнання недійсним та скасування дозволу на будівництво (адміністративні суди є основною юрисдикцією для вирішення даних спорів); зупинка будівельних робіт (застосовується як забезпечення позову коли існує загроза заподіяння непоправної шкоди довкіллю); визнання незаконної забудови самочинним будівництвом (належить до цивільної юрисдикції, а наслідками може бути рішення суду про знесення об'єкта). Суди визнають незаконність забудови

навіть тоді, коли будівництво ще не почалося, але дозвільні акти прийнято з порушенням екологічних норм.

Наведемо приклади судових справ. Так, Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справу за позовом фізичної особи до Дергачівської районної державної адміністрації Харківської області, за участю третьої особи, про визнання незаконним та скасування розпорядження. Спірні правовідносини у цій справі виникли у зв'язку з оскарженням позивачем розпорядження Дергачівської РДА, яким було затверджено Детальний план території для визначення можливості розміщення станції технічного обслуговування легкових автомобілів за межами населених пунктів. Позивач в обґрунтування своїх вимог зазначив, що будівництво автомобільних мийок порушує права мешканців сусідніх земельних ділянок, оскільки ця частина населеного пункту не має централізованого водопостачання та водовідведення. З огляду на це, позивач вважав, що у разі побудови автомийки, токсична речовина – вода із агресивними миючими засобами та мастилом, бензином, бітумом, іншими токсичними речовинами, буде скидатись у водоносний шар ґрунту. За висновком Верховного Суду, у позивача у цій справі наявний екологічний інтерес, що зумовлює необхідність захисту саме екологічних прав при оскарженні спірного розпорядження, з огляду на те, що земельна ділянка, на якій здійснюється будівництво, розташована на землях сільськогосподарського призначення, що в свою чергу може призвести до погіршення екологічної ситуації та забруднення суміжних ділянок, які використовуються жителями територіальної громади. Суд також наголосив, що екологічні інтереси громадян можуть захищатися у порядку адміністративного судочинства на підставі частини сьомої ст. 41 Конституції України, відповідно до якої використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі, ст. 50 Конституції України – кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також приписів ст. 66 Конституції України, згідно з якою ніхто не повинен заподіювати шкоду довкіллю [7].

У Постанові ВС КІС від 06 листопада 2024 року у справі № 466/9948/21 Верховний Суд зазначив, що збудований об'єкт нерухомості може бути знесений особою, яка здійснила самочинне будівництво, або за її рахунок лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених частинами четвертою та сьомою статті 376 ЦК України, а саме: якщо власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, що здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній ділянці; якщо така забудова порушує права інших осіб; якщо проведення перебудови об'єкта є неможливим; особа, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, відмовляється від проведення перебудови відповідно до прийнятого судом рішення [8].

Підводячи підсумки, зазначимо, що судова практика еволюціонує в бік посилення захисту прав громадян на безпечне довкілля. У практиці Верховного Суду закріплюється позиція, згідно з якою екологічні інтереси суспільства мають пріоритет над економічними інтересами. Це є відображенням принципу сталого розвитку, який набув свого закріплення не тільки в правотворчості, але й правозастосуванні. Суд виходить із того, що право на безпечне довкілля є природним і невід'ємним правом людини, а економічна вигода не може досягатися ціною незворотної шкоди екосистемі.

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.11.2025).
2. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25.06.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n69> (дата звернення: 16.11.2025 р.).
3. Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 17.02.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 16.11.2025 р.).
4. Про оцінку впливу на довкілля: закон України від 23.05.1017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 16.11.2025 р.).

5. *Про стратегічну екологічну оцінку: закон України від 20.03.2018 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення: 16.11.2025 р.).
6. *Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: ратифіковано Законом України № 832-XIV (832-14) від 06.07.99.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015?find=1&text=%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA#w1_2 (дата звернення: 16.11.2025 р.).
7. *Постанова Верховного Суду від 1 вересня 2022 року у справі № 520/16518/2020 (адміністративне провадження № К/990/594/22).* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017551> (дата звернення: 16.11.2025 р.).
8. *Постанові ВС КЦС від 06 листопада 2024 року у справі № 466/9948/21.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122908107> (дата звернення: 16.11.2025 р.).

Дудінов Ігор Валерійович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти Інституту держави і права імені
В.М.Корецького НАН України

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Стрімкий розвиток цифрових технологій суттєво впливає на сферу природокористування, вимагаючи адекватного оновлення правового регулювання. Сучасні загрози – зокрема зміна клімату, виснаження ресурсів, екологічні катастрофи та наслідки воєнних дій – зумовлюють трансформацію природоохоронного законодавства, одним із ключових напрямів якої є цифровізація екологічного управління. Цифрові інструменти стають невід’ємною частиною моніторингу довкілля, управління ресурсами та забезпечення екологічної безпеки. Вони створюють нові можливості для збору й аналізу даних про стан довкілля в реальному часі, підвищують ефективність контролю за використанням природних ресурсів,

забезпечують відкритість інформації та залучення громадськості. Як наслідок, виникає потреба в еволюційному вдосконаленні правових норм, що регулюють впровадження таких технологій у природоресурсну сферу.

Першим важливим етапом цієї еволюції стало визнання на міжнародному рівні права громадськості на доступ до екологічної інформації. Прийняття Орхуської конвенції 1998 року заклало фундамент для прозорості у довкіллевій сфері, зобов'язавши держави забезпечувати доступ до екологічної інформації, у тому числі шляхом створення публічно доступних електронних баз даних [1]. Відтоді відкритість даних про довкілля стала одним із принципів сталого розвитку та належного довкіллевого урядування. У Європейському Союзі у 2000-х роках було зроблено наступний крок – впроваджено вимоги до держав-членів щодо цифрового забезпечення екологічної інформації. Зокрема, Директива 2007/2/ЄС (INSPIRE) зобов'язала країни ЄС створити інфраструктуру просторової інформації, що охоплює дані про стан природних ресурсів та довкілля, забезпечивши їх стандартизований електронний облік та обмін [2]. Це поклало початок формуванню єдиних екологічних геоінформаційних ресурсів та інтероперабельності екоданих на європейському рівні. В подальшому ЄС реалізував концепцію “подвійного переходу”, де цифрова трансформація розглядається як невід’ємна складова Європейського зеленого курсу. Цифрові рішення активно застосовуються для досягнення екологічних цілей ЄС – від супутникового моніторингу викидів до систем прогнозування змін клімату – а право ЄС еволюціонує, враховуючи ці новації. Наприклад, у 2024 році на рівні ЄС узгоджено новий регламент щодо штучного інтелекту (Artificial Intelligence Act), яким запроваджуються гармонізовані правила використання алгоритмів, зокрема й у галузях охорони довкілля та управління ресурсами [3]. Цей акт спрямований на забезпечення безпечного й етичного застосування штучного інтелекту, водночас стимулюючи його корисне використання для суспільно значущих цілей, включно з моніторингом довкілля та прогнозуванням ризиків.

Правове поле України у сфері природокористування також поступово адаптується до цифрової ери, беручи до уваги як вну-

трішні потреби, так і євроінтеграційні зобов'язання держави. Ще базовий Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” 1991 року передбачив створення державної системи екологічного моніторингу та інформаційного забезпечення охорони довкілля. Однак практична реалізація цих положень упродовж 1990-х – початку 2000-х років була обмеженою через недостатній розвиток інформаційних технологій. На той час збір даних про стан природних ресурсів здійснювався переважно традиційними методами, а екологічна інформація мала фрагментарний та малодоступний характер. Ситуація почала змінюватися із поширенням інтернет-технологій і появою національних програм інформатизації. Важливою віхою стало приєднання України до Орхуської конвенції (ратифіковано у 1999 р.), що стимулювало внесення змін до законодавства щодо доступу до екологічної інформації та участі громадськості. Законодавчі та підзаконні акти почали закладати вимоги щодо публікації екологічних даних у відкритому доступі, створення електронних реєстрів та порталів для інформування населення про стан довкілля.

Після 2014 року процес діджиталізації державного управління, включно з екологічною сферою, значно прискорився. У 2017 році було прийнято Закон України “Про оцінку впливу на довкілля”, який не лише імплементавав норми права ЄС, але й запровадив нові цифрові механізми екологічної демократії. Зокрема, цей закон зобов'язав створити Єдиний реєстр з ОВД – публічну електронну базу матеріалів оцінки впливу на довкілля, через яку забезпечується прозорість процедур і можливість подання документів в електронній формі [4]. Наявність цього реєстру значно полегшила доступ громадськості до екологічно значущої інформації та зробила процес оцінки впливу більш відкритим і підконтрольним. У наступні роки було оцифровано й інші напрями природоресурсного менеджменту. Приміром, у сфері користування надрами впроваджено електронні аукціони з продажу спеціальних дозволів, ведеться електронний облік виданих ліцензій та створено публічний геологічний портал. Це стало можливим завдяки прийняттю пакету змін до законодавства про надра. Зокрема, Закон України №2805-IX від 01.12.2022 встановив вимоги

щодо формування Єдиної державної електронної геоінформаційної системи користування надрами [5]. Ця система покликана об'єднати дані державних кадастрів і реєстрів у галузі надрокористування (родовища, спеціальні дозволи, свердловини тощо) та забезпечити відкритий доступ до них через інтернет-портал [5, ст.5-1]. Таким чином, на законодавчому рівні закріплено перехід від паперової документації у сфері надрокористування до цифрового формату, що підвищує прозорість і зручність отримання інформації про користування надрами для інвесторів, контролюючих органів і громадськості.

Комплексне реформування системи моніторингу довкілля в Україні відбувається в останні роки також під знаком цифровізації. У 2023 році було ухвалено Закон України №2973-IX, який вніс зміни до низки актів з метою модернізації державної системи моніторингу довкілля та інформаційного забезпечення управління у довкіллевій сфері [6]. Цим законом фактично створено правові умови для переведення моніторингу довкілля на новий технологічний рівень – передбачено впровадження автоматизованих інформаційних систем збору і обробки даних про стан довкілля, інтеграцію різних відомчих екологічних баз даних, забезпечення їх сумісності та обміну даними між собою і з європейськими екологічними інформаційними системами [6]. Так, закон ініціював створення Єдиної екологічної платформи, яка об'єднує інформаційні ресурси у сфері охорони, використання та відтворення природних компонентів довкілля. Власне, виконуючи ці вимоги, Міністерством було розроблено та запущено національну онлайн-платформу “ЕкоСистема”. Відповідно до Постанови КМУ №1065 від 11.10.2021 “Про Єдину екологічну платформу ‘ЕкоСистема’” ця платформа покликана об'єднати розрізнені екологічні реєстри і забезпечити надання електронних послуг у сфері охорони довкілля [7]. Наразі через “ЕкоСистему” громадяни та бізнес можуть швидше отримувати екологічні дозволи (на викиди, спеціальне водокористування, користування надрами тощо), подавати звіти, стежити за станом довкілля на інтерактивних картах та навіть повідомляти владу про екологічні правопорушення онлайн. Така інтегрована автоматизована система підвищує ефек-

тивність управління природокористуванням, сприяє запобіганню корупційним ризикам і поліпшує виконання довіллієвого законодавства за рахунок оперативності та відкритості даних [6]. Одночасно вона розширює можливості реалізації екологічних прав громадян, гарантуючи доступ до актуальної екологічної інформації в режимі реального часу.

Окремо слід відзначити появу новітніх цифрових технологій, які ставлять перед правовим регулюванням нові завдання. Зокрема, використання штучного інтелекту (ШІ) та великих даних у довіллієвій сфері вже сьогодні допомагає вирішувати складні проблеми природокористування. Так, із застосуванням алгоритмів машинного навчання здійснюється аналіз супутникових знімків для виявлення незаконних вирубок лісу чи забруднень водних об'єктів, моделюються сценарії зміни клімату, прогнозуються ризики повеней і посух. У світі набувають поширення спеціалізовані платформи моніторингу, як-от Global Forest Watch, що в режимі онлайн відстежує вирубку лісів і надає дані для правоохоронних органів. В Україні також впроваджуються пілотні проекти з використання дронів та датчиків для екологічного контролю – зокрема, екоінспекція тестує безпілотики для виявлення несанкціонованих звалищ та скидів забруднюючих речовин. Проте правові аспекти застосування таких технологій ще формуються. На порядку денному – питання сертифікації та стандартизації екологічних датчиків, допущення дистанційних даних як доказів у довіллієвих правопорушеннях, дотримання приватності при використанні аерофотозйомки тощо. Європейський досвід у цій сфері стає дороговказом: прийняття згаданого Акту ЄС про штучний інтелект закладає основу для регулювання високоризикових AI-систем, до яких можуть належати і системи моніторингу довкілля чи управління ресурсами [3]. Україна, у свою чергу, затвердила Концепцію розвитку штучного інтелекту (2020 р.) та розпочала розробку відповідних стандартів, що враховують екологічний компонент впровадження ШІ.

Таким чином, правове регулювання цифрових технологій у сфері природокористування пройшло значний шлях розвитку – від перших кроків із забезпечення доступу до екологічної інфор-

мації наприкінці ХХ століття до сучасного комплексного підходу, що інтегрує цифровізацію у всі ланки управління природними ресурсами. Сьогодні цифрові рішення слугують важливим інструментом забезпечення довкіллявої безпеки та сталого використання ресурсів. Вони підвищують прозорість і підзвітність природокористування, прискорюють обмін даними між відомствами та з громадськістю, створюють нові засоби контролю й прогнозування, а також сприяють більш ефективному виконанню природоохоронних норм. Водночас швидкий розвиток технологій висуває нові вимоги до законодавця: необхідно своєчасно оновлювати нормативну базу, запроваджувати стандарти для інноваційних екосистем (наприклад, стандарти даних для сенсорних мереж чи алгоритмів ШІ), враховувати питання кібербезпеки та захисту персональних даних при експлуатації екосистем інформації про довкілля. Еволюція правового регулювання триває, і її успішність визначатиметься здатністю права забезпечити баланс між стимулюванням впровадження цифрових інструментів у природокористуванні та гарантуванням екологічної безпеки, прав людей і інтересів довкілля. В контексті сучасних загроз це завдання набуває особливої актуальності, адже від ефективності правових рішень у сфері “цифрового” природокористування залежить і результативність довкіллявої політики, і збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

1. *Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля* від 25.06.1998 р.
2. *Directive 2007/2/EC of the European Parliament and of the Council of 14 March 2007 establishing an Infrastructure for Spatial Information in the European Community (INSPIRE)*. – OJ L 108, 25.4.2007.
3. *Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act)*.
4. Закон України “Про оцінку впливу на довкілля” від 23.05.2017 р. №2059-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2017, № 29, ст.315.
5. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами” від 01.12.2022 р. №2805-IX.

6. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля” від 20.03.2023 р. № 2973-IX.
7. Про Єдину екологічну платформу “ЕкоСистема”: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2021 р. № 1065.

Іванчук Оксана Василівна

асистент кафедри трудового, екологічного та аграрного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВОВИХ НОРМ І СТАНДАРТІВ ЄС

Спостерігаючи за швидким розвитком усіх сфер життя неможливо не побачити все більшу зацікавленість як у населення, так і у Світового співтовариства щодо охорони довкілля, забезпечення стійкого процвітання держав і регіонів, захисті інтересів майбутніх поколінь. Сьогодні, у світі все більше розширюються кордони як міжнародного екологічного права, так і національного екологічного законодавства, а особливу увагу варто звернути на «сплетіння» цих законодавств, оскільки, як відомо, нині, держави є екологічно залежними одна від одної, оскільки природне довкілля не має кордонів.

Сьогодні Україна перебуває на історичному етапі свого розвитку – наша держава офіційно отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Це відкриває перед нами безпрецедентні можливості для модернізації всіх сфер суспільного життя, зокрема й системи охорони навколишнього природного середовища. Екологічна ситуація в Україні потребує невідкладного реагування. Десятиліття недостатньо ефективного управління природокористуванням, застарілі технології, слабкий екологічний контроль, а тепер ще й масштабні руйнування довкілля внаслідок російської повномасштабної військової агресії – все це створює надзвичайно складну екологічну ситуацію. За оцінками

станом на жовтень 2022 року, збитки, завдані вторгненням росії навколишньому середовищу України, оцінювалися приблизно у 36 мільярдів євро.

Водночас європейська інтеграція відкриває перед Україною унікальну можливість не просто відновити довкілля, а й побудувати сучасну, ефективну систему його охорони за найкращими європейськими стандартами. Екологічне законодавство ЄС визнається одним з найбільш повних, розроблених, прогресивних і досконалих у світі. Європейський Союз накопичив понад п'ятдесятирічний досвід формування та реалізації екологічної політики, створив близько 270 правових актів, які регулюють усі аспекти охорони довкілля та використання природних ресурсів.

Наша держава є сучасною демократичною та розвинутою державою, а тому, як і будь-яка європейська країна, також піклується про своє навколишнє середовище. Загалом, позитивні зміни у питанні охорони навколишнього середовища в нашій країні почалися лише з часів проголошення незалежності. За часів незалежності, наша вже самостійна держава повинна була швидко почати розвиток та процвітати, а тому тодішньою владою було прийнято рішення щодо шляху євроінтеграції, оскільки у європейських країнах рівень життя населення був досить високим, чого вкрай потребував український народ. Деякі науковці запевняють, що тоді нормотворча діяльність формувалась під впливом певного тиску з боку Європейського Союзу, але незважаючи на ці факти варто нагадати, що створенні ще тоді документи залишаються актуальними й сьогодні [1]. Загалом, було прийнято значну кількість нормативних документів, які лише поліпшували життя. Серед таких: Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), Кодекс України «Про надра» (1994 р.), Водний кодекс (1995 р.), Лісовий кодекс (1994 р.), ЗУ «Про охорону атмосферного повітря» (1992 р.), ЗУ «Про природно-заповідний фонд» (1992 р.) тощо. Вони розроблялись з огляду на вимоги міжнародних договорів, норм і стандартів. На сьогоднішній день, вищезазначені нормативно-правові акти й ряд інших документів є джерелами екологічного законодавства України, які підвищують свідомість людей щодо необхідності захисту

та охорони навколишнього середовища. Варто також зазначити, що до джерел екологічного законодавства України належать й міжнародні договори, що були ратифіковані і є вкрай важливими у цій системі [6].

В цілому, питання захисту та охорони навколишнього середовища займає важливе місце у сучасній європейській політиці, а як було зазначено вище, Україна обрала напрямок Європи, а тому можна впевнено зазначити, що наша держава підтримує екологічну політику ЄС. Так, Україна була однією з перших країн колишнього СРСР, яка підписала Угоду про партнерство та співробітництво з Європейськими співтовариствами та їх державами-членами. Угода набула чинності у 1998 році, саме нею був започаткований процес адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Важливим кроком стало прийняття у 2004 році Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», яка визначила, що метою цієї адаптації є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire*. Продовженням адаптації вважається приєднання нашої країни до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, який ратифікований у 2010 р. З часу свідомого вибору України шляху євроінтеграції й до сьогодні, відбувається не лише пристосування до міжнародного законодавства у сфері захисту довкілля, але й створення нових нормативних документів разом із іншими державами, підписання ряду важливих документів тощо [1].

Переломним моментом стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 року, а економічну – 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 року Європейський парламент синхронно з Верховною Радою України ратифікували Угоду про асоціацію. Угода про асоціацію передбачає імплементацію 29 директив та регламентів ЄС у сфері охорони довкілля. Для України в галузі охорони довкілля впровадження законодавства ЄС відбувається в межах восьми секторів: управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузеві політики; якість ат-

мосферного повітря; управління відходами та ресурсами; якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; охорона природи; промислове забруднення та техногенні загрози; зміна клімату та захист озонового шару; генетично модифіковані організми [1].

Літом 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі. Європейський парламент відзначив готовність нашої держави дотримуватися європейських цінностей і прагнення виконувати поставлені завдання. Водночас було наголошено, що інтеграція повинна відбуватися згідно з встановленими процедурами та Копенгагенськими критеріями, які передбачають проведення реформ у сферах демократії, прав людини, ринкової економіки та впровадження законодавчих норм ЄС.

Серед ключових вимог – спроможність країни взяти на себе зобов'язання членства, зокрема ефективно втілювати європейські правила та стандарти. Це зумовлює нагальну потребу гармонізації українського законодавства, включаючи екологічну сферу, з європейськими нормами. Адаптація екологічного права ЄС дозволить Україні запровадити найсучасніші екологічні стандарти, підвищити рівень охорони довкілля, забезпечити раціональне використання ресурсів та залучити додаткове фінансування для відновлення природного середовища після російської агресії [3].

Центральну роль у регулюванні екологічних правовідносин відіграє Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Цей нормативний акт встановлює основні принципи та об'єкти природоохорони, екологічні права і обов'язки громадян, повноваження державних та місцевих органів влади, порядок моніторингу, прогнозування, обліку екологічного стану, проведення експертизи та контролю, фінансово-економічні механізми охорони природи та регулювання використання ресурсів. Закон було ухвалено у червні 1991 року, ще до проголошення незалежності. Одним із стимулів для його прийняття стала Чорнобильська катастрофа. Необхідність ліквідації наслідків цієї техногенної трагедії спонукала керівництво держави оголосити Україну зоною екологічного лиха та прийняти ряд документів, спрямованих на реформування природоохорони. Варто відзна-

чити, що Україна стала першою серед радянських республік, яка прийняла такий закон. Хоча на момент прийняття закон вважався прогресивним і врахував міжнародний досвід, за структурою він спирався на прийнятий 1960 року Закон УРСР «Про охорону природи Української РСР». Незважаючи на численні зміни протягом тридцяти років, він залишається центральним рамковим актом української екологічного законодавства.

Україна також розробила численні програмні документи, спрямовані на поліпшення екологічної ситуації: основні напрями державної політики у сфері охорони довкілля, державну екологічну політику до 2020 року, концепції скорочення викидів забруднюючих речовин, план реалізації Кіотського протоколу, програми «Питна вода України», «Ліси України», розвитку мінерально-сировинної бази, стратегію управління відходами, план дій з охорони довкілля до 2025 року. Аналіз цих документів показує, що попри неповне виконання запланованого, в Україні було створено правові основи для адаптації екологічного законодавства до норм і політики ЄС [4].

Важливе значення має прийнятий 2019 року Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Стратегію розроблено з урахуванням першопричин екологічних проблем країни та положень Угоди про асоціацію з ЄС. Метою є досягнення доброго стану довкілля через запровадження екосистемного підходу в усіх напрямках соціально-економічного розвитку для забезпечення конституційного права на чисте довкілля, збалансоване природокористування, збереження та відновлення екосистем. Документ містить тридцять ключових показників ефективності реалізації державної екологічної політики [7].

В цілому, на сьогоднішній день, законодавча база України у сфері охорони навколишнього середовища ще не є досконалою й досить пристосованою до міжнародного законодавства, а тому потребує доопрацювання та систематизації. На думку дослідників, покращити ситуацію можна, якщо: створити або відновити діяльність відповідних органів влади щодо питання розвитку екологічної політики України відповідно до законодавства європей-

ських країн; впровадити екологічну освіту та детальне ознайомлення населення із існуючими проблемами; ввести більш жорстку відповідальність за нанесення шкоди природному середовищу; створювати нові нормативні документи на основі позитивного досвіду країн світу та ЄС інше.

1. Анісімова Г. В. Проблеми адаптації законодавства у сфері забезпечення вимог екологічної безпеки до права європейського союзу. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/collection-26-05-15.pdf> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 р., 994_017. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Карпенко О., Васюк Н., Федірко Н. Реалізація державної екологічної політики в країнах Європейського Союзу: досвід для України. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 11 (4). С. 28-34. <https://doi.org/10.15421/152349>
4. Кобецька Н. Р. Імплементация положень Директиви ЄС 94/22/ЄС у системі надрового законодавства України. *Екологічне право України*. 2017. № 3-4. С. 22–28.
5. Кобецька Н. Р. Особливості, умови та проблеми імплементації екологічної політики і права ЄС (на прикладі імплементації європейських стандартів охорони атмосферного повітря Республікою Польща). *Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного, законодавства в сучасних умовах: матеріали «круглого столу», присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України В. К. Попова (м. Харків, 1 березня 2019 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. Харків: Право, 2019. С. 39–42.*
6. Микулець В. Ю. Актуальні проблеми сучасного екологічного права: від констатації до практичного вирішення. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2021. № 4. С. 24-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npau_2021_4_5 (дата звернення: 10.11.2025).
7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 10.11.2025).

Ковтун Дмитро Сергійович

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти Інституту держави і права імені
В.М.Корецького НАН України*

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛІСІВ УКРАЇНИ, ПОШКОДЖЕНИХ БОЙОВИМИ ДІЯМИ

Ліси України – це не просто джерело деревини чи рекреаційна територія. Це складна багатофункціональна екосистема, яка забезпечує регулювання клімату та водного балансу, збереження біорізноманіття, очищення повітря та води, захист ґрунтів від ерозії, є джерелом численних екосистемних послуг, що забезпечують добробут суспільства. Лісистість країни становить 15,9% території, що є нижчим за середньоєвропейський показник (близько 20%) і нерівномірним по окремих регіонах (51,4% у Закарпатській області проти 3,7% у Запорізькій) [1].

З початком збройної агресії росії проти України у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, Україна зіткнулась з безпрецедентними викликами у сфері охорони лісів, оскільки українські ліси зазнали масштабної та системної шкоди. За офіційними даними, пошкоджено близько 3 млн га лісів, що становить майже третину всіх лісових площ країни, з них 690 тис. га потребують розмінування, що може тривати десятиліттями. 500 тис. га лісів опинилася під окупацією або в зоні бойових дій [2]. Руйнування Каховської ГЕС у червні 2023 року спричинило підтоплення понад 55 тисяч га лісів, з яких 47 тисяч га – на окупованих територіях, що стало одним із найбільших екологічних злочинів в Європі XXI століття [3].

Війна має багатошаровий вплив на лісові екосистеми. Це не лише фізичне знищення дерев через обстріли, пожежі, будівництво фортифікацій чи проїзд військової техніки, але й руйнування біотопів, деградація ґрунтів, забруднення токсичними речовинами, мінна небезпека, зменшення рекреаційного потенціалу, втрата екосистемних послуг. За експертними оцінками, щорічна вартість екосистемних послуг українських лісів становить 250 млрд

доларів США [4]. Їх втрата створює довготривалі загрози для екологічної, економічної та продовольчої безпеки держави.

Проблема лісів України, пошкоджених війною, має не лише національне, а й глобальне значення. Гірські соснові ліси Українських Карпат і субсередземноморські ліси Криму включені до списку 200 глобальних екорегіонів Всесвітнього фонду природи (WWF). В Україні розташовано 12 об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, які класифікуються як «Букові праліси й вікові ліси Карпат й інших регіонів Європи». Їхня загальна площа становить близько 29 тисяч гектарів, а буферна зона відповідає 43 тисячам гектарів навколо об'єктів спадщини ЮНЕСКО. Крім того, Міжнародний союз охорони природи (МСОП) визнав Кримські гори одним із світових центрів рослинного різноманіття [5].

Українські ліси входять до світових екорегіонів Всесвітнього фонду дикої природи (WWF), а окремі території мають статус об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (йдеться насамперед про букові праліси Карпат, що набули відповідного статусу в 2007 р.) [6]. Знищення цих територій порушує міжнародні зобов'язання України за Конвенцією про біологічне різноманіття (1992 р.) та Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» (Карпатською конвенцією 2003 р.), суперечить Цілям сталого розвитку (ЦСР-15), створює загрозу порушення планетарного екологічного балансу.

Водночас у чинному законодавстві України відсутні окремі правові категорії: «ліс, пошкоджений бойовими діями» та «ліс, знищений бойовими діями». Це ускладнює не лише облік та оцінку завданої шкоди, а й унеможливує повноцінну компенсацію збитків та включення вартості втрачених екосистемних послуг до репараційних позовів проти держави-агресорки.

Таким чином, питання правового статусу лісів, пошкоджених або знищених війною, є не лише проблемою природоохоронного характеру. Воно зачіпає фундаментальні аспекти екологічної політики, сталого розвитку, кліматичних зобов'язань, міжнародного співробітництва та національної безпеки. Саме тому дослідження цього питання має особливу актуальність, а розробка комплексного правового підходу та практичних рішень є стратегічним завданням держави.

Існує нагальна необхідність розробити та закріпити у Лісовому кодексі України категорії: «ліси, пошкоджені бойовими діями» та «ліси, знищені бойовими діями», з урахуванням екосистемного підходу. Таке закріплення передбачає: визначення відповідного поняття; порядок обліку лісів, пошкоджених бойовими діями; особливості користування (зокрема обмеження доступу); встановлення режиму розмінування та інші заходи щодо відновлення пошкоджених лісів.

З метою оптимізації правового захисту та відновлення пошкоджених або знищених лісів загалом та лісів, пошкоджених або знищених внаслідок бойових дій зокрема, пропонуємо законодавчо закріпити поняття таких лісів, а саме:

Пошкоджений ліс – це ліс, що зазнав негативного впливу внаслідок заподіяння йому такої шкоди, що значно погіршує його якість, зменшує цінність та призводить до часткової втрати/обмеження надання ним екосистемних послуг.

Ліс, пошкоджений внаслідок бойових дій – це ліс, що зазнав негативного впливу внаслідок бойових дій, тобто на такій лісовій ділянці внаслідок застосування вибухової зброї, пересування військової техніки, пожеж, мінування або інших бойових дій відбулося часткове або повне знищення деревної, чагарникової чи ґрунтової рослинності, деградація ґрунтів, забруднення токсичними речовинами, а також порушення екологічної рівноваги, що призвело до часткової втрати/обмеження надання лісом екосистемних послуг.

Знищений ліс – це ліс, що повністю припинив своє існування як екосистема, загинув, припинив своє існування за цільовим призначенням, припинив надавати екосистемні послуги.

Ліс, знищений внаслідок бойових дій – це ліс, що повністю припинив своє існування як екосистема, загинув, припинив своє існування за цільовим призначенням, припинив надавати екосистемні послуги внаслідок бойових дій.

Вважаємо за необхідне на законодавчому рівні надати особливу категорію лісам, забрудненим боєприпасами, та встановити на їхніх територіях зони відчуження.

Для України імплементація зазначених вище категорій лісів дала б правову основу для: проведення оцінки екосистемних збит-

ків; пріоритетного розмінування територій з найвищою екологічною цінністю (праліси, природоохоронні території); підготовки обґрунтованих репараційних позовів проти держави-агресорки.

Необхідно розробити єдину державну стратегію відновлення лісів, пошкоджених війною, що враховуватиме екологічну, економічну та соціальну складову, а також міжнародні зобов'язання України (зокрема, за Конвенцією про біологічне різноманіття, Карпатською конвенцією, Цілями сталого розвитку ООН).

У перспективі реформа має відобразити перехід від ресурсної моделі управління до екосистемної, де ліс розглядатиметься не як джерело деревини, а як багатофункціональна природна система, що виконує критично важливі функції в національному та глобальному масштабі.

Відновлення лісів, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації, – важлива складова Плану відновлення України. Україна неодмінно відновить всі ліси, пошкоджені внаслідок бойових дій, хоча на це знадобиться не одне десятиліття.

1. *Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Затверджено Законом України від 28 лютого 2019 року №2697-VIII.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
2. *Екологічна шкода від військової агресії Росії складає 3 трильйони.* URL: https://biz.censor.net/news/3403800/ekologichna_shkoda_vid_viyiskovoyi_agresiyi_rosiyi_skladaye_3_trylyiony_minpryrody.
3. *Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 25 травня – 9 червня 2023 року* URL: <https://mepr.gov.ua/dajdzhest-klyuchovyh-naslidkiv-rosijskoyi-agresiyi-dlya-ukrayinskogo-dovkillya-za-25-travnya-9-cherwnya-2023-roku/>
4. *Економічна оцінка екосистемних послуг лісів України: Наукове видання / В. П. Ткач, Н. Ю. Висоцька, А. С. Торосов, І. Ф. Букиша, В. П. Пастернак, С. А. Лось, О. В. Кобець, О. М. Тарнопільська, П. Б. Тарнопільський, А. О. Калашніков, І. М. Жежкун, І. М. Коваль, С. Г. Сидоренко, С. В. Сидоренко, В. В. Бондаренко, О. Б. Бондар.* Харків: УкрНДІПА, 2023. 28 с. С.6. URL: <https://uriffm.org.ua/static/main/files/EcoSys.pdf>
5. *Підтримка відновлення і сталого управління лісами України й лісовим сектором України. Підсумковий звіт. Підготовлено Liubov Poliakova та Silvia Abruscato* URL: <https://foresteurope.org/wp->

content/uploads/2023/07/UA-Supporting-the-recovery-and-sustainable-management-of-Ukrainian-forests-and-Ukraines-forest-sector.pdf

6. Букові праліси Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. URL: <https://gorgany-zapovidnyk.in.ua/location/bukovi-pralisy-vsесvitnoi-prirodnoi-spadshchyny-yunesko/>

Кухар Ольга Віталіївна

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України

ЩОДО ПОВНОВАЖЕНЬ ДЕРЖПРОДСПОЖИВСЛУЖБИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Проблема запобігання утворенню відходів є особливо актуальною для аграрного сектору економіки, оскільки відходи сільськогосподарського виробництва, як правило, не переробляються. Так, в Україні підлягають повторному використанню лише 23% таких відходів, тоді, як в ЄС - 60 % (Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, затверджена розпорядженням КМУ від 15 листопада 2024 р. № 1163) (далі - *Стратегія розвитку сільського господарства до 2030 року*). Як зазначають фахівці, суб'єкти господарювання в аграрному секторі економіки можуть здійснювати свою діяльність взагалі без відходів, перетворюючи їх на корми, компости, паливо або сировину для хімічної промисловості. Також вони звертають увагу на переваги, які отримують сільськогосподарські товаровиробники у цьому випадку: скорочення обсягу сировини, яку необхідно купувати, економія часу та грошей на управління відходами, зменшення шкоди довкіллю, відповідність діяльності вимогам екологічного законодавства [1, с. 168]. У цьому контексті важливим є заохочення такої діяльності з боку держави.

Стратегією розвитку сільського господарства до 2030 року, виділяється напрям «Запобігання утворенню відходів» як один із пріоритетних напрямів циркулярної біоекономіки, що спрямо-

ваний на досягнення 12-ї цілі сталого розвитку: «Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання та виробництва». Під поняттям «циркулярна біоекономіка» у науковій літературі пропонується розуміти економічну модель, спрямовану на створення умов для забезпечення продовольчої безпеки країни шляхом функціонування безвідходного (у т. ч. сільськогосподарського виробництва), яка базується на використанні переважно біоенергетичних ресурсів, що дозволяє зменшити негативний вплив на довкілля [2, с. 209].

Новітнє законодавство про відходи також спрямоване на створення умов для запобігання їх утворенню, визначаючи таку діяльність першою в ієрархії управління відходами (ст. 4 Закону України від 20 червня 2022 р. «Про управління відходами»). Дотримуючись цього підходу, законодавець визначає і систему органів виконавчої влади у сфері запобігання утворенню та управління відходами (ст. 18). Але, серед них не згадується Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (далі – *Держпродспожислужба*). Тим не менш, Планом заходів з реалізації Національного плану управління відходами на 2025—2033 роки, затвердженим розпорядженням КМУ від 27 грудня 2024 р. № 1353-р., передбачена участь цього центрального органу виконавчої влади (далі – ЦОВВ) у створенні інфраструктури для управління відходами тваринного походження та вдосконаленні управління хімічними засобами захисту рослин (п. 12).

Зупинимось на короткій характеристиці повноважень Держпродспоживслужби. Насамперед, слід зазначити, що вона здійснює державний контроль (нагляд) у сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів та кормів, державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, карантину та захисту рослин, пестицидів та агрохімікатів (п. 4 Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, затверджене постановою КМУ від 2 вересня 2015 р. № 667 (далі – *Положення про Держпродспоживслужбу*). Такий контроль проводиться з метою перевірки відповідності діяльності операторів ринку вимогам за-

конодавства у вказаній сфері, а також усунення наслідків невідповідності та притягнення до відповідальності за порушення цих вимог (ст. 1 Закону України від 18 травня 2017 р. «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин»). Що стосується безпосередньо повноважень цієї служби у сфері управління відходами сільського господарства, то вона здійснює державний ветеринарно-санітарний контроль за збором, утилізацією та знищенням загиблих тварин і відходів тваринного походження; приймає висновки щодо можливості подальшого використання або знищення зерна та продуктів його переробки, а також рішення про знищення продукції або її подальше використання. Також вказаний ЦОВВ визначає перелік установ, які проводять токсиколого-гігієнічні (медико-біологічні) дослідження пестицидів і агрохімікатів (п. 4 вищезгаданого Положення). Вказані функції покладено на Держпродспоживслужбу і Порядком вилучення, утилізації, знищення та знешкодження непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів та тари від них, затвердженого постановою КМУ від 27 березня 1996 р № 354) (п. 1).

Необхідно звернути увагу, що Законом України від 16 листопада 2022 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання у сфері поводження з пестицидами і агрохімікатами» було скасовано статтю 16-3 Закону України «Про пестициди та агрохімікати», якою передбачалося, що до компетенції ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення (Держпродспоживслужба – *примітка автора*) відноситься здійснення нагляду за додержанням суб'єктами господарювання та громадянами державних санітарних норм і правил, гігієнічних нормативів і регламентів безпечного виробництва, транспортування, зберігання, застосування пестицидів і агрохімікатів. Таким чином, з одного боку, Закон України «Про пестициди та агрохімікати» вказаний вид контролю більше не передбачає. А з іншого - згідно з Положенням про Держпродспоживслужбу, вона продовжує здійснювати контрольні функції у вказаній сфері (п. 4). На наш по-

гляд, така юридична колізія створює ситуацію за якої Держпродспоживслужба на практиці не може у повному обсязі реалізувати свої повноваження. Більше того, в контексті зазначеного виникає питання і щодо правомірності видачі нею суб'єктам господарювання санітарних паспортів на право одержання, зберігання і застосування пестицидів і мінеральних добрив.

Що стосується необхідності отримання висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи, то з введенням в дію 1 жовтня 2023 року Закону України від 6 вересня 2022 р. «Про систему громадського здоров'я», було визнано таким, що втратив чинність, Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», яким передбачалося проведення такої експертизи та видача за її результатами вищезгаданих висновків як документів дозвоільного характеру (ст. 10-12). Тим не менш, згідно з Положенням про Держпродспоживслужбу, ці функції за нею зберігаються (п. 4).

З метою приведення вказаного Положення у відповідність із законодавством, вбачається за доцільне виключити з підпункту 3) пункту 4 слова: «за додержанням підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами державних санітарних норм і правил, гігієнічних нормативів і регламентів безпечного виробництва, транспортування, зберігання, застосування пестицидів і агрохімікатів»; «проводить державну санітарно-епідеміологічну експертизу, видає за результатами її проведення відповідні висновки».

Важливо підкреслити, що до компетенції головних державних інспекторів та головних державних ветеринарних інспекторів належить прийняття рішень про знищення, відкликання та/або вилучення з обігу харчових продуктів та/або кормів, що не відповідають законодавству і становлять загрозу для життя та/або здоров'я людини та/або тварини (п. 4 ст. 11 Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»). Згідно з Законом України від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», Держпродспоживслужба має вста-

новлювати Порядок знищення об'єктів санітарних заходів або умови, які повинні виконуватися оператором ринку для повернення їх в обіг для споживання людиною або для інших цілей (п. 5 ст. 37). Але, в результаті реформування системи ЦОВВ, завдання щодо визначення порядку та умов використання, утилізації, знищення конкретних видів неякісної та небезпечної продукції було передано Мінекономіки (п. 3 Положення про Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства, затвердженого Постановою КМУ від 21 липня 2025 р. № 903). На наш погляд, невизначеність повноважень вказаних ЦОВВ може призвести до ігнорування їх виконання. Тому, важливим є здійснення чіткого розмежування функцій між Мінекономіки і Держпродспоживслужбою.

Таким чином, в системі ЦОВВ, які здійснюють управління відходами сільського господарства, Держпродспоживслужба відіграє важливу роль, здійснюючі контрольні заходи щодо управління агрохімічними і харчовими відходами, а також відходами тваринного походження. Враховуючи зазначене, пропонуємо включити до системи ЦОВВ у вказаній сфері, Держпродспоживслужбу шляхом внесення відповідних змін до статті 18 Закону України «Про управління відходами».

1. Ковальчук С.Я. Ресурсоорієнтоване відновлення сільськогосподарського виробництва. Дорожня карта реалізації Закону України «Про управління відходами»: збірка матеріалів Національного форуму «Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології» (м. Київ, 24–25 листопада 2022 р.). . Київ: Центр екологічної освіти та інформації, 2022. С. 166-169. URL: https://grecolc.law/wp-content/uploads/2023/02/Tekst_Zbirky_Forum_Vidhody_-_2022_.pdf
2. Hafurova O., Yermolenko V., Novak T. Legal foundations for the development of a circular bioeconomy: Ukrainian and European dimensions. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2025. Vol. 11. №. 3. P. 203-211. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/2960>

Медвідь Володимир Ярославович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

**ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ**

Під екологічною відповідальністю розуміють встановлені законодавством негативні наслідки для осіб, які порушили закріплені державою правила у сфері охорони довкілля. Відповідно до положень ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна відповідальність поділяється на дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну.

Зрозуміло, що фізичні особи також можуть завдавати значної шкоди довкіллю, проте ніхто не може оспорювати факт того, що саме господарські організації є основними «забруднювачами» навколишнього середовища. Саме тому, особливо актуальним є питання формування належного механізму екологічної відповідальності за вчинені підприємствами правопорушення проти довкілля.

Суб'єктами адміністративної та кримінальної відповідальності згідно теперішнього законодавства можуть бути лише фізичні особи. Юридичні особи, зрозуміло, не можуть підлягати дисциплінарній відповідальності. Невже в контексті даної постановки питання ми можемо досліджувати лише цивільну екологічну відповідальність підприємств? Впевнені, що це не зовсім так, і слід звернути увагу на кримінально-правовий аспект екологічної відповідальності підприємств.

Загалом поняття кримінально-правової відповідальності юридичних осіб є надзвичайно дискусійним питанням в кримінально-правовій доктрині. Не до кінця зрозуміло, яка позиція законодавця щодо цього питання. Оскільки, конкретного нормативного визначення описуваного поняття досі не існує. Немає зрозумілої думки щодо того, чи заходи кримінально-правового

характеру є відгалуженим видом кримінальної відповідальності, чи специфічною формою реалізації такої відповідальності, чи, можливо, правова природа даної категорії зовсім інша.

Чітко можемо сказати одне: інститут «квазікримінальної відповідальності» юридичних осіб в Україні існує і виражений він в досить молодому інституті кримінального законодавства України, що має назву «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Названий інститут закріплений законодавчо в розділі XIV-I Загальної частини Кримінального кодексу України [1].

Такі заходи є специфічною формою реалізації кримінальної відповідальності, оскільки мета їх застосування є каральною, направленою на запобігання вчиненню нових правопорушень, що реалізовується за допомогою кримінально-правових методів на підставі обвинувального вироку суду.

Законодавець вважав за доцільне не вводити кримінальні правопорушення проти довкілля в перелік кримінальних правопорушень щодо яких можливе застосування санкцій до юридичних осіб. Хоча, один із передових дослідників-новаторів даної проблематики О.П. Пасека ще в 2010 році пропонував запровадити інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб для великого ряду кримінальних правопорушень, включаючи майже всі злочини проти довкілля [2, с. 175].

Кобецька Н.Р. зазначає, що притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності за злочинні дії проти безпеки довкілля передбачено законодавством Англії, Франції, Польщі, Молдови та інших держав. Радою Європи, зокрема Конвенцією про захист навколишнього середовища засобами кримінального закону (Страсбург, 4 жовтня 1998 року), рекомендовано запровадження в національних законодавств вищенаведеного механізму. На думку дослідниці, вбачається цілком доцільним притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні кримінальні проступки юридичних осіб із застосуванням до них, наприклад, таких організаційних покарань як скасування державної реєстрації чи позбавлення ліцензії на здійснення відповідної діяльності. Такі заходи в межах кримінальної відповідальності мали б наба-

гато більшу ефективність, ніж ті ж, що сьогодні здійснюються в рамках екологічного контролю [3, с. 341].

Включення порушень кримінального законодавства проти довкілля в перелік правопорушень щодо яких до юридичної особи можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру може стати вагомим запобіжним чинником, що змусить великі підприємства дотримуватись екологічних стандартів.

Більшість науковців у своїх дослідженнях виступають за пеналізацію ряду екологічних правопорушень, тобто відстоюють думку про необхідність посилення відповідальності за делікти, що завдають шкоди довкіл्लю. Вважається, що розмір штрафів повинен багаторазово перевищувати розмір вартості природних ресурсів на які посягало протиправне діяння. До того ж, притягнути підприємство навіть до цивільно-правової відповідальності часто буває досить проблематично через складність у доведенні вини та специфіку категорії екологічної шкоди [4].

Це ще раз підтверджує потенційну ефективність запровадження кримінальної відповідальності підприємств за правопорушення проти навколишнього природного середовища. Будемо відверті, наразі у великих промислових підприємств немає страху перед можливим недотриманням норм екологічного законодавства.

Притягнення до кримінальної відповідальності є досить довгим процесом, тому логічним рішенням щодо підвищення ефективності запобігання правопорушень проти довкілля є депеналізація ряду кримінальних деліктів, тобто переведення таких діянь в ряд адміністративно караних і з суттєвим посиленням розміру адміністративного стягнення [5].

Основною проблемою цивільної екологічної відповідальності, в свою чергу, є складність обрахунку вартості завданої шкоди.

Проте, судова практика з даного питання постійно розвивається, тому найближчим часом можемо сподіватися на наявність чіткішого розуміння механізмів підрахунку завданої шкоди.

Підсумовуючи, зазначимо, що враховуючи реалії війни важко говорити про першочергову актуальність досліджуваної нами тематики, оскільки на даний момент основні акценти направлені

на збереження існування та функціонування української промисловості, в той час як питання дотримання підприємствами екологічних стандартів відійшло на другий план.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III – редакція від 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.11.2-25).
2. Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук; спец.: 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 235 с.
3. Кобецька Н.Р. Кримінально-правова політика в галузі злочинів проти довкілля: проблеми та сучасні тенденції. Політика в сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми / за ред. П. Фріса, В. Харченка. Івано-Франківськ – Харків, 2016. С. 332–341.
4. Мороз О.Т., Клименко В.О., Бедунков Г.В. Специфіка цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сільськогосподарські науки. 2021. Вип. 4(96). С. 80–92.
5. Сірант М.М. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2020. № 1. С. 161–166.

Роман Назар Олегович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ МІСТОБУДІВНИХ ПОТРЕБ

Активна забудова земельних ділянок може спричиняти зловживання зі сторони забудовників, що зумовлює необхідність посилення протидії незаконним посяганням, в тому числі шляхом контролю за такими недобросовісними суб'єктами. Враховуючи розвиток громадянського суспільства у нашій державі, євроінтеграційні процеси та активне залучення громадських інституцій

до здійснення контрольно-наглядових функцій держави з метою захисту прав і свобод, посилюється роль громадського контролю за використанням земель.

Кравченко С.Д. стверджує, що контроль за охороною та використанням земель житлової та громадської забудови в містах України є одним з найбільш поширених і дієвих способів забезпечення законності в земельних правовідносинах. Він виступає важливим елементом управління земельними ресурсами в населених пунктах [1, с. 2].

Шульга М.В. вважає, що контроль відіграє важливу роль в отриманні інформації про процеси у певній сфері суспільного життя, включаючи сферу земельних відносин, наслідки виконання управлінських рішень, заходів із забезпечення раціонального використання та охорони земель тощо. Інформація, отримана в процесі здійснення, зокрема, земельного контролю, дозволяє оцінити стан підконтрольних об'єктів та визначити відповідні практичні заходи реагування на виявлені порушення [2, с. 108].

Згідно положень статей 188, 190 Земельного кодексу України, законодавець визначає державний та громадський контроль за використанням та охороною земель.

Варто зазначити, що ще у 2011 році розроблено проект Закону України «Про громадський контроль за використанням та охороною земель», який мав визначити правові, організаційні, економічні та соціальні основи здійснення громадського контролю за землекористуванням з метою забезпечення раціонального використання земель, їх ефективної охорони, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, додержання земельного законодавства України. Однак станом на сьогоднішній день у законодавчому полі питання детальної регламентації громадського контролю використання (в тому числі для забудови) залишається відкритим. Вважаю відсутність такого законодавчого акту, присвяченого громадському контролю за використанням земель, суттєвою прогалиною, яка потребує оперативного усунення. Зокрема, необхідним є розширення повноважень громадських інспекторів, на яких законодавством покладено обов'язок здійснення громадського контролю за використанням земель, оскільки станом на

сьогоднішній день такі повноваження зводяться лише до можливості складення протоколів про адміністративні правопорушення за статтями 52, 53, 53-1, 53-4, 54 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Слід зазначити, що в країнах Європи особливу контролюючу роль за землекористуванням відіграють громадські організації, «зелені рухи», об'єднання громадян, окремі громадяни. Громадський порядок за використанням земель здійснюється ще на стадії проектування об'єктів, коли громадські об'єднання знайомляться з інформацією щодо планування типів землекористувань, висловлюють свої міркування, вносять зауваження та пропозиції. Основні проектні рішення публікуються в муніципальних засобах інформації. Після узгодження проектів розвитку територій, обговорення їх громадськістю й прийняття рішень муніципальними органами вони набувають сили закону та є підставою для використання земель [4, с. 44-45].

Зокрема, у Федеративній Республіці Німеччина правове регулювання територіального планування здійснюється через Будівельний кодекс ФРН, що визначає положення щодо територіального планування та розвитку міст. За його нормами, «широким колом повноважень наділена територіальна громада, яка здійснює погодження нового будівництва, а також у випадку прогнозованих загроз цим будівництвом безпеці життєдіяльності видає заборонні акти на будівництво. Відповідно до згаданого Кодексу проектна документація на будівництво, використання та забудови території обов'язково виносяться на громадське обговорення, під час якого німці протягом місяця подають свої зауваження і пропозиції. На підставі громадської думки виконавчий орган муніципалітету зобов'язаний підготувати підсумковий звіт, який передає представницькому органу громади для подальшого затвердження. Резолюції громадських обговорень є підставою для обов'язкового внесення змін у проектну документацію на будівництво [5, с. 70].

У Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» у статтях 21 та 21-1 закріплено правовий механізм громадського обговорення проектів містобудівної документації на місцевому рівні та проектів програм комплексного відновлення.

Вказані норми містять пряму заборону затвердження відповідних програм без проведення громадського обговорення, підкреслюючи важливість участі громадськості у здійсненні контролю за містобудівною діяльністю.

Однак вітчизняне законодавство у порівнянні з вищенаведеною європейською практикою достатньо опосередковано регулює механізм громадського містобудівного контролю. Діяльність різноманітних громадських рад часто носить формальний характер, а їхні висновки – декларативні заяви.

Всупереч можливості оперативного отримання інформації завдяки сучасним технологіям (в тому числі шляхом моніторингу відомостей з державних реєстрових систем), громадськість досі вимушена використовувати достатньо архаїчні в наш час звернення громадян та запити про отримання публічної інформації. І лише після отримання відповідної інформації вживати подальших заходів шляхом звернення до правоохоронних органів чи до суду для захисту порушених прав. Однак навіть у сфері судового захисту прав трапляються випадки неоднакового застосування норм процесуального права щодо права громадських організацій на звернення до суду.

Так, вирішуючи питання можливості звернення громадської організації до суду із позовом до суб'єкта владних повноважень із позовом щодо оскарження щодо затвердження проєктної документації, Верховний Суд у постанові від 08.05.2024 по справі №160/4503/23 підтвердив право громадських організацій на звернення до адміністративного суду з позовом для захисту інтересів своїх членів та інших осіб, за умови доведення такими організаціями матеріально-правової заінтересованості в оскарженні дій (бездіяльності) суб'єктів владних повноважень у цій сфері та наявності відповідних статутних цілей діяльності [6].

У постанові Верховний Суд від 27.11.2024 по справі № 904/2439/23 суд підтвердив право громадськості до суду в інтересах неконкретизованих осіб (в інтересах суспільства, народу) для оскарження дій або бездіяльності приватних осіб і державних органів, які порушують положення національного законодавства, що стосується земельних питань [7].

Підкреслюючи необхідність участі громадськості у здійсненні землеустрою, Верховний Суд у постанові від 06.02.2024 по справі № 160/7238/22 при постановленні рішення про задоволення позову громадської організації до органу місцевого самоврядування про затвердження проекту землеустрою, наголосив на обов'язковості врахування громадських інтересів при здійсненні землеустрою, як це передбачено законодавством, неврахування яких стало підставою для скасування рішення про погодження проекту землеустрою [8].

Завданням держави є створення дієвих механізмів контролю за використанням земель під час здійснення забудови. Необхідним разом із удосконаленням державного контролю є і розвиток громадського контролю у відповідній сфері. Для цього необхідно на законодавчому рівні визначити поняття «громадського контролю у сфері охорони земель», закріпити форми участі громадськості у такій діяльності, розширити повноваження громадських інспекторів та закріпити правові гарантії їх діяльності та можливість громадських формувань приймати (як наприклад у ФРН) відповідні акти.

1. Кравченко С. Д. *Контроль за охороною та використанням земель житлової та громадської забудови в містах України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук* : 12.00.06. Київ, 2010. 16 с.
2. Шульга М. В. *Актуальні проблеми контролю за використанням та охороною земель. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 90. С. 106 – 112.*
3. *Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>*
4. Новаковська І. О. *Регулювання громадського контролю землекористування. Економіка АПК. 2016. № 9. С. 43 – 50.*
5. Горник В. Г., Євмешкіна О. Л., Сімак С. В. *Напрями адаптації зарубіжного досвіду здійснення контролю у сфері містобудування. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024, том 35 (74), №1. С. 67 – 71.*
6. *Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 08 травня 2024 у справі № 160/4503/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118905166>.*

7. *Постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 27 листопада 2024 у справі № 904/2439/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123394293>*
8. *Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 06 лютого 2025 у справі № 160/7238/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125012029>.*

Шишкар'ов Костянтин Борисович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

КОСМІЧНІ СПРОМОЖНОСТІ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ДОВКІЛЛЕВИХ ПРОБЛЕМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У сучасних умовах воєнного стану в Україні, спричиненого агресією російської федерації, довкіллієві проблеми набувають критичного значення, оскільки воєнні дії призводять до масштабних забруднень ґрунтів, води та атмосфери, руйнування екосистем та загроз біорізноманіття. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, з початку повномасштабного вторгнення зафіксовано екологічних збитків на 1,91 млн. га, включаючи пожежі на природних територіях, витоки токсичних речовин та деградацію сільськогосподарських земель [1]. У цьому контексті космічні спроможності, зокрема технології дистанційного зондування Землі (ДЗЗ), супутникового моніторингу та геопросторового аналізу, стають ключовими інструментами для оперативної оцінки збитків, прогнозування ризиків та планування відновлення. Ця тема набуває особливої актуальності в умовах євроінтеграції України, де відповідно до Угоди про асоціацію «Україна – ЄС» необхідно адаптувати вітчизняне довкіллієве законодавство з правом ЄС (зокрема, Директивою 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками повеней, яка серед іншого вимагає інтеграції космічних даних у національну систему екологічного моніторингу) [2].

Однак, попри поширені обговорення базового використання супутникових знімків для фіксації пожеж чи забруднень, мало уваги приділяється інноваційним аспектам, таким як інтеграція штучного інтелекту (ШІ) з космічними даними для прогнозування «невидимих» екологічних загроз, наприклад, підземного забруднення ґрунтів важкими металами в зонах артилерійських обстрілів. У воєнний час традиційні наземні методи моніторингу часто недоступні через небезпеку, тому супутникові системи, як Sentinel-2 від Європейського космічного агентства (ESA) чи Landsat від NASA, дозволяють проводити безконтактний аналіз. Наприклад, під час руйнування Каховської ГЕС у червні 2023 року супутникові дані Sentinel-1 виявили зони затоплення, що призвело до ерозії ґрунтів та забруднення ріки Дніпр токсинами [3], а алгоритми ШІ на базі машинного навчання (наприклад, моделі на TensorFlow) дозволили прогнозувати поширення забруднення на основі спектрального аналізу. Це не лише фіксує збитки, але й генерує дані для міжнародних позовів про репарації на суму понад 60 млрд. євро екологічних втрат [4].

Ще одним малодослідженим аспектом є використання космічних технологій для моніторингу біорізноманіття в «гарячих точках» конфлікту, таких як Чорнобильська зона чи заповідники Донбасу. Традиційно фокус наукових досліджень зосереджується на видимих пошкодженнях, але космічні спроможності дозволяють відстежувати міграцію видів тварин через аналіз змін у рослинному покриві (індекс NDVI — Normalized Difference Vegetation Index). З початку повномасштабної війни дані з супутників виявили скорочення популяцій рідкісних видів у зонах бойових дій, де наземний доступ неможливий [5] [6]. Інтеграція цих даних з блокчейн-технологіями для створення незмінних реєстрів екологічних збитків (наприклад, застосування платформи EOSDA) забезпечує прозорість та запобігає фальсифікаціям, що є новаторським підходом для повоєнного відновлення. Згідно з Законом України «Про космічну діяльність» від 15 листопада 1996 року [7], держава зобов'язана використовувати космічні технології для моніторингу довкілля, а Закон № 2973-IX від 20 березня 2023 року «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля, яким, зокрема, внесено зміни до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», дозволяє інтегрувати методи ДЗЗ у національну інфраструктуру геопросторових даних, гармонізуючи її з європейськими стандартами [8].

У повоєнні часи космічні спроможності відкриють перспективи для «зеленого» відновлення, наприклад, через супутниковий моніторинг рекультивації земель. Малодосліджений аспект – використання гіперспектральних супутників (як PRISMA від Італійського космічного агентства) для виявлення мікрозабруднень, таких як важкі метали в ґрунтах після вибухів боєприпасів. У Харківській області, де війна спричинила деградацію екосистем на 19 200 км² території, супутникові дані дозволили оцінити втрати біорізноманіття та спланувати відновлення лісів з точністю до метрів [9]. Крім того, інтеграція з IoT-пристроями (інтернет речей) на землі, синхронізованими з супутниками Starlink, могла б забезпечити реальний час моніторингу в віддалених районах, де традиційна інфраструктура зруйнована. Це дозволяє прогнозувати вторинні катастрофи, як поширення інвазійних видів рослин у пошкоджених екосистемах, що загрожує місцевому біорізноманіттю [10].

Висновки. Космічні спроможності здатні не лише фіксувати екологічні збитки, але й перетворюють війну на каталізатор інновацій: від ІІІ-прогнозування «невидимих» загроз до блокчейн-реєстрів для глобальних репарацій, що може принести Україні мільярди євроінвестицій у «зелене» відновлення. Цікаво, що така інтеграція може створити «космічний щит» для довкілля – автоматизовану систему, де супутники не тільки моніторять, але й активують наземні дрони для локального втручання, наприклад, гасіння пожеж у реальному часі. У контексті євроінтеграції це позиціонує Україну як лідера в «космічній екології», де воєнний досвід стає основою для нової глобальної парадигми захисту планети, перетворюючи трагедію на можливість для сталого майбутнього. В цьому зв'язку доцільно було б внести зміни до

Закону України «Про космічну діяльність», зобов'язавши державу інтегрувати ІІІ та блокчейн у ДЗЗ для посилення екологічної безпеки [11].

1. Використання супутникових даних у дослідженні екологічних та економічних наслідків війни для агросектору України. URL: <https://uweworkgroup.info/uk/satellite-data-aids-the-study-of-the-wars-environmental-and-economic-consequences-for-ukraines-agriculture-sector/> (дата звернення: 09.11.2025).
2. Директива 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2007 року про оцінку та управління ризиками повеней. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007L0060> (дата звернення: 09.11.2025).
3. Погляд Науковців EOSDA на Стале Відновлення Природи. URL: <https://eos.com/uk/blog/naukovtsi-pro-rol-suputnykiv-u-vidnovlenni-pryrody/> (дата звернення: 09.11.2025).
4. Гринчук. Збитки України через екологічну шкоду вже сягають майже €60 млрд. Ми – Україна. 11 Вересня 2024. URL: <https://weukraine.tv/novyny/zbitki-ukrajini-cherez-ekolohichnu-shkodu-vzhe-sjahajut-majzhe-60-mlrd-hrinchuk/> (дата звернення: 09.11.2025).
5. Деградація екосистем у Харківській області під час війни. URL: <https://periodicals.karazin.ua/geoeeco/article/download/25161/22560/> (дата звернення: 09.11.2025).
6. Maddie Molloy. Eagles changed migration route to avoid Ukraine war. BBC. 21 May 2024. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c88z0p33413o>.
7. Про космічну діяльність: Закон України від 15.11.1996 № 502/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-вр#Text/> (дата звернення: 09.11.2025).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля: Закон України від 20.03.2023 № 2973-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2973-20> (дата звернення: 09.11.2025).
9. Метод виявлення пошкоджень земної поверхні внаслідок воєнних дій. URL: <https://jais.net.ua/index.php/files/article/download/208/294/738> (дата звернення: 09.11.2025).
10. Навіщо моніторити довкілля, коли в Україні війна? URL: <https://esomonitoring.info/navishcho-monitoryty-dovkillia-koly-v-ukr/> (дата звернення: 09.11.2025).

11. *Стратегія розвитку космічної діяльності України. URL: <https://mspu.gov.ua/storage/app/sites/17/uploaded-files/projekt-strategiyi-2025-na-covv-2.pdf> (дата звернення: 09.11.2025).*

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ.....4

<i>Багай Надія Онуфріївна. Способи захисту прав на землю: законодавче регулювання і судова практика</i>	<i>4</i>
<i>Балюк Галина Іванівна, Ковальчук Тетяна Григорівна</i> <i>Стратегічна екологічна оцінка: новели законодавчого регулювання в умовах воєнного стану в Україні</i>	<i>10</i>
<i>Ващишин Марія Ярославівна. Проблеми апроксимації національного законодавства до права ЄС у сфері охорони довкілля</i>	<i>15</i>
<i>Гафурова Олена Вікторівна. Щодо виконання Україною Паризької угоди</i>	<i>20</i>
<i>Гетьман Анатолій Павлович, Статівка Ольга Олександрівна. Еколого-правові механізми відновлення природних екосистем у контексті сталого розвитку</i>	<i>25</i>
<i>Григор'єва Христина Антонівна. Клімат vs. тваринництво (правові перспективи протистояння).....</i>	<i>30</i>
<i>Єрмоленко Володимир Михайлович. Насущні питання подолання економічних і екологічних наслідків руйнування Каховського водосховища</i>	<i>35</i>
<i>Кірін Роман Станіславович, Пащенко Олександр Анатолійович, Хоменко Володимир Львович. Правова охорона екологічних технологій в контексті євроінтеграції України.....</i>	<i>40</i>
<i>Кобецька Надія Романівна. Тенденції законодавчого закріплення екологічних прав.....</i>	<i>45</i>
<i>Костицький Василь Васильович. Питання тріади кліматичних прав у контексті визначення предмета екологічного права</i>	<i>49</i>

<i>Краснова Юлія Андріївна, Дейнега Марина Андріївна.</i> Стале природокористування в умовах повоєнного зеленого відновлення та євроінтеграції: нормативно-правові засади та стратегічні орієнтири...	53
<i>Кулинич Павло Федотович.</i> Право людини на безпечний для життя і здоров'я клімат: деякі проблеми становлення та захисту	58
<i>Лісова Тетяна Вікторівна, Лейба Людмила Василівна.</i> Європейський зелений курс: наслідки для України	63
<i>Малишева Наталія Рафаелівна.</i> Від екологічного до довкіллявого права: мовна корекція чи зміна парадигми?	67
<i>Мироненко Ігор Віталійович.</i> Новели правового регулювання земельних відносин добросусідства у законопроектах щодо оновлення ЦК України.....	72
<i>Мушенюк Віктор Васильович.</i> Оподаткування як публічно-правовий процессприяння забезпеченню прав громадян на безпечне довкілля.....	75
<i>Сустнов Євгеній Павлович, Туліна Ельбіс Євгенівна.</i> Проект Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист»: правовий аналіз та перспективи.....	80
<i>Федчишин Дмитро Володимирович.</i> Біоекономіка та генетично модифіковані культури: забезпечення екологічної безпеки через правові механізми	85
<i>Черкашина Марина Костянтинівна, Соколова Алла Костянтинівна.</i> До питання впровадження Директиви Європейського Союзу 2004/35 про екологічну відповідальність в екологічне законодавство України.....	90
<i>Шеховцов Володимир Володимирович, Кондратенко Дарина Юріївна.</i> Використання земель для відновлення популяцій диких тварин: правове регулювання ревайлдингу	95

<i>Шульга Михайло Васильович, Чоломбитько Юлія Олександрівна. До питання про інструментарій економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.....</i>	<i>100</i>
---	------------

НАУКОВІ ДОПОВІДІ ЗА ТЕМАТИЧНИМИ НАПРЯМКАМИ КОНФЕРЕНЦІЇ.....104

<i>Башурин Наталія Ярославівна. Добробут тварин як компонент євроінтеграційного курсу України: оцінка та перспективи виконання дорожньої карти гармонізації на 2025–2027 роки.....</i>	<i>104</i>
<i>Власенко Юлія Леонідівна, Бевз Олена Володимирівна. Правові механізми впровадження ESG у системі екологічного та кліматичного регулювання: сучасний стан, тенденції та виклики</i>	<i>109</i>
<i>Гоштинар Світлана Леонідівна. Супутникові методи спостереження як ефективні інструменти екологічного моніторингу в умовах війни</i>	<i>114</i>
<i>Данилюк Леся Романівна. Імплементация принципів довкілцевого права ЄС у довкілцеве законодавство України як гарантія забезпечення та захисту права громадян на безпечне довкілля.....</i>	<i>119</i>
<i>Заверюха Марина Михайлівна. Шляхи мінімізації та подолання наслідків шкоди, заподіяної лісам України в період воєнного стану: шлях зеленого відновлення та євроінтеграції.....</i>	<i>125</i>
<i>Засць Олена Іванівна. Правові форми набуття земельних ділянок в умовах війни та повоєнного відновлення.....</i>	<i>128</i>
<i>Іващенко Віта Олександрівна. Правове закріплення права громадян на екологічну безпеку та його забезпечення</i>	<i>133</i>

<i>Ігнатенко Ірина Володимирівна. Безпечне співіснування генетично модифікованих, традиційних та органічних культур: європейський досвід та перспективи для України</i>	<i>137</i>
<i>Ковтун Олена Миколаївна. Деякі напрями оптимізації системи національного законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки.....</i>	<i>142</i>
<i>Красіліч Наталія Дмитрівна. Правові аспекти захисту екосистем від урбанізаційного та інфраструктурного тиску під час повоєнної відбудови України</i>	<i>146</i>
<i>Мороз Галина Василівна. Щодо інституційної спроможності держави у сфері охорони довкілля</i>	<i>151</i>
<i>Олещенко В'ячеслав Іванович. Основні пріоритети розвитку природоресурсного законодавства в інтересах забезпечення національної безпеки, повоєнного відродження та сталого розвитку України.....</i>	<i>155</i>
<i>Онiщенко Олексій Юрійович Якушев Олександр Вікторович. Правові аспекти запровадження в Україні циркулярної економіки крізь призму стратегії Європейського Союзу щодо кліматичної нейтральності.....</i>	<i>160</i>
<i>Павко Яна Анатоліївна. Кліматична політика України: європейський вектор.....</i>	<i>166</i>
<i>Петлюк Юрій Степанович. Сучасні тенденції гармонізації екологічного законодавства України відповідно до цілей сталого розвитку ООН.....</i>	<i>171</i>
<i>Позняк Еліна Владиславівна, Шараєвська Тетяна Анатоліївна. Культура реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля на засадах положень Кодексу цивільного захисту України.....</i>	<i>177</i>
<i>Семеняка Василь Васильович. Космічні технології у подоланні довкіллєвих викликів України.....</i>	<i>182</i>

<i>Синчанський Станіслав Олександрович. Дозвільні процедури у сфері управління небезпечними відходами в Україні: сучасний стан та напрями оптимізації</i>	186
<i>Чумаченко Інна Євгенівна. Окремі правові аспекти забезпечення користування водними об'єктами лікувального призначення</i>	191
<i>Шутяк Софія Володимирівна. Право власності народу України на природні ресурси в екологічних та земельних спорах</i>	196
<i>Яремак Зоряна Василівна. Спеціальний еколого-правовий статус та потреба його законодавчого закріплення</i>	203

НАУКОВІ ДОПОВІДІ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ208

<i>Беляй Владислав Олегович. Належний спосіб захисту прав на землю у разі самочинного будівництва в межах прибережних захисних смуг</i>	208
<i>Білобровка Любомир Петрович. Застосування методів кримінально-правової політики для забезпечення охорони довкілля</i>	214
<i>Бредіхін Юрій Юрійович. Оціночне поняття «раціональне використання земель»: підходи до переосмислення у контексті формування державної кліматичної політики</i>	217
<i>Буцмак Артем Юрійович. Транспарентність як визначальна істотна ознака екологічної інформації</i> ...	221
<i>Голуб Олександр Юрійович. Правові засади застосування дистанційного зондування землі для потреб екології</i>	224
<i>Горяєва Кристина Сергіївна. Використання супутникового моніторингу у контролі за станом земель: міжнародні стандарти та українські реалії</i>	228
<i>Грицюк Дмитро Петрович. Судовий захист екологічних прав у спорах щодо незаконної забудови</i>	232

<i>Дудінов Ігор Валерійович. Еволюція правового регулювання цифрових технологій у сфері природокористування</i>	<i>237</i>
<i>Іванчук Оксана Василівна. Ключові аспекти адаптації екологічного законодавства України до правових норм і стандартів ЄС.....</i>	<i>243</i>
<i>Ковтун Дмитро Сергійович. До питання правового статусу лісів України, пошкоджених бойовими діями.....</i>	<i>249</i>
<i>Кухар Ольга Віталіївна. Щодо повноважень Держпродспоживслужби у сфері управління відходами сільського господарства</i>	<i>253</i>
<i>Медвідь Володимир Ярославович. Підходи до вдосконалення законодавства в сфері екологічної відповідальності юридичних осіб</i>	<i>258</i>
<i>Роман Назар Олегович. Деякі питання здійснення громадського контролю під час використання земель для містобудівних потреб.....</i>	<i>261</i>
<i>Шишкарьов Костянтин Борисович. Космічні спроможності для вирішення довкіллевих проблем в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення</i>	<i>266</i>

Наукове видання

«ДОВКІЛЛЄВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ»

*21 листопада 2025 р.
м. Івано-Франківськ*

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

Матеріали публікуються в авторській редакції

*Ред. колегія Н. Р. Малишева, З. В. Яремак, Л. Р. Данилюк
Комп'ютерна верстка І. В. Козич*

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом замовника

Підписано до друку 23.12.2025 р. Формат 60х84/16.
Гарнітура Times New Roman. Умовн. друк. арк. 16,10.
Наклад 100 прим. Зам. №5 від 23.12.2025 р.

Видавець і виготовлювач
ФОП Голіней О. В.
м. Івано-Франківськ, вул. Галицька 128
+380664816601, gsm1502@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №7970 від 20.10.2023

ISBN 978-617-8470-49-4